

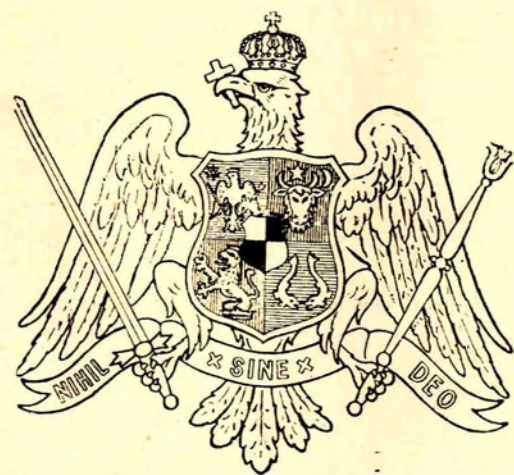
INSTITUTUL DE PEZECTARE
„ISFOR”
BIBLIOTECA
Inv. 48 P.
Cota _____

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLIKAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu
16, STRADA PARIS (FOȘĂ DOAMNEI), 16

1916

3279.

CUPRINSUL

TEXT

	Pag.
Regina Elisaveta, de D. ONCIUL	1
Bogdan-Serai, de G. BALȘ	10
Sculptorul refacerii dela biserica episcopală din Argeș, de N. IORGA	19
O icoană din sicriul Sfântului Ioan-cel-Nou din Suceava, de VIRG. DRĂGHICEANU	21
Cele mai vechi stampe reprezentând cetatea Sucevii și Cetatea-Albă, de A. L.	25
Cercetări cu privire la Traci: Emendațiuni la Corpus I. L., de G. MATEESCU	29
Inrăuriri gotice în arhitectura românească, de AL. M. ZAGORITZ	44
Cronică: Inscripții: la biserica din Pașcani, la biserica din Vânători-Vlașca, pe coloana din piața Sf. Anton București, de VIRG. DRĂGHICEANU.— La biserica din Brezoarele-Dâmbovița, de I. D. TRAJANESCU.— Arcul de triumf al Academiei Mihăilene și Palatul lui Ștefan-cel-Mare din Iași, de VIRG. DRĂGHICEANU	47

ILUSTRĂȚII

	Pag.		Pag.
1. Regina Elisaveta intrând în biserica dela C.-de-Argeș	2	14. Inscripția lui „Gligorie Cornescul” dela biserica episcopală din C.-de-Argeș	19
2. Elisaveta Doamna cu Domnița Maria	4	15. Icoană veche din sicriul Sf. Ioan-cel-Nou dela Suceava	22
3. Chenar din Evanghelia dela C.-de-Argeș, cu chipuri ctitorilor: Neagoe-Vodă și Carol I.	4	16. Icoana nouă, zugrăvită pe dosul celei precedente, reprezentând acelaș subiect	23
4. Chenar din Evanghelia dela C.-de-Argeș, cu chipurile arhitecților: Meșterul Manole și Leconte du Nouÿ	5	17. Ruinele cetății Suceava, după o stampă din întâia jumătate a sec. XIX	26
5. Dedicția Evangheliei dela C.-de-Argeș	6	18. Cetatea-Albă, după o stampă din întâia jumătate a sec. XVIII	27
6. O pagină din Evanghelia dela C.-de-Argeș	7	19. Inelul (de aur) Doamnei Tudosca a lui Vasile Lupu	43
7. Legătura ferecată a Evangheliei dela C.-de-Argeș	8	20. Inelul (de aur) lui Ioan-Vodă, fiul lui Vasile Lupu	43
8. Acoperemânt pentru sfintele vase, închinat bisericilor Trei-Ierarhi și Sf. Nicolae Domnesc din Iași	9	21. Biserica Sf. Gheorghe-Olari din C.-Lung	44
9. Bogdan-Serai pela 1877, după litografia din Paspatis	11	22. Biserica Sf. Gheorghe-Olari din C.-Lung: ușa și planul	45
10. Bogdan-Serai: absida capelei superioare	12	23. Biserica Sf. Gheorghe-Olari: fereastra din fundul altarului	46
11. Bogdan-Serai: un pendentiv al cupolei	12	24. Arcul de triumf al fostei Academii din Iași	48
12. Bogdan-Serai: paraclisul, văzut din NV	12		
13. Bogdan-Serai: planuri și secțiuni	13		

REDACȚIA:
SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

Administrația Casei Bisericii, București, str. Lueger 26.

Buletinul se găsește de vânzare la principalele
LIBRĂRII DIN BUCUREȘTI
prin cari se fac abonamente și se pot procura colecții complete din
anii precedenți (afară de anii 1908 și 1909).

ABONAMENTUL ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE:
PREȚUL A PATRU FASCICOLE PLUS PORTUL

PREȚUL LEI 2,50

REGINA ELISAVETA

În dimineața zilei de 18 Fevruarie, România împreună cu tot neamul românesc, având încă vie durerea jalei după marele Rege Intemeietor, a suferit o nouă pierdere dureroasă prin moartea adoratei Regine Elisaveta.

După 1 an, 4 luni și 3 săptămâni de nemângăiată văduvie, slăvita Doamnă care a împodobit tronul României și a dat strălucire coroanei ce a purtat ca primă Regină s'a dus să însoțească, în Panteonul dela Curtea-de-Argheș, pe mult jelitul soț și Rege, a cărui devotată tovarășă de viață și de mari fapte, în cea mai lungă și binecuvântată domnie ce ne-a fost hărăzită, a fost prin 45 de ani.

Din ziua când a călcat pământul României ca Doamnă, la 12 Noembrie 1869, și până la apusul maiestos al vieții sale de strălucitoare pildă, închinată noiei patrii, Augusta defunctă s'a devotat, cu toată râvna și dragostea sufletului său mare, datoriei de Suverană, țării și poporului, binelui și frumosului, găsind în îndeplinirea acestei datorii și în munca pentru bine și frumos cea mai aleasă fericire și bucurie.

«Nu e decât o fericire, datorია; nu e decât o mângăiere, munca; nu e decât o bucurie, frumosul».

Această maximă, una din sublimatele cugetări din scrierile Reginei-poete Carmen Sylva, a fost călăuza vieții sale; în ea se rezumă neobosita activitate ce a desfășurat ca Doamnă și Regină.

Actele de binefacere prin care a ilustrat, zi cu zi, cei 46 de ani ce a trăit pentru țara sa adoptivă, cu dragostea și devotamentul «Mamei Răniților» în războiul pentru neatârnaire; instituttele și societățile ce a creat și îndrumat pentru alinarea suferințelor celor săraci și infirmi, cum și pentru o activitate nobilă și folositoare a femeiei române; solitudinea ce a avut pentru arta națională, ca și pentru cultivarea și încurajarea industriei casnice, cu elementele ei de artă decorativă românească și cu pitorescul port național pe care l-a înălțat pe tronul său: aceste opere de caritate și iubire, încoronate de testamentul său prin care, ca o adevărată mamă a țării, a destinat aproape toată averea sa mișcătoare pentru scopuri filantropice și culturale, pe lângă însemnatele donațiuni ce a mai făcut în urmă pentru orașul Curtea-de-Argheș, unde i-a fost merit să găsească veșnica odihnă,

I. Regina Elisaveta intrând în biserica dela C.-de-Argheș

sunt cele mai alese titluri de recunoștință și de pioasă amintire ce țara și neamul datoresc bunei Regine.

Prin scrierile sale, între care mai multe cu subiecte privitoare la țara și poporul nostru sau din istoria și literatura noastră, scrise în limba sa maternă cea germană, altele în limba română sau franceză, unele traduse în mai multe limbi europene, Regina-poetă Carmen Sylva a contribuit mult la răspândirea interesului pentru România și poporul român în cercurile literare din străinătate.

Protectoare și amatoare a artelor, Augüsta defunctă a avut o pioasă atențiune și pentru monumentele noastre istorice, împărtășind cu viu interes sollicitudinea Regelui Carol pentru restaurarea și reedificare acestor mărturii și podoabe ale trecutului nostru.

La sfințirea bisericii episcopale dela Curtea-de-Argeș, săvârșită în 12 Octomvrie 1886, după restaurarea acestui măreț monument istoric al țării și al creștinătății ortodoxe, Regina Elisaveta i-a închinat, în amintirea fiicei sale Domnița Maria, o carte religioasă, artistic scrisă pe pergament și ilustrată cu miniaturi de mâna sa, cuprinzând cele 12 evanghelii ale Patimilor lui Cristos. Cartea este ferecată în argint, cu ornamente executate în smalt, după desemnurile făcute de pioasa dedicatoare, cu motive din sculpturile Curții-de-Argeș și din cusăturile naționale.

Pe o foaie cu miniaturi măestre, între care se cunoaște chipul Domniței, înfățișată ca îngeraș, se află următoarea dedicație:

Lucratam această carte cu cele douăsprezece Evanghelii ale Patimilor Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Christos, pentru Sfânta și Dumnezeasca Biserică a Episcopiei Curții-de-Argeș, întru amintirea prea iubitei și singurei mele copile Maria, care în Joia Patimilor a trecut la viața cea vecinică, și la acăreia căpătâiu am auzit cetindu-se mângăitoarele cuvinte ale Domnului. Castelul Peleşului. În 27 August (8 Septemvrie) 1886.

Această pioasă lucrare de artă a primei noastre Regine este cel mai prețios odor și cea mai aleasă podoabă a celui mai strălucit monument al Bisericii române, reînălțat de Intemeietorul Regatului român în primul scaun de domnie și primul scaun episcopal al Țării-Românești.

Altă evanghelie, lucrată în asemenea fel de Fericita întru pomenire împreună cu M. S. Regina Maria, încă neterminată, a fost destinată pentru mănăstirea dela Sinaia. Acestei mănăstiri a mai închinat o perdea prețioasă, lucrată în ochi, cu fir, în colaborare cu mai multe doamne, care împodobește ușa altarului.

Bisericilor Trei-Ierarhi și Sf. Nicolae din Iași, defuncta Regină a închinat două acopereminte pentru sfintele vase, lucrate în ochi de mâna ei măeastră, din fir de mătase cu mărgele de cristal și pietre scumpe, pe unul fiind cusută inscripția: «*Sus să avem inimile*», pe altul semnătura

2. Elisaveta Doamna cu Domnița Maria

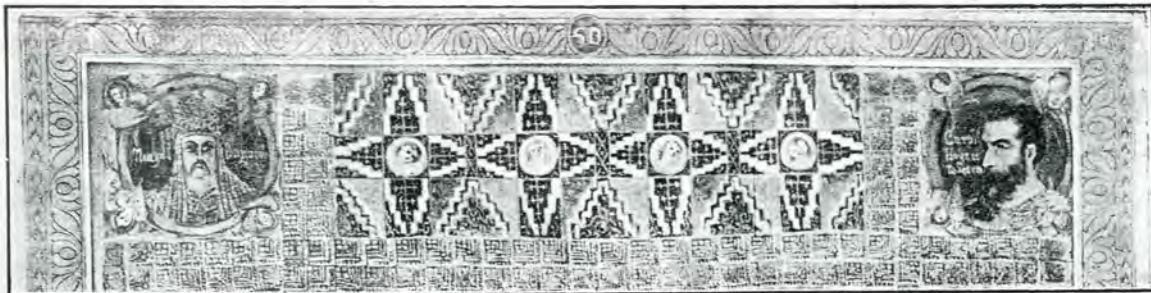
sa, un lucru de mână artistic ce excită admirația cunoscătorilor. Alte două acopereminte, lucrate la fel pentru biserica din Roznov, au fost mult apreciate la expoziția de lucruri de mână femeiești, făcută la Berlin în 1912.

În timpul de nemângăiată văduvie, Augusta defunctă lucră, cu pioasă dragoste, la un acoperemânt brodat pentru mormântul mult jelitului soț și Rege. Această ultimă lucrare a mânei sale de maestră a acului, pe cât de maestră a desemnului și miniaturei, ca și a penei de poeză, lucrare ce eră menită să fie o podoabă a templului în care acum marea Regină odihnește în slavă, a rămas, din nefericire, neterminată.

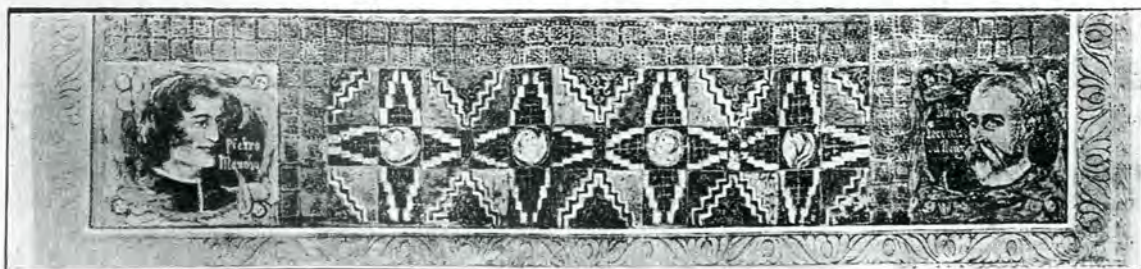
Moartea s'a grăbit să reunească pentru vecie cele două mari suflete care au așezat o temelie solidă pentru mărirea neamului românesc în viitor și sunt gloria României contemporane.

Mărire și glorie Lor, și slăvită să le fie pomenirea deapănarea.

D. ONCUL

3. Chenar din Evanghelia dela C.-de-Argeș, cu chipurile ctitorilor:
Neagoe-Vodă și Regele Carol I-iu

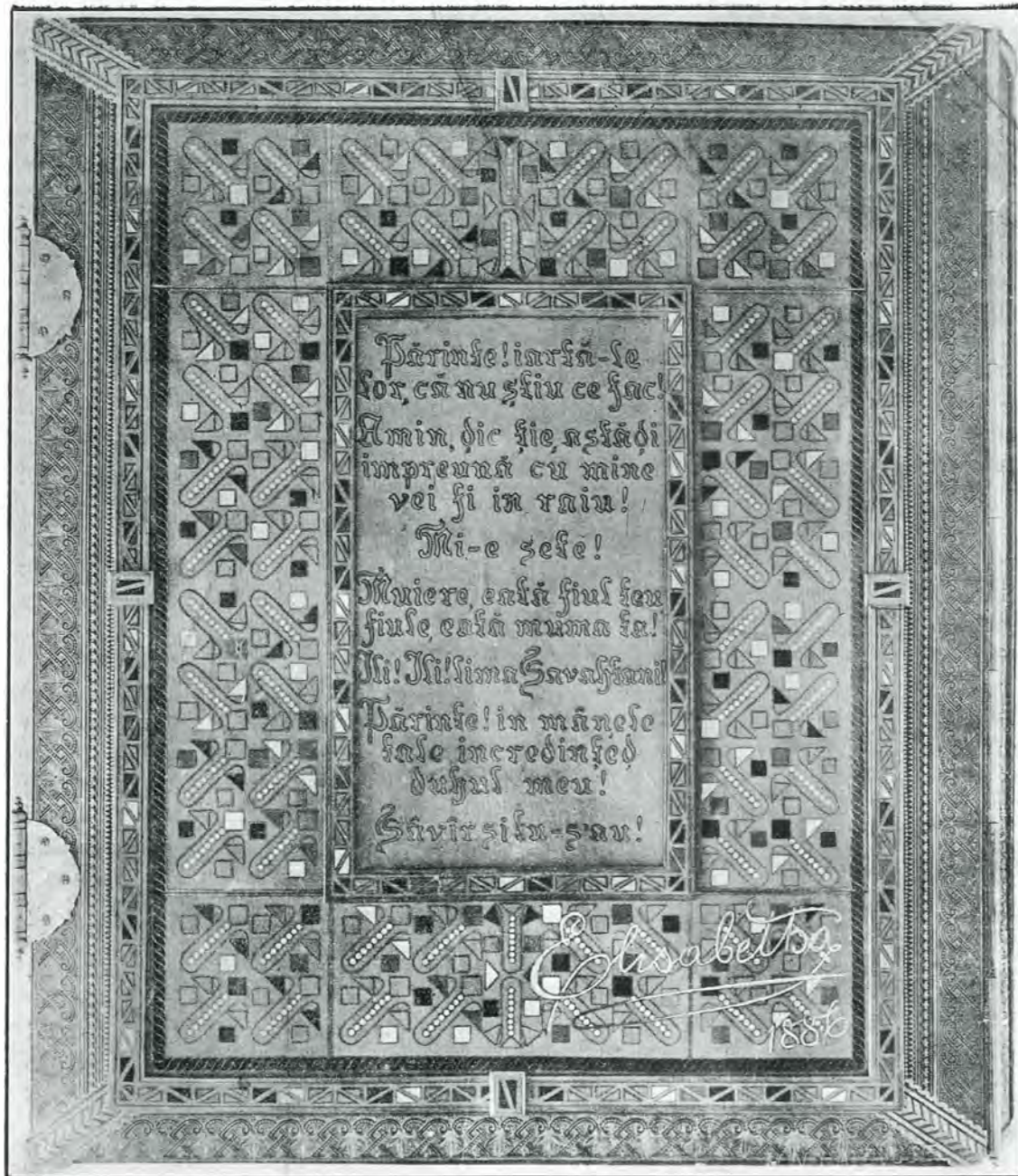
4. Chenar din Evanghelia dela C.-de-Argeș, cu chipurile arhitecților:
Meșterul Manole și Lecomte du Nouy

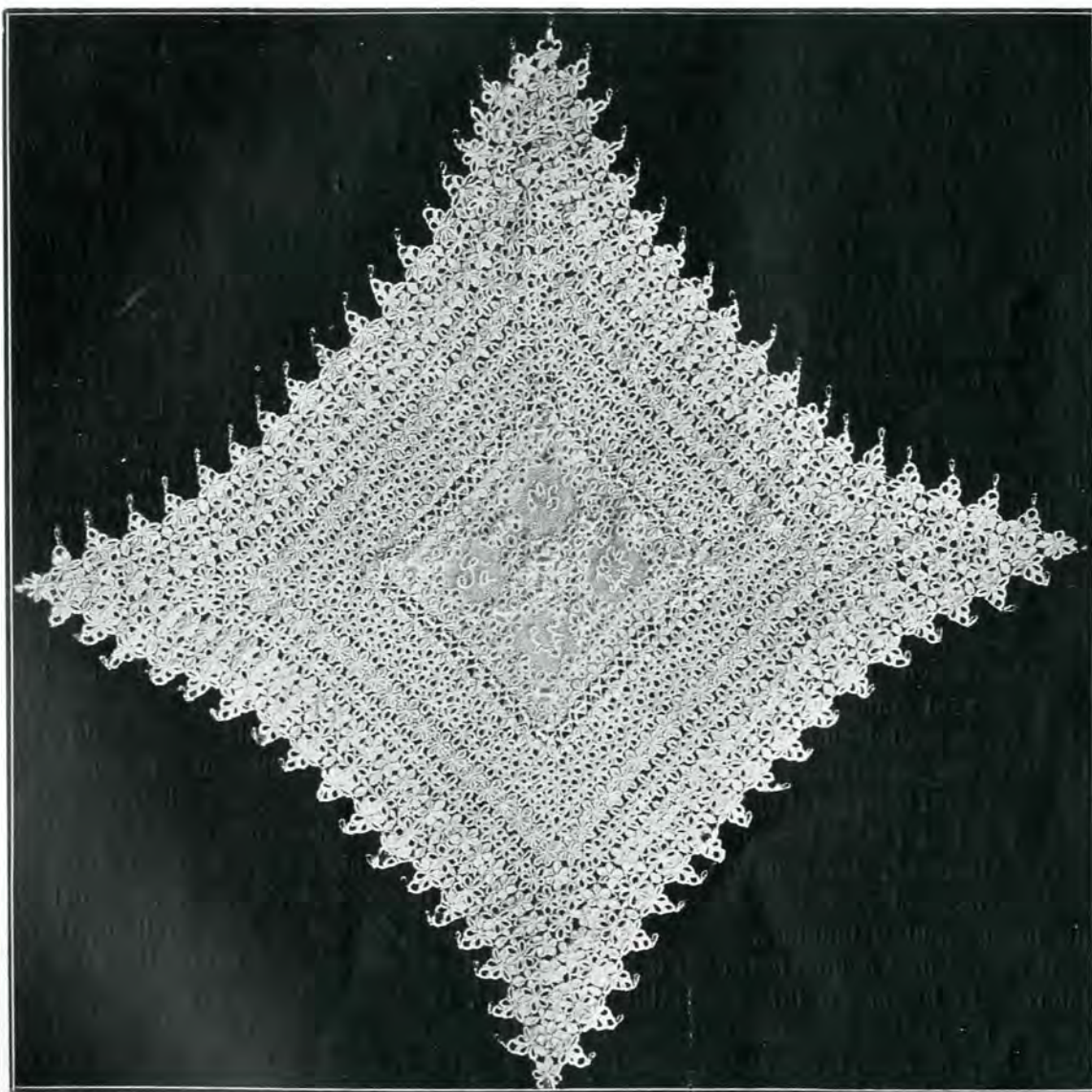
5. Dedicția Evangheliei dela C.-de-Argeș

6. O pagină din Evanghelia dela C.-de-Argeș

7. Legătura ferecată a Evangheliei dela C.-de-Arges

8. Acoperemânt pentru sfintele vase, închinat bisericilor Trei-lerarhi și Sf. Nicolae Domnesc din Iași

Pe anul din dealurile Stambulului, nu departe de Cornul de Aur, deasupra cartierului Balat, într'un loc cu o priveliște minunată asupra orașului, se găsește Bogdan-Serai-ul sau palatul Moldovei.

Această reședință a Domnilor moldoveni și trimișilor lor la Constantinopol este foarte des pomenită prin diferite scrieri istorice și prin descrierile călătorilor despre marele oraș. Grație lor, cunoaștem, cu siguranță, locul acestui palat; mai multe chestiuni secundare au rămas însă până acuma nedeslășite și mai cu seamă a rămas în discuție aceea de a se ști dacă biserica, încă și acum în ființă pe acest loc, este de construcție bizantină sau moldovenească.

Pe când Paspatis ¹⁾ o declară bizantină, D-șoara Bengescu ²⁾ vede o mare asemănare cu bisericile moldovenești dela sfârșitul domniei lui Ștefan-cel-Mare și o crede zidită sub această influență. D. Al. Tzigara-Samurcaș ³⁾ descrie și dănsul amănunțit biserica și ajunge la concluzia că a fost ridicată pe o temelie mai veche bizantină, dar asupra caracterului moldovenesc al paraclisului i se pare că nu încapă nici o îndoială.

A apărut însă acuma patru ani o foarte interesantă lucrare a lui van Millingen asupra bisericilor bizantine din Constantinopol ⁴⁾, în care, între altele, descrie și Bogdan-Serai-ul.

Această descripție, completă și foarte detaliată, este însoțită de un minuțios relevu, în care autorul, pe baza cercetărilor sale, a deosebit ceea ce s'a făcut sau reparat în diferite epoci.

Concluzia la care ajunge el este că această biserică este o construcție bizan-

tină și examinarea planșelor sale confirmă — mi se pare — pe deplin părerea lui.

Toate trăsăturile acestui edificiu sunt pur bizantine; nu se regăsește în el nici una din caracteristicile stilului moldovenesc. Firidele langite ale altarului ar putea la prima vedere înșelă ochiul; dar în loc să fie plate ca la noi, unele din ele sunt scobite în formă de nișe concave, ceea ce nu se găsește niciodată în Moldova, foarte des însă la Constantinopol. Lipsa cămărațelor din dreapta și stânga absidei.— proscomidia și diaconicul — nu este un caracter specific românesc; se regăsește și într'alte părți, în bisericile mai mici, cum e cazul nostru.

Nu poate să fie vorbă nici de o clădire de o dată mai recentă, așezată pe o construcție mai veche, căci clădirea pare a fi unitară — abstracție făcând de prefacerile și schimbările de detalii semnalate de van Millingen și care n'au afectat decât părțile superioare.

Chiar dacă biserica ar fi fost ridicată de Moldoveni, nu prea ar fi verosimil să se fi executat de meșteri aduși din Moldova. Căci pe când voievozii noștri erau siliți să-și aducă arhitecți din alte țări, la Constantinopol se găseau meșteri dintre cei mai iscusiți și mai învățați: era doar epoca de înflorire a arhitecturii otomane, epoca în care vestitul Hogia Sinan acoperia capitala și tot imperial cu minunatele sale clădiri.

Și când ne gândim câte sume au dăruit voievozii noștri pentru construcții la Sfântul Munte și că — totuși — nu se recunoaște acolo în nici o parte înrâurirea stilurilor noastre pământene, nu ne

¹⁾ Paspatis, *Byzantinische Malerei*, Constantinopol 1877, p. 360.

²⁾ M. Bengescu, *Bogdan-Serai*, în *Literatură și artă română*, 1905, p. 33.

³⁾ Al. Tzigara-Samurcaș, *Ruine românești în Țarigrad*, în *Convorbiri Literare*, 1914, p. 935.

⁴⁾ A. van Millingen, *Byzantine Churches*, Londra 1912, p. 280.

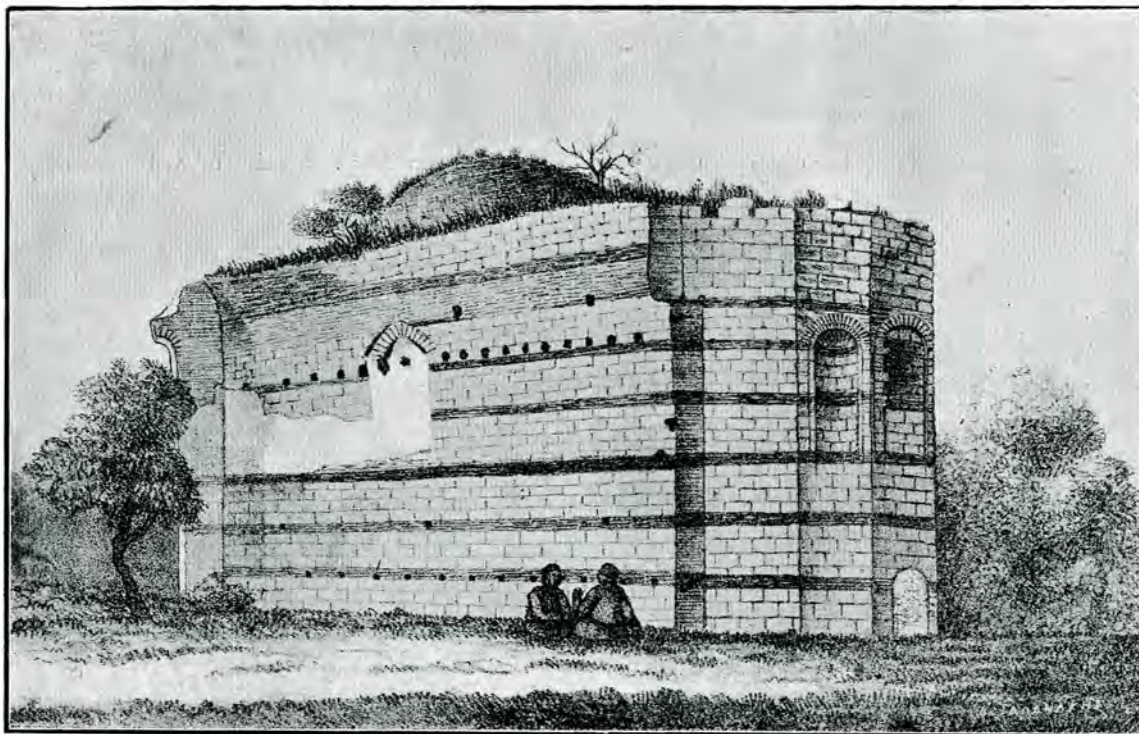
va miră că nici la Constantinopol să nu se regăsească această influență.

În realitate, clădirea este bizantină și de o epocă destul de veche. După aceste ultime cercetări, ar fi din vremea Comnenilor, adică din veacul al XII-lea.

Părăginită sau ruinată în vremea Latinilor, a fost restaurată sub domnia Paleologilor. La luarea orașului de către Turci a fost foarte stricată și, în fine, trecând în posesiunea Moldovenilor a fost încă odată reparată. E probabil că la acea-

Născătoare de Dumnezeu. Poate mai târziu să fi fost cunoscută și sub numele de Sf. Nicolae. Așa arată și Cantemir și pe armă Byzantios ¹⁾ și Paspatis, care de altminterlea nu se bazează decât pe părerea precedentului și pe spusele vecinilor.

Cevă mai la vale de Bogdan-Serai eră și Vlah-Serai, reședința trimișilor Domnilor munteni, unde eră un paraclis tot al Născătoarei de Dumnezeu (Theotokos), care, bine înțeles, nu trebuie confundat cu

9. Bogdan-Serai pe la 1877, după litografia din Paspatis

stă dată s'a clădit reședința propriea zisă, care trebuiă să fie alipită de paraclis, căci se mai văd în zidul lui găurile bânelor palatului, în care dădeă și o ușă. Această clădire — de lemn — ar fi ars la 1784.

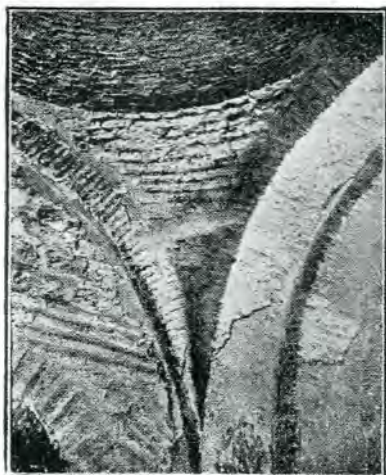
Biserica eră, la început, fără capolă și cu un acoperiș de lemn; i s'a adăogit pe urmă o calotă sferică.

În vechime trebuie să fi fost aci mănăstirea Sf. Ioan Botezătorul „în Petra“. Mai târziu, prin veacul al XVII-lea, când a văzut-o Ducange, eră denumită a Sf.

vestita Kilise-Djami, mult timp cunoscută sub numele de Theotokos, în realitate însă biserica Sf. Teodora (Tiron ?)

Dacă însă bisericuța din Bogdan-Serai nu pare să fie de construcție românească, nu este mai puțin demnă, pentru noi, de luare aminte. Acolo multe zile întinse s'au petrecut, multe clipe de furtună din sbuciumata noastră istorie. Multe frământări și multe dureri trebuie să fi văzut tăcuta bisericuța. O parte din sufletul nostru a rămas prins de aceste zi-

¹⁾ Κονσταντινούπολις, Atena 1862.

10. Bogdan-Serai: absida capelei superioare

11. Bogdan-Serai: un pendentiv al cupolei

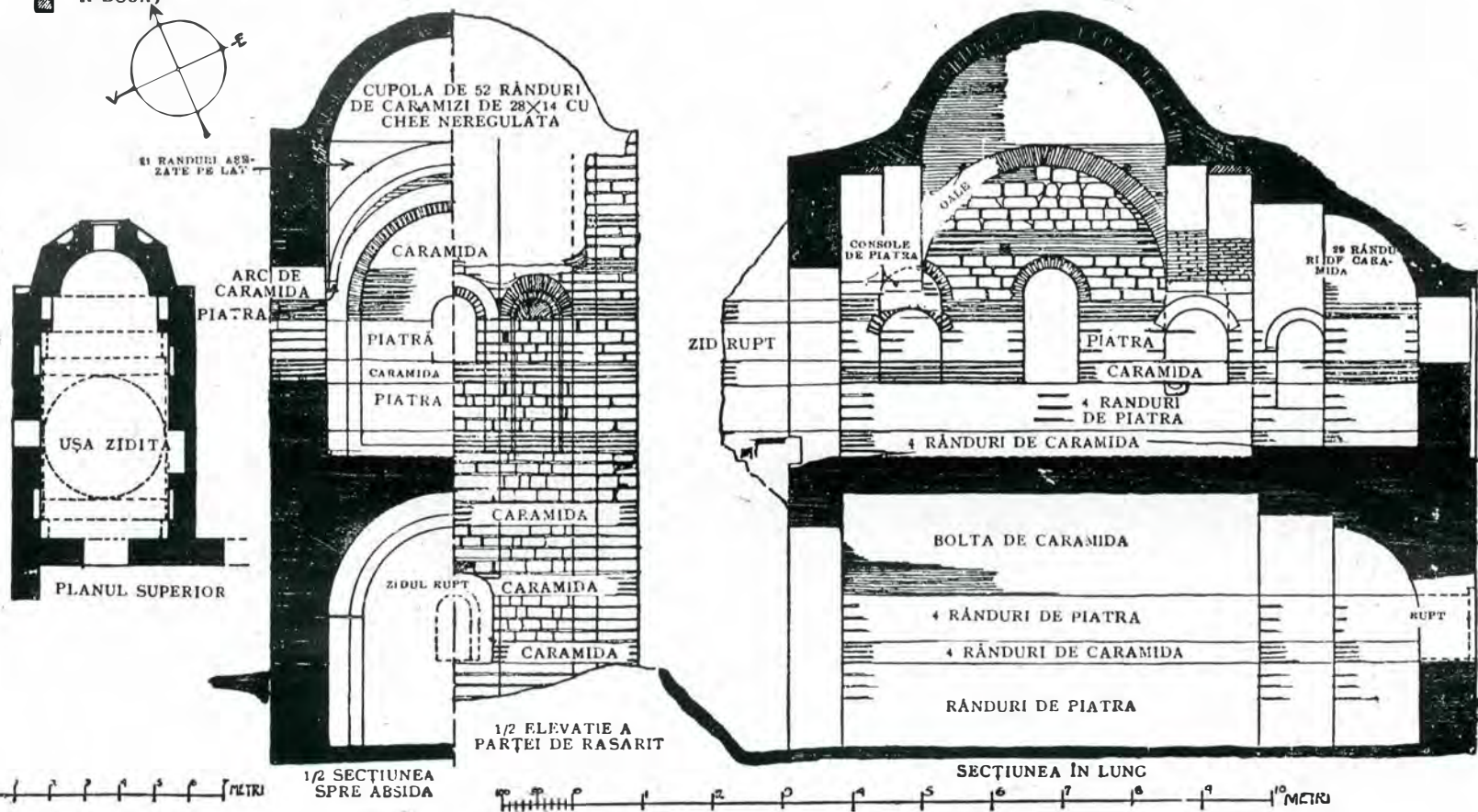
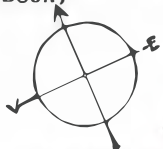

12. Bogdan Serai: paraclisul, văzut din N V.

(După van Millingen).

13. BOGDAN-SERAI

- CONSTRUCȚIA ORIGINALĂ
- ▨ INTEIA A DOUA } PREFACERE
- ▩

DUPA VAN MILLINGEN

dari părăginite. Ar fi o impietate de a le uita cu totul.

Am crezut deci de folos să redau relațiile cele mai de seamă despre bătrâna clădire.

Fără a mai cita pe toți autorii cari au spus câte ceva despre Bogdan-Serai, — cece ar fi obositor și fără folos — mă voiu mărgini să dau în întregime cele două notițe de autori streini, cele

mai complete din punctul de vedere arheologic, cea a lui Paspatis și cea a lui van Millingen, odată cu planșele ce le însoțesc.

În acest mod — și cu articolul d-lui Al. Tzigara-Samarcăș — cetitorul va avea toate elementele necesare pentru a judeca chestianea originii și a stilului acestui monument.

G. BALȘ

L'auteur donne des traductions des chapitres où Paspatis et van Millingen ont parlé du Bogdan Séraï, la chapelle, aujourd'hui en ruines, de l'ancien palais des princes et des envoyés de Moldavie

à Constantinople.

Il résulte de ces extraits que cette vieille église est bien une construction byzantine et n'a aucune des caractéristiques des églises moldaves.

DIN PASPATIS :

Paraclisul Sf. Nicolae.

Dintre paraclisele din Constantinopol despre care se vorbește, acesta singur ne-a rămas; e situat în mijlocul grădinei numită Bogdan-Serai, adică palatul Moldovei. Această grădină se găsește la câțiva pași spre răsărit de Kelele-Medjidi, vechea mănăstire a lui Manoil. În această grădină e așezată — izolată — clădirea, lungă de 6,20 m. și lată de 3,50 m. Poartă o mică boltă sferică, astăzi găurită și în ruină.

Pe zidurile interioare s'au păstrat încă numeroase icoane, ale căror fețe au fost găurite cu pietre și cu fierul. Lângă capul unui anumit sfânt, se citesc literile MP și Σ. Apele de ploae, care curg prin marea gaură a boltei și prin ferestrele laturei din stânga, strică pe fiecare zi aceste icoane.

Pardoseala bisericii este cu doi metri deasupra pământului. Sub această pardoseală, există o altă încăpere, întunecoasă, la nivelul pământului, și plină de gunoae.

Tencueli vechi și nouă acoperă pereții interiori. Schimbându-se stăpânii, s'a restaurat paraclisul. S'au șters icoanele cele vechi și s'au zugrăvit altele noi. Această prelucrare se vede într'o anumită parte, unde s'a ridicat ultima tencuială și unde apar icoanele dedesubt. Într'un loc, cu cuțitul meu, am găsit trei straturi de tencuieli și câteși trele cu zugrăveli.

Din simpla examinare a acestui elegant paraclis, este imposibil să se afle cărui sfânt sau cărei sfințe eră dedicat în vechime. Creștinii care jucrau în grădină mi-au spus că într'o vreme eră biserica Sfântului Nicolae, ținând de vechiul palat.

Acelaș lucru spune și D. Byzantios, vorbind despre Vlah-Serai și Bogdan-Serai (1).

După dânsul, Bogdan-Serai-ul a fost clădit de logofățul Tăutul, trimesul lui Petru Rareș, domn al Moldovei. Aici a tras și domnitorul, când a

venit la Constantinopol pentru a aduce marelui Soliman închinarea Moldovei (2).

Acest Sf. Nicolae sau, mai bine zis, acest paraclis nu este nici odată citat în istoria bizantină. Aici, după luarea orașului (de către Turci), au avut reședința lor trimesii și domnii Moldovei, de câte ori veniau la Constantinopol.

Pe partea dreaptă, în exteriorul paraclisului, este un șir de găuri pătrate, unde erau așezate grinziile palatului de lemn al Moldovenilor, palat ars de mult (3).

Acest paraclis este o construcție bizantină, iar nu moldovenească, și se găsește pe locul probabil al unei vechi reședințe a unui patrician bizantin de seamă.

Pe toată întinderea acestei grădini, plină de pomi și de zarzavaturi, se văd capitule, pietre săpate și fragmente de sarcofag, de o execuție foarte fină. Din această grădină vederea se întinde peste port și peste tot orașul.

Această clădire este foarte de preț, căci de aici aflăm forma și dimensiunile acestor des pomenite paraclise bizantine din casele particularilor.

Preoții lor se bucurau de aceleași prerogative ca și episcopii. Este de mirat că biserica noastră sau ctitorii ei Moldovenii au lăsat în părăsire acest iăcaș, ajuns azi depozitul de gunoae al vecinilor.

DIN VAN MILLINGEN :

Bogdan-Serai.

Într'un loc viran, pe partea de răsărit a dealului, deasupra cartierului Balat și la o mică distanță la răsărit de stânca cunoscută sub numele de Kesme-Kaya, se ridică o capelă bizantină numită Bogdan-Serai. Cu toate că este acum redusă la rolul de grajd de vaci, ea prezintă un interes considerabil. Numele ei amintește faptul că această clădire eră odată paraclisul particular al reședinței trimișilor domnilor Moldovei (pe turcește Bogdan) pe lângă Sublima

1) Κωνσταντινούπολις, I, p. 575.

2) Ίψηλάνοσ. Τό μετὰ τὴν ἄλωσιν. p. 61.

3) Ibidem, p. 638.

Poartă; tocmai cum numirea de Vlach-Serai, dată Bisericii Sf. Fecioare mai jos, sub deal și mai aproape de Cornul de Aur, înseamnă reședința trimișilor domnilor Munteni, cărora biserica eră afectată. După Ipsilanti (1), reședința moldovenească a fost clădită la începutul secolului al XVI-lea de către logofătul Tăutul, trimis pentru a prezintă supunerea țării lui către Soliman cel Mare la Buda în 1516 (*sic!*!), când Sultanul eră pe drum spre asediul Vienei.

După întoarcerea lui Soliman la Constantinopol, domnul principatului veni în persoană în capitală, pentru a plăti tributul și a fi investit în demnitatea lui cu următoarele însemne: două cozi de cal, o blană și coiful unui comandant în corpul ienicerilor (2).

Gerlach (3) dă o altă versiune a acestei chestiuni. După informatorii lui casa aparține în vechime unui anumit Raoul, care a emigrat în Rusia în 1518, și după moartea lui a fost cumpărată de Mihail Cantacuzino, ca reședință pentru trimișii moldoveni.

Trebuie să fi fost o casă atrăgătoare, înconjurată de terenuri întinse și cu o vedere superbă a orașului și a Cornului de Aur. A ars în incendiu (4) care a devastat districtul la 25 Iunie 1784 și de la această catastrofă terenurile au fost transformate în grădini de zarzavat sau lăsate în părăgînire, și paraclisul a devenit o clădire profană.

Dar numele ei falnic a rămas, aducând aminte relațiile politice care au încetat de mult de a mai fi.

Capela se ridică la capătul NV al reședinței și formă o parte integrantă a clădirii. În partea superioară a laturei din afară a zidului despre S E se găsește găurile care coprindeau grinzile susținând podeala catului de sus al reședinței, pe când mai jos, în acelaș perete, există o ușă care comunică cu locuința la acelaș nivel. Ceva din substrucțiunile clădirii se mai vede.

Nu este imposibil ca această construcție sau cel puțin o parte din ea să fi fost o veche casă bizantină.

1) Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, p. 61.

2) Aceasta, după Ipsilanti, s'ar fi întâmplat pe la 1529. (Nota traducătorului).

3) Tagebuch der Gesandtschaft an die ottomanischen Pforte durch David Ungnad, p. 456.

4) Ipsilanti, op. cit., p. 638.

5) Suplement arheologic, la Proceedings of the Greek Syllabus of Constantinople, vol. XVIII, p. 8.

Mordtmann (5), într'adevăr, sugerează ideea că eră palatul despre care Phrantzes vorbește sub numele de Trullas: ἐν τῷ Τρούλῳ (6).

Dar acest palat eră așezat la nordul bisericii Pammakaristos (Fetiye-Djami) și dispăruse când Phrantzes scria. Gerlach (7), de altminterie, după opiniunea prietenilor lui greci, face o deosebire între Trullas și reședința moldovenească, așezând pe cea din urmă aproape de capela bizantină acuma transformată în Ahmed Pașa Medjedi, la miază-zi de biserica Pammakaristos.

Sunt și diverse păreri în privința dedicării capelei.

Paspatis (8), după aceea curentă printre grădinarii care cultivau grădinile vecine, spune că capela eră dedicată lui Sf. Nicolae. Plecând de aci, răposatul canonic Curtis, dela biserica comemorativă a Crimeei la Constantinopol, crede că eră biserică a sfinților Nicolae și Augustin din Canterbury, ridicată de un nobil saxon, care fugise la Constantinopol după cucerirea Engliterei de către Normanzi. Ceeace este cert, e că în cursul veacului al XVII-lea, capela eră dedicată Teotokos-ei. Ducange o menționează sub numele de: ecclesia Deiparae Serai Bogdaniae (9). Mordtmann (10) a demonstrat că Bogdan-Serai-ul înseamnă locul vestitei mănăstiri și biserici a Sf. Ioan Botezătorul în Petra, numirea «în Petra» provenind dela stânca vecină, cunoscută de Bizantini sub numele de πηλιζα πῖτρα și numită de Turci Kesme Kaya, adică piatra frântă.

După un locuitor al mănăstirii, care înfloră în veacul al XI-lea, casa a fost ridicată de un monah numit Bara, în vremea domniei lui Anastas I (491—518), lângă o veche capelă, pe jumătate ruinată, dedicată Sf. Ioan Botezătorul, în partea ce eră atunci un cartier pustiu al orașului, între poarta lui Sf. Roman (Top-Kapussi) și Blacherne.

Mănăstirea a devenit importantă, după povestirile închinătorilor ruși la moaștele orașului, sub denumirea de mănăstirea Sf. Ioan, bogat în Dumnezeu, fiindcă instituțiunea nu avea nici o avere și depindea de darurile benevole ale

6) Phrantzes, p. 307.

7) Tagebuch, p. 456.

8) Βυζαντινὰ μελέτα, p. 360.

9) Ducange, Constantinopolis Christiana, IV, p. 162.

10) Suplement arheologic citat, p. 8.

credincioșilor, cari, prin grația lui Dumnezeu și grija și rugile lui Sf. Ioan, erau generoși. De trei ori pe an, la zilele Botezătorului și la Paște, norodul eră admis și ospătat la mănăstire.

Ea pare a fi suferit în vremea ocupației latine, fiindcă este descrisă în domnia lui Andronic II ca fiind părăsită, într-o vie. — Dar a fost restaurată și atrăgea vizitatorii prin frumusețea mozaicurilor sale și prin sfintele sale moaște (1).

În anul 1381 o decizie a patriarhului conferi superiorului titlurile de arhimandrit și protosinghel și-i dădă al treilea loc în ordinea de precădere printre căpeteniile mănăstirilor orașului, «ca în acest mod cinstea exterioară a casei să poată oglindi virtuțile și evlavia care împodobesc viața ei interioară» (2).

În urma vecinătății casei de zidurile orașului dinspre pământ, a fost unul din cele dintâi sanctuare (3) pângărite de Turci în ziua de 29 Mai 1453, și a fost de vreme întrebuințată ca carieră pentru a furniza materiale pentru construcțiile noi, după cucerire. Gyllius a vizitat ruinele și luând din greșală edificiul drept biserica Sf. Ioan Botezătorul din Hebdomon, a dat naștere gravei erori de a așeza acest cartier în această parte a orașului în loc de Macrikeui, spre marea de Marmara (4).

Gerlach (5) descrie biserica ca închisă, fiind vecină cu o geamie. Unele părți, totuși, ale clădirilor monastice și ale puternicului zid de împrejmuire supraviețuiseră și icoane de sfinți împodobiau intrarea. Pe o icoană a lui Christos, numele mănăstirii — Petra — eră înscris. Câteva din vechile chilii erau atuncea ocupate de maici, care erau întreținute acolo prin darurile caritabile ale unor membri bogați ai comunității grecești.

Caracteristicile arhitecturale.

Clădirea este cu două catari și poate fi descrisă ca o capelă pe o criptă. E îndreptată spre N E — o orientare curioasă, probabil datorită potrivirii paraclisului cu poziția palatului, cu care eră în legătură. Zidăria este foarte frumoasă și regulată în cursuri de piatră cioplită alternate cu patru rânduri de cărămizi, toate lucrute cu rosturi groase de mortar și găurită de numeroase găuri pentru grinzi jurîmprejurul zidurilor. Pre-

zintă o asemănare izbitoare cu zidăria zidurilor orașului. Catal de jos este o hală lunguiață, boltită în semicilindru și terminată printr-o arcadă și o absidă,

În partea vestică a unuia dintre picioarele arcadei există o mică nișă. Bolta, pe o treime din înălțimea ei, e alcătuită de trei rânduri de pietre așezate orizontal și cioplite după o circumferință (la intrados); deasupra, bolta e de cărămidă cu rosturile spre centru.

Acî se țin vaci.

Etajul de sus este de 3.75 m. deasupra nivelului actual al terenului. E o singură hală de 8.80 m. în lungime și 3.70 m. lățime, terminată printr'un chor (bema) și o absidă semicirculară de cărămidă; deasupra choralui este o boltă semicilindrică. O calotă sferică, fără tambur și fără ferestre, așezată pe două arcuiri de mic relief în pereții laterali și pe două arcuiri transversale groase, întărite printr'un al doilea rând de arcuiri, acoperă clădirea.

În peretele de către NV există o fereastră între două nișe joase. O dispoziție la fel se vede în peretele din față, cu deosebirea că ușa care comunică cu reședința ocupă locul ferestrei.

Camerele absidiale obișnuite într-o biserică, sunt aci reprezentate prin două nișe în bema.

În exterior, absida arată cinci laturi; este împodobită de o nișă puțin adâncă, străpunsă de o singură lumină în latura centrală și de câte o nișă concavă oarbă cu ornamentație de cărămidă la partea superioară, pe cele două părți adiacente.

Calota, absida, bolțile și arcuiri transversale sunt de cărămidă cu rosturi realmente concurând spre centru.

Lipsa ferestrelor în calotă este o construcție neobișnuită, care se găsește însă și în capolele de unghia dela Sf-ta Teodosia.

Pendentivii sînt în rânduri orizontale, formând «encorbellement» spre centru și în fiecare unghia al pendentivilor este zidit câte o oală de pământ, fie în scop de a obține o construcție mai ușoară, fie în scop de a îmbunătăți acustica clădirii.

Acest cat al paraclisului este întrebuințat ca pod pentru fân.

O inspecție atentă a construcției arată clar că caracterul de clădire, cu boltă sferică, al paraclisului nu este cel dela început și că structura

1) Ray Gonzalez de Clavijo în 1403: Vida de Gran Tamerlany Itinerario, Madrid 1782.

2) Miklosich și Müller, Acta et diplomata graeca, Viena 1865, I—II, pp. 21—23.

Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice.

3) Ducas, p. 288.

4) Gyllii de Constantinopoleos topographia, IV, c. 4.

5) Tagebach, p. 455.

ei — atuncea — eră aceea a unei simple hale acoperită cu o învelitoare de lemn. Cele două arcuri înguste și cele groase transversale de sub calotă, au inserțiunile lor în ziduri de o factură mai veche. Nu sunt suportate de pilaștri, cum se obișnuiește în alte părți, dar sunt răzimate pe console, și pentru a așeza aceste console, nișele laterale, primitiv la aceeași înălțime ca fereastra centrală, au fost reduse ca înălțime. O porțiune a arcului original mai rămâne, tăiat prin arcu de pe lângă zid al calotei. Arcurile subțiri, secundare, care taie capela transversal, la fiecare capăt, sunt deasemenea susținute de console.

Acest mod al nostru de a vedea este confirmat prin examinarea tencueii rămasă pe ziduri. Această tencuială are patru straturi distincte și pe fiecare din ele sunt zugrăvite icoane în tempera. Stratul cel mai dinăuntru este așezat între arcurile transversale ale calotei și zidurile în contra cărora sunt proptite. Deci este cu neputință ca aceste arcuri să fi făcut parte din construcție, când s'a întins primul strat de tencuială, ci trebuie să fie un adaos ulterior.

În concordanță cu acest fapt, al doilea strat de tencuială zugrăvită se găsește pus și pe aceste arcuri și pe porțiunile vechei zidării, cari nu sunt ascunse de arcuri.

Arcurile secundare de sub arcurile transversale ce se găsesc la fiecare capăt aparțin unei epoci și mai recente, fiindcă acolo unde sunt separate de arcurile de deasupra lor, se vede o tencuială decorată, care, într-o vreme, făcea parte din ornamentația generală a clădirii.

În acest moment al istoriei paraclisului, al treilea strat de tencuială eră întins pe ziduri, dând așa trei straturi pe părțile cele mai vechi, unde nu s'au făcut schimbări: două pe primele modificări, iar unul pe preschimbările cele din urmă. Al patrulea strat de tencuială este și mai târziu, însemnând o reparație puțin serioasă a capelei.

Trebuie notat în mod special bolțarii arcurilor laterale ale cupolei. Acești bolțari nu radiază spre centru, ci sunt așezați în rânduri mai plate și se îndreaptă spre un punct mai ridicat ca centrul. Această formă de construcție, care se întâlnește des în arcurile bizantine, este privită de unii ca o metodă de construit arcuri fără cintre. Dar în cazul arcurilor laterale ce le avem înaintea noastră o găsim într'un loc unde n'ar fi fost nevoie de fel de cintru; pe când arcu absidei, unde metoda de cintraj ar fi avut o valoare structurală, este construit cu bolțari adevărat radianți

spre centru. Faptul că bolțarii nu sunt îndreptați spre centru, pare deci a fi simplu rezultatul întrebuițării unor bolțari neascuțiți, cu cari forma arcului trebuie obținută prin rosturi mai deschise în partea superioară. Căci dacă aceste rosturi sunt lucrate fără grijă, poți foarte bine să ajungi la cheie fără ca gradul de înclinare spre centru să fie obținut.

Dintr'altă parte, dacă s'ar fi întrebuițat un cintraj complet, am putea să ne așteptăm să găsim urmele lemnului cintrelor pe mortarul unor rosturi așa de groase. Dar nici aici, nici în alte cazuri, unde rosturile sunt vizibile, nu s'au găsit asemenea urme.

Totuș, când considerăm marea cantitate de mortar întrebuițată în zidăriile bizantine, pare cu neputință ca deformări mai mari decât cele ce le găsim actualmente în edificiile bizantine să nu se fi întâmplat, chiar în timpul construirii, dacă nu s'ar fi făcut un suport oarecare. Ni se pare deci că se poate admite cu siguranță uzul unui fel de schelărie și de cintraj ușoare la toate arcurile bizantine.

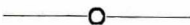
Din Al. Tzigara-Samurcaș:

.....Azi nu se mai vede decât o mică urmă a bolței, întreaga clădire fiind redusă de înălțime. Construcția, foarte solidă, e alcătuită din câte patru straturi de piatră alternând cu alte patru straturi de cărămidă, conform uzului bizantin, adoptat și de noi la cele mai vechi biserici din țară.

Grosimea zidurilor este de 85 cm., în interiorul lor văzându-se golurile bârnelor, acuma putrezite, ce serviau la legătura zidăriei, potrivit uzului ce regăsim și la noi la clădirile mai vechi. Cărămida este indoită de mare și pe jumătate de groasă ca cea din zilele noastre, fiind prinsă între straturi de var de aceeași grosime cu cărămida. Lungimea paraclisului e de 7 m. pe 3.50 lărgime.

Are forma unei simple navei, terminată spre răsărit printr'o absidă rotundă în interior, dreptunghiulară în afară. Cele trei fețe exterioare ale absidei prezintă câte o firidă. Podeala acestui mic paraclis o alcătuiește o boltă de cărămidă care încheie cripta, pe care se înalță clădirea mai sus descrisă. Intrarea în partea subterană a paraclisului este rezervată printr'o deschidere arcuită ce se află sub ușa de intrare a capelei. În solul criptei se aflau mai multe mici sarcofagii de piatră...

BISERICA EPISCOPALĂ DIN ARGEȘ

Intr'un număr precedent am reprodus ¹⁾, acele rânduri din Neculce, din care se vede că pe vremea lui Duca-Vodă, atunci când Turcii aveau nevoie de o înfățișare a Cameniței, pe care o și ocupară, ei dobândiră această operă de artă, făcută din ceară, dela un boier moldovean Grigore Cornescul. El eră, după mărturia cronicarului nostru, «meșter de scrisori și săpături la pietre și la alte lucruri» ²⁾. Lucrarea delicată se făcù în 1672, când Sultanul însuși străbătù apoi Moldova, îndreptându-se im-

poate să-i fie rudă : figurând între mai mulți fustași domnești, nici el nu poartă vre-un titlu.

După acea notiță a mea, mi-am adus aminte că numele lui „Gligorie Cornescul” figurează și pe zidurile exterioare ale bisericii episcopale din Argeș (v. fig.). Acei cari au dat cetirea inscripției puse de Șerban Cantacuzino ca restaurator al măreței clădiri în partea stângă a ușii de intrare, —partea dreaptă coprinzând, *în această refacere a fațadei*, inscripția lui Neagoie, care

14. Inscripția lui „Gligorie Cornescul” de la bis. ep. din C.-de-Argeș

potriva puternicei cetăți polone dela Nistru ³⁾.

Cornescu eră numai un «nemiș din Ținutul Hotinului» ⁴⁾, care fu atins de această expediție. Nu ne putem aștepta deci să-i găsim numele printre boierii ce figurează ca marturi în documentele moldovenești ale timpului. De alminterea, el nu aveà și, cum se va arătà și pe urmă, nici n'a avut vre-o dată, odregătorie. Un Pavel Cornescul, pe care-l găsim în Moldova la 1637 ⁵⁾,

la început se va fi prezentat altfel—, par a spune că aceastăaltă inscripție e iscălită Grigore Cornescul. Și se întrebau, dela Odobescu incoace ⁶⁾, dacă numele său înseamnă o supraveghiere ca ispravnic sau o conlucrare ca artist. După ce s'a scos la iveală locul din Neculce, nu mai poate rămânea nici o îndoială: nemeșul dela Hotin a lucrat și aici ca «meșter de săpături la pietre».

¹⁾ Și o bună carte de învățământ secundar, Istoria Modernă a d-lui V. Dumitrescu, semnalează, cum am constatat-o pe urmă, această notiță.

²⁾ P. 198.

³⁾ V.N.Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 142 și urm.

⁴⁾ Neculce, *l. c.*

⁵⁾ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, p. 295, No. CCIV.

⁶⁾ V. și Al. Tzigara-Samurcaș, *Convorbiri literare*, Decembre 1915.

Inscripția, foarte lungă, a lui Șerban prezintă caractere asemănătoare cu acelea ce se întrebunțau pe atunci în Moldova. Cornescul a desemnat-o desigur, ceea ce, fiind și o sarcină de grupare artistică, nu numai de execuție precisă, nu era ușor. Dar partea lui e cu mult mai mare de cum se înfățișează pentru aceia cari cred că a iscălit numai acest registru fără podoabe.

În adevăr ea se află mult mai jos decât slovele ce pomenesc refacerea, departe de cadrul ei și simțitor mai la stânga. Pe lângă aceasta, literele, ornate, cu aruncarea în sus, supt un arc, a lui ρ, sunt mai mari și de altă tăietură decât cele din inscripție.

E, deci, în afară de îndoială încă un fapt: Cornescul se iscălește aici *pentru tot ce a lucrat la biserică*: scoatere în relief a vechilor litere și săpături, adăugirea și suplینirea lor, toată acea operă gingașă și mi-găloasă, care a întărit tot, fără a schimba nimic—model pentru alte timpuri, care n'au înțeles decât brutală substituire de materiale imitate,—și a făcut astfel posibilă păstrarea până astăzi a frumosului monument, peste care trecuse uzura veacurilor și furia distrugătoare a năvălirilor.

Cornescul a părăsit Moldova odată cu Duca-Vodă, în 1672, și împreună cu acesta a venit la București, în Decembrie 1674. Șerban, urmașul Ducăi în 1679, l-a întrebuințat deci, firește, moștenindu-l dela înaintașul său.

Avem însă pe această vreme, în arhitectura munteană, biserici, ca aceia dela Coeni, în care fereștile prezintă aceiași încadrare pur gotică, în stilul veacului al XV-lea și al XVI-lea, pe care Moldova a păstrat-o și pentru veacul următor, cum se vede, de pildă, și la Sf. Ioan din Iași. S'ar putea pune în sama Cornescului această notă nouă, de împrumut? Aș crede că da.

Familia Cornescu a jucat un rol în Țara-Românească mai ales după 1700¹⁾. Înainte de epoca în care Grigore și-a făcut lucrările, ea nu e constatată în izvoare. Ea a putut porni astfel de la nemeșul moldovean, ale cărui bătrânețe vor fi fost deci împodobite cu o boierie. Ar fi deci singura familie dela noi ale cărei titluri să nu fi fost aduse de peste hotare ori câștigate acasă cu arma sau prin servicii de palat, ci cucerite prin dovada talentului.

N. IORGA

LE SCULPTEUR DES RÉPARATIONS DU COUVENT D'ARGÈȘ

Pendant le siège des Turcs à Kamienitz-Podolski sur le Dniester, 1672, un petit boïar moldave Grégoire Cornescu présenta aux chefs de l'armée ottomane un plan en cire de la citadelle, et la chronique contemporaine de Neculce fait l'éloge de ce sculpteur, le premier artiste roumain dans cette branche dont le nom ait été conservé.

Or le nom de Cornescu peut être déchiffré sur le mur de l'église d'Arges. Il figure près de l'inscription qui rappelle la réparation de ce monument par le prince Șerban Cantacuzène (1678—1688), mais ce n'est pas seulement la signature du maître auquel on doit l'inscription sus dite. On voit bien que c'est à lui qu'on doit tous les tra-

voux de sculpture accomplis à cette occasion.

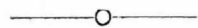
Cet artiste fut emmené de Moldavie par le prince Duca lorsqu'il obtint l'autre trône roumain, celui de Valachie. Et on pourrait reconnaître son influence dans les éléments gothiques particuliers à la tradition artistique moldave, qui pénètrent, à ce moment même, dans les monuments valaques (l'église de Coeni, etc).

La famille Cornescu prend place plus tard parmi les membres de l'aristocratie de la principauté. Si on admet sa descendance de Grégoire Cornescu, elle devait sa situation—cas unique—aux mérites artistiques du sculpteur d'Arges.

¹⁾ În 1787 un mare - Logofăt Cornescu: *Studii și documente*, III, p. 84, No xvii. Constantin Cornescu, Hurmuzaki, XVI², pp. 830, 913, 1027, 1067, XVIII, p. 17. Supt Știrbei-Vodă. Mikai Cornescu, Logofăt în

1828, eră Vornic: *ibid.*, XVII, pp. 817, 913; N. Iorga, *Mărturii istorice privitoare la Știrbei-Vodă*, pp. 536, 643-4. Cf. și *ibid.*, p. 328.

O ICOANĂ DIN SICRIUL SFÂNTULUI IOAN-CEL-NOU DIN SUCEAVA

D. Inginer Draganovici din Botoșani are în posesie o interesantă icoană din sicriul Sf. Ioan din Suceava, cel ce azi se află în Viena. Obiect a pioase pelerinagii pentru Galițieni, Bucovineni și Moldoveni, în zilele de 2 și 24 Iunie, la Sănzienne, acest sicriu fu, până în mijlocul veacului al XIX-lea, dela încorporarea Bucovinei de către Austria, și motiv pentru afirmarea drepturilor de patronaj ale Mitropoliei Moldovei și Sucevei asupra vechei catedrale mitropolitane din Suceava. Compus dintr'o lădiță în care zac moaștele sfântului, și dintr'un sicriu exterior, a avut, odată, ca parte integrantă, și icoana de care vorbim, a cărei descriere o vom precede de un mic istoric, pentru a stabili autenticitatea piesei ce formează obiectul rândurilor de față.

Alexandru-Vodă cel Bun, desființând, în 1401—2, orice urmă de dominație geneveză în *Cetatea Albă*, aduse în Scaunul țării, Suceava, moaștele Sfântului Ioan cel Nou, fost neguțător din Trapezunt, martirizat cu câteva zeci de ani mai înainte, pentru credință, în *Cetatea Albă* ¹⁾.

Cu mare alaiu Domnul întâmpină *racla*, cum spune un contimporan, Grigorie Țamblac, în Iași, la Poiana Vlădicăi, după cum ne informează un document posterior, din 1624, și o depuse în Suceava, în Mitropolia veche (biserica Mirăuților), care primi o danie, moșia Bosancea ²⁾. Bogdan Vodă, fiul lui Ștefan cel Mare, mută sicriul din bis. Mirăuților în noua biserică a Mitropoliei, Sf. Gheorghe, ridicată în 1514. Miron Barnovschi, în 1627, înfrumuseță

racla, ferecând cu argint chipul Sf. Ioan, cel zugrăvit pe capacul sicriului. În 1686, pe când Sobieschi, regele Poloniei, se întorcea din expediția contra Moldovei, el luă sicriul Sf. Ioan din Suceava și-l duse la Zolkiew. În zadar Moldovenii cer, la 5 Dec. 1769, Impărătesei Ecaterina a Rusiei, înapoi sicriul, căci de abia la 13 Sept. 1783, după ce Bucovina, se anexase de Austriaci, Iosif al II-lea încuviință Episcopului Bucovinean Dosithei Herescul readucerea moaștelor în biserica mitropolitană a Sucevei. În 1786, un Hagi Ivanciu, negustor din Botoșani, obțină facerea raclei interioare a sicriului, din nou, în lemn de chiparos, iar în 1867, mai mulți Botoșăneni obțin și înlocuirea sicriului exterior, cel vechiu, printr'altul nou de chiparos. Această sânguință a Moldovenilor pentru sicriul Sf. Ioan se explică și prin dreptul de patronat pretins de Mitropolia Moldovei asupra bisericii veche Mitropolii a Moldovei, din Suceava, pe baza daniei facute Sfântului Ioan cel Nou a moșiei Bosancea, drept consființit prin decretul gubernial din 16 Oct. 1788, dar realizat de abia de Cuza-Vodă, care, în 1862, numi pe Darie Tarnovschi, *ocârmuitor* al bisericii Sf. Ion, „subvenționată de Ministerul Cultelor“ ³⁾.

Un studiu arheologic asupra raclei Sf. Ioan, nu știm dacă există. Din fotografiile ce s'au publicat în ilustratele vieneze, cu prilejul aducerii moaștelor în Viena, cum și din descrierea părintelui Marian însă putem a ne da bine seamă din ce constă. Mai întâiu o cutie interioară de chiparos, care

¹⁾ Vezi S. Fl. Marian, *Sfântul Ioan cel Nou dela Suceava*, București 1895, unde se dă toată literatura chestiunii.

²⁾ Faptul e menționat de un doc. al lui Miron

Barnovschi, o. c., p. 21, nota 5, cari confundă însă pe Alexandru cel Bun cu Alexandru Iliș.

³⁾ Dosarul chestiunei în Colecțiile Comisiunii Monumentelor Istorice.

s'a refăcut complet în 1786, apoi dintr'un sicriu dreptunghiular, cu capac. Pe capac se află zugrăvit Sf. Ion, culcat în raclă, având la capăt preoți cu cărți în mâini și un arhieru tămâind, iar la picioare popor; cununa, mâinile și picioarele sfantului sunt

reprezentând patimele Sf. Ioan, de când a fost adus înaintea eparhului cetății, și până la încercarea Frâncilor de a-i desgropă corpul. Celelalte părți ale sicriului sunt decorate cu niște rosete.

Și sicriul exterior a fost înlocuit cum am

15. Icoana veche din sicriul Sf. Ioan-cel-Nou dela Suceava

ferecate de Barnovschi Vodă, cum am văzut. Întreg sicriul este ferecat în exterior, cu argint aurit, având, în față, încadrate, în ferecătura lucrată în filigram, 12 icoane, înșirate pe două rânduri, cu inscripții slavone,

văzut, în 1867, de Botoșăneni, afară de ferecătura de argint care a rămas cea veche. O întrebare rămâne asupra icoanelor: au fost ele în total reînnoite, în 1867?, sau numai în parte, cele mai stricate, printre cari tre-

buie a considera și icoana de care vorbim ce reprezintă pe *Sf. Ion cel Nou dela Suceava, când s'au prohodit de îngeri*, care în cele două rânduri de icoane încadrate în ferecătura sicriului, ocupă locul central din rândul al doilea. Existența pe toate icoanele încadrate la sicriu a unei inscripții mari, asemenea cu aceea ce se află foarte ștearsă pe icoana de care ne ocupăm, ne face a deduce că nu s'au înlocuit nici ferecăturile, nici toate icoanele, ci numai cele stricate. Înlocuindu-se

se întâmplă după ce se tăia capul Sfântului, în mahalaua jidovească din Cetatea Albă. Din corpul lui, rămas, peste noapte, întins pe pământ, se văzu eșind atunci un stâlp de foc, întărit până la cer, iar trei bărbați cântând cu dulceața îngerească, tămăiau împrejurul mortului. Un jidov vecin văzând această arătare și socotind că preoții creștini au venit să ridice corpul martirului, și să-l îngroape depe datina creștinilor, încercă a trage asupra celor trei cu arcul; dar în

16. Icoana nouă, zugrăvită pe dosul celei vechi (fig. 15), reprezentând acelaș subiect

și icoana *prohodirii*, ea a fost păstrată de renovatori ca ceva sfânt și a fost repictată în 1872, pe dos, de către pictorul Străjescu

Care e vechimea acestei icoane și deci și a celorlalte 12 ce ornamentează racla, vom încercă a deduce din descrierea relievei ce formează obiectul acestor rânduri.

Icoana ce o descriem ocupă partea centrală din cele două rânduri de 12 icoane ce înfățișează patimele Sfântului, reprezentând partea culminantă a martiriului său.

Pictorul reprezintă aci scena minunii ce

momentul când își încordă arcul voind să-l sloboadă, arcul și săgeata se lipiră de mâinile jidovului, care rămase așa incremenit toată noaptea, până ce se făcu ziua, când fu găsit în această poză de o mulțime de oameni, cărora le povesti cele întâmplate.

Acest subiect servi de inspirație pictorului care-l redă și ca compoziție și ca factura într'un mod neobișnuit de superior. Jos, Sfântul întins, din care ese o pară de foc (din nenorocire se conservă numai o parte a capului). De o parte și de alta a acestei scene centrale, patru îngeri, deo frumusețe în-

gerească îmbrăcați în lungi *himation* albe și roșii; consternați de scena ce o privesc, tămâiază mortul cei din primul plan; cei din al doilea plan blagoslovesc sau arată cu mâna. În stânga jidovul, într'o poză avântată de trageră cu arcul, îmbrăcat în pantaloni roșii, tunică verde, iar pe cap un coif, în fața unei arhitecturi ce reprezintă cetatea.

E de admirat postura și gesturile ingerului din primul plan stâng: mâna stângă strânge discret cutele draperiei; cu dreapta, încovoiată în jos, ține între arătător, degetul cel mare și inelar, inelul lanțului cădelniței și imprimă cădelniței o armonioasă, ritmică și elegantă oscilație.

În privința facturii, icoana de chiparos (285×256 mm) e lucrată cu albuș de ou, *à la détrempe*, a tempera, pe fond de aur. Factura e splendidă, distingându-se nu numai printr'un bun desemn dar și printr'o transparență a culorilor foarte caracteristice față de opacitatea tonurilor icoanelor bizantine din epocile posterioare. Nu puțin surprin-

zător este realismul figurilor, fapt ce ne face a atribui icoana unei epoci mai apropiate de renașterea artei bizantine.

Care ar fi anul execuției ei? D-l Noroce, pictor, care a cercetat-o fără a ști nimic asupra provenienței icoanei, s'a pronunțat dela început pentru veacul al XV-lea; icoana ar proveni deci, chiar din timpul lui Alexandru cel Bun.

În ce mă privește am avut de obiectat contra acestui secol, faptul că pictorul reprezintă 4 îngeri, nu 3, câți se află dați de legenda vieții Sfântului. Hainele ingerilor nu sunt albe, ci și de purpură.

Un pictor contimporan cu traducătorul legendei Sfântului în limba noastră, nu ar fi putut face astfel de interpretări. Nu credem că greșim dacă, având în vedere și inscripțiile icoanelor, le-am dată din începutul veacului al XVI-lea, sau finele sec. XV-lea când s'au redat de pe alte icoane mai vechi, din nou patimile Sfântului.

VIRG. DRĂGHICEANU

UNE ICÔNE DU CERCUEIL DE SAINT JEAN-LE-NOUVEAU DE SUCEAVA

Provenant du cercueil de Saint Jean-le-Nouveau de Suceava, dont les reliques y furent transportées, vers le commencement du XV-ème siècle, de Cetatea-Albă (Akerman), par Alexandre le Bon, prince de Moldavie, cette icône a été conservée dans la ville de Botoșani. Sa facture, évidemment apparentée à celle de la renaissance byzantine du XV-ème siècle, indiquerait pour date la fin du XV-ème siècle ou bien le commencement du XVI-ème. Elle représente le moment culminant du martyre du Saint, le miracle accompli à cette occasion, que le peintre a su magistralement fixer.

Elle faisait partie des deux rangées de douze icônes représentant les tortures subies par le Saint et décorant la partie antérieure du cercueil.

Sa conservation à Botoșani s'explique par l'intérêt très vif que les Moldaves por-

taient aux reliques du Saint, gardées à l'église métropolitaine de Suceava, où des pèlerinages en très grand nombre avaient lieu, chaque année, pendant les jours de 2 et de 24 juin.

En relation avec ce culte spécial, on doit citer aussi le droit de patronage revendiqué par la Moldavie sur la cathédrale métropolitaine de Suceava. Ce droit de patronage fut effectivement exercé par le prince Couza, qui, en 1862, obtint de nommer le supérieur de l'église, ayant, pour rétribution une subvention servie par la Moldavie.

En 1867, eut lieu, à Botoșani, la restauration du cercueil. A cette occasion, l'icône dont il est question dut être remplacée par une autre; quant à l'ancienne on l'a conservée avec piété, comme un objet sacré.

CELE MAI VECHI STAMPE REPRESENTÂND CETATEA SUCEVII ȘI CETATEA-ALBĂ

În bogata colecție de stampe a d-lui Gh. Sion din Bacău se găsesc cele mai vechi reprezentări, cunoscute până acum, ale Cetății Sucevii și Cetății Albe — o vedere a ruinelor celei dintâi din prima jumătate a sec. XIX și o vedere de total a celei din urmă din prima jumătate a sec. XVIII, când cetatea dela Limanul Nistrului eră încă unul din cele mai puternice puncte de sprijin ale stăpânirii turcești în părțile de Nord ale Mării Negre.

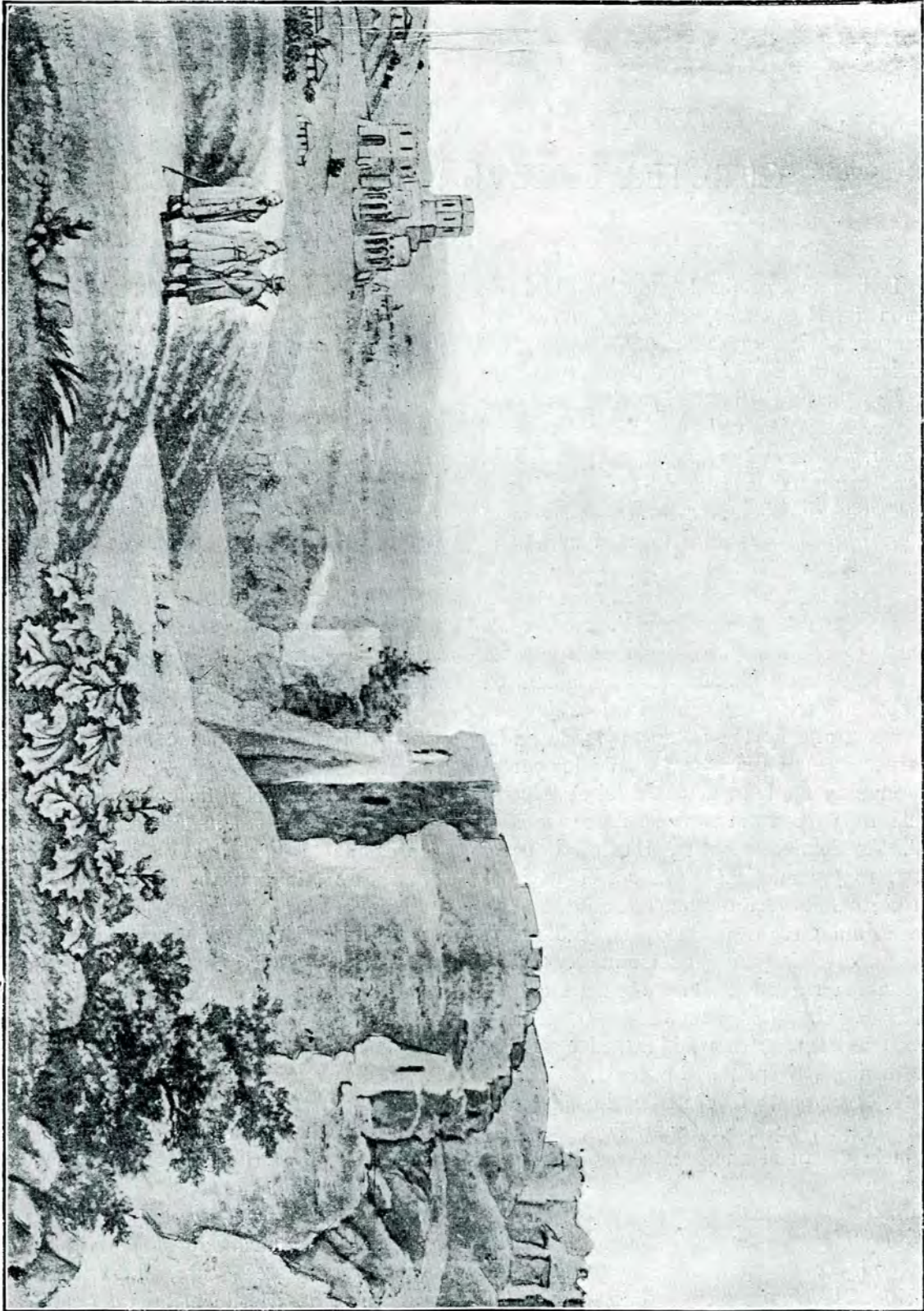
O însemnare cu creionul pe întâia stampă arată, ca dată a desemnului, anul 1820. După cari anume criterii s'a fixat această dată, nu putem ști. Dar foarte probabil că timpul alcătuirii desemnului nu e departe de acest an, fie în sus, fie în jos. Într'adevăr, starea mult mai bună a ruinelor cetății de cum apar ele în acuarela lui Fr. Knapp dela 1864 (K. Romstorfer, *Cetatea Sucevii*, ed. Academiei Române, București 1913, pag. 102) și înfățișarea celor trei privitori în costumele vechilor stări sociale anterioare anului 1848 în Bucovina, indică că desemnul e din întâia jumătate a sec. trecut.

Stampa reprezintă, la stânga, pe colină, biserica Mirăuților, ruinată și părăsită, cu căsuțele ce se găseau în jurul ei, între cari se distinge, pe planul din urmă, o bisericuță, care poate fi cea din Ițcanii-vechi. La dreapta, pe colina din față, se văd ruinele cetății și anume: în planul dintâi, laturea de apus a incintei exterioare, cu parte din turnurile și contraforții ce se aflau odinioară acolo, iar pe planul al doilea, în fund, la dreapta, ruinele paraclisului (cf. planul dat pe pl. II din scrierea lui Romstorfer). Depresiunea ce desparte colina Mirăuților de cea a cetății e valea Cacainii, care dă în apa Sucevii, ce se

vede șerpuiind prin mijlocul șesului dela hotarul Moldovei.

A doua stampă reprezintă Cetatea-Albă (Akkerman, Bialograd), și e datorită lui Gabriel Bodenehr, zis cel Bătrân (der Ältere), desenator și sculptor, despre care pot arăta după izvorul pe care a binevoit a mi-l indica d-l D. Marmeliuc (*Allgemeines Lexikon der Bildendenkünstler von der Antike bis zur Gegenwart*, publ. de Prof. dr. Ulrich Theime și Prof. dr. Felix Becker, vol. II, Leipzig 1910, pag. 167), că a înfățișat în lucrările sale în deosebi orașe și cetăți. A trăit între 1673 și 1766 și a întocmit, sub titlu de „Force d'Europe“, o serie de 200 vederi și planuri de orașe și cetăți, din care negreșit face parte și stampa noastră.

Intru cât e vorba de un artist ce și-a făcut o specialitate din indeletnicirea de a reprezenta în lucrările sale orașe și cetăți din Europa timpului său, e de presupus că stampa ce reproducem înfățișează destul de fidel Cetatea-Albă, așa după cum ea se află în prima jumătate a sec. XVIII. Lucrul de altfel se vedește și prin compararea ilustrației cu reproducerea socotită până acum ca cea mai veche a Cetății-Albe (de pe la 1790) și cu planul acestei cetăți dat de Ing. E. von Stern (reproduse și în ac. Buletin, a. VI, pag. 59—60). De asemenea descrierile mai vechi cu privire la Cetatea-Albă arată că desemnul lui Bodenehr nu e fantastic. Singurul element exagerat e numai înălțimea stânței pe care se găsește cetatea, care, după călătorii moderni și descrierile mai detaliate (cf. ac. Buletin a. VI, pag. 63—4 și a. VIII, pag. 70—1) e mai redusă. Artistula voit, negreșit, prin această exagerare, să arate mai

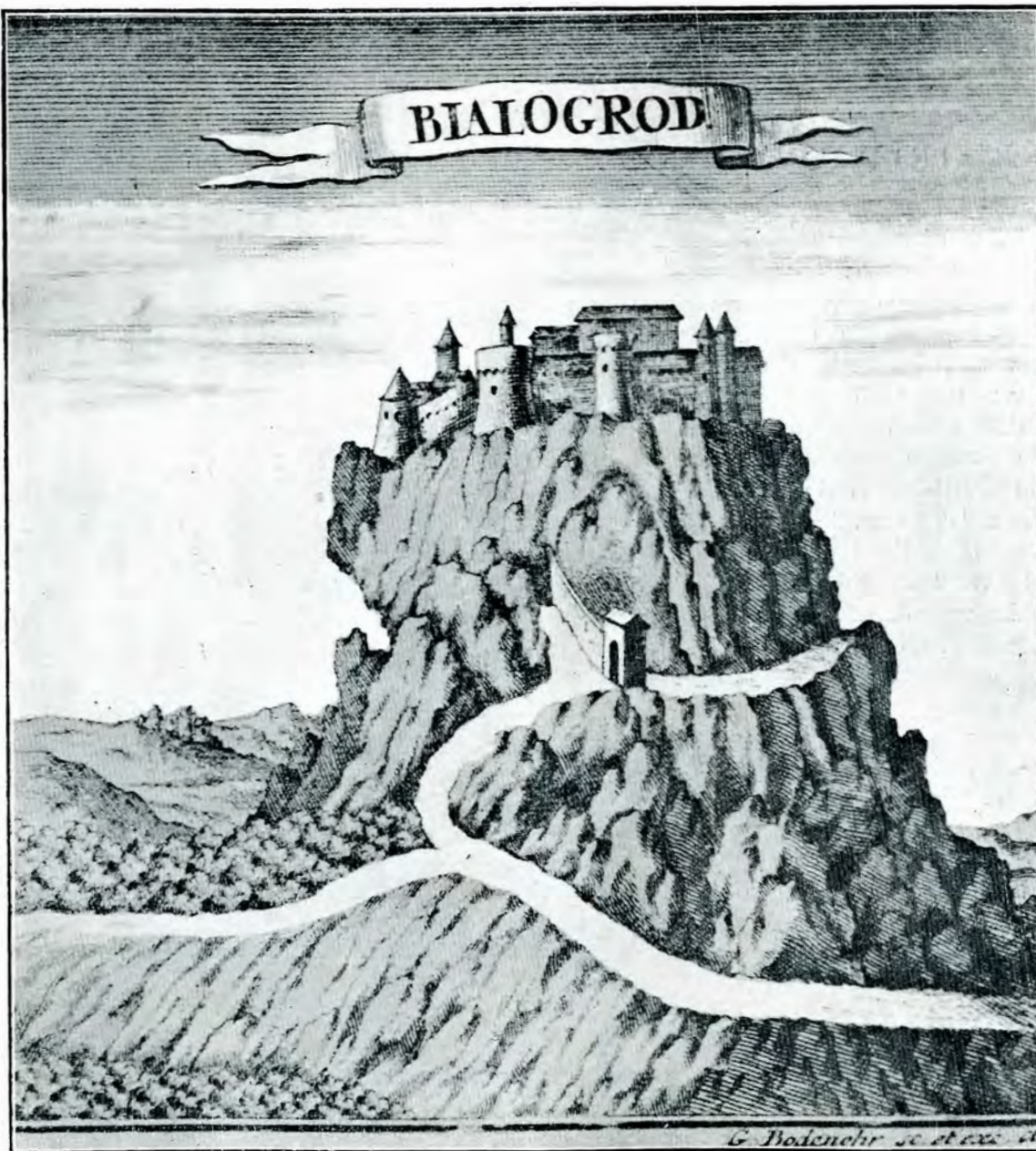

17. Ruinele cetății Sucevi după o stampă din întâia jumătate a sec. XIX

plastic buna și sigura așezare a cetății.

Incheind aceste scurte lămuriri asupra stampelor ce reproduc, țin să accentuez că importanța lor constă, în deosebi, în faptul că dau cele mai vechi reprezentări a două din cele mai însemnate cetăți mol-

sec. XVIII, așa ca să fi atras, ca cetățile de pe Nistru și dela Marea Neagră, interesul desenatorilor și editorilor, cari prin vederi ale cetăților scoase în evidență de luptele mai sus amintite, comemorau succesele învingătorilor împotriva păgânilor.

18. Cetatea Albă, după o stampă din întâia jumătate a sec. XVIII

dovenești, intru cât e greu de presupus că se vor găsi altele mai vechi. Ce privește Cetatea dela Suceava, pentru cuvântul că, fiind în lăuntru țării, n'a fost loc strategic disputat în luptele dintre Poloni și Turci din sec. XVII și dintre aceștia și Ruși din

Iar ce privește Cetatea Albă, pentru cuvântul că, numai în a doua jumătate a sec. XVIII câștigă interesul de care vorbim, în luptele dintre Turci și Ruși. Ori stampa noastră e, cum am văzut, mai veche, — din întâia jumătate a sec. XVIII.

Intr'adevăr, primele stampe cunoscute, reprezentând cetatea Hotinului, cea mai puternică și mai importantă a Nistrului, sunt din timpul luptelor dela 1673—75 dintre Turci și Polonii lui Ioan Sobieski. Urmează apoi—și pentru Tighinea (Bender) și Cetatea Albă (Akkerman) din timpul lup-

telor dintre Turci și Ruși dela 1768—74, 1787—91 și 1806—12. Cum mare parte din aceste stampe se găsesc azi in colecțiile Academiei Române și ale d-lui Gh. Sion, care a avut bunavoința a ne îngădui să luăm copii fotografice după ele, — vor fi reproduse, pe când, in acest Buletin.

A. L.

LES PLUS ANCIENNES ESTAMPES DES FORTERESSES DE SUCEAVA ET DE CETATEA-ALBĂ.

Les estampes reproduites ci-dessus représentent les plus anciennes vues, connues jusqu'à présent, des deux forteresses moldaves les plus importantes.

La première, représentant la forteresse de Suceava, date de la première moitié du XVIII-ème siècle (env. 1820). On voit à droite les ruines de la citadelle et à gauche l'église, aujourd'hui restaurée, de Mirăți et avec les petites maisons voisines.

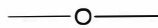
La seconde, datant aussi de la première moitié du XVIII-ème siècle, représente

la forteresse de Cetatea-Albă (Akkerman, Bialogrode), située à l'embouchure du Dniester sur la Mer Noire.

Cette dernière est due à Gabriel Bodenher l'Ancien, dessinateur et sculpteur, qui a vécu entre 1673 et 1766 et a exécuté une série de 200 vues et plans de villes et de forteresses d'Europe, qu'il a réunies dans un album sous le titre de „Force d'Europe“, recueil dont provient, évidemment, aussi l'estampe dont nous nous sommes occupés.

CERCETĂRI CU PRIVIRE LA TRACI

A). EMENDAȚIUNI LA CORPUS I. L.

1. CIL. III 12431 din Resen, pe malul drept al râului Rusița, la o fântână.

DIS / M
E P T I P O P S B I S I N
I I D V O Γ O P M P
LV Z E N I T I I N

Fig. 1.

A fost publicată pentru întâia dată de frații Skorpil în *Arch. ep. Mitth.* XV, p. 216, nr. 98, cari o dau ca provenind din ruinele dela Nicopolis ad Istrum, de unde apoi în *Corpus*. În ambele locuri este citit numai sfârșitul inscripției, la Skorpil [Au]luzeni fi[l]ia, iar în *Corpus*: [Au]luzeni fi[l]i[us]. Tomaschek cetește în r. 2 *Cetriporis*¹⁾. O lectură ceva mai completă încearcă Seure în monografia sa istorico-epigrafică „*Nicopolis ad Istrum*“²⁾: *Dis m(anibus) | E[pt]i[por]i[s] Bi[t]i N. | . . . [Au] | luzeni fi[l]i[a?]*. Rândul 3 nu e citit nici de el. Dacă a revăzut sau nu piatra sau dacă a avut vre-o estampă, el nu ne spune nimic, așa că lectura din r. 2 *Bi[t]i N. . . .* îmi

pare neîntemeiată, mai cu seamă că în desenul lui Skorpil e clar un S mai mic decât celelalte litere.

Tot ca o încercare de lectură dau și eu următoarea transcriere: *Dis M (anibus). | E[pt]i[por]i[s] 3)*, *Bisini [filius]*, *Du (r)o-[t]orm[ae]*, *[A]uluzeni filia [e coniugi b(ene)m(erenti) p(osuit)]*.

Cel ce a pus inscripția, poartă un nume destul de cunoscut în onomastica tracă, *Eptiporis*, formă iotacizată dela *Epteporis*⁴⁾. Numele acesta ne întâmpină în inscripții sub forma *Eptaporis*, *Epteporis*, iar *Epta-per*, *Eptepir*⁵⁾ ca nume corespunzător feminin. Radicalul *epta* — foarte frequent la Traci, se întâlnește mai adesea cu varianta *epte*, *ἐπτη* —, *ἐπται* —, rar *ἐπτει* —, în compunere cu *-ala*, *-κενθος*, *-νις*, *-παρις*, *-τραλις*, *-τρα*, *-πους*, *-συχος*.

Tatăl acestui Eptiporis pare că se cheamă *Bisimus*, nume format poate din Βύζης⁶⁾, varianta Βίζης⁷⁾, latinește sub forma *Bizens*⁸⁾, Βίζος⁹⁾, lat. *Bizo*¹⁰⁾, *Bisa*¹¹⁾. Formațiuni asemănătoare trace avem: *Tarsimus*¹²⁾ din *Tarsa*, *Ταρσυστινος*¹³⁾ din *Tarusus*¹⁴⁾, *Sisimus* din *Sises*¹⁵⁾, *Siburrinus*¹⁶⁾. Mai probabil însă, e același nume cu *Bi-*

¹⁾ Tomaschek, *Die alten Thraker*, II 2, p. 7 s. v. Ἐπτε-επις in *Sitzungsberichte der Wien. Akademie*, 1893—1894.

²⁾ G. Seure, *Nicopolis ad Istrum*, in *Rev. arch.* 1903 II, p. 69, n. 90.

³⁾ Sau *E[pt]i[por]i[s]*.

⁴⁾ La fel *Ἐπτεπόρις* din *Ἐπτεπόρις*, *Esbinus* din *Esbenus*. (cf. n. 4 din acest articol).

⁵⁾ CIL. III *suppl.* p. 1989, *Dipl. milit.* LXVII; *Arch. ep. Mitth.*, XVII, p. 196, n. 64; *Sbornik*, 1900, p. 134; Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, n. 34 (de 4 ori) și 135; CIL III *suppl.* p. 2328⁶⁹ *Dipl. mil.* CVIII, n. 14214¹⁴; G. Seure, *Voyage en Thrace*,

in *Bull. corr. hell.* 1898, p. 526, r. 62.

⁶⁾ Cf. Tomaschek II, 2, p. 16.

⁷⁾ G. Seure, *Nicop. ad. Istrum*, in *Rev. Arch.* 1903 II, p. 69, n. 91.

⁸⁾ CIL. VI 31143.

⁹⁾ CIGr. 9151.

¹⁰⁾ CIL. III 2782.

¹¹⁾ CIL. XIII 8312: *Biarta, Bisae f. Bessus*.

¹²⁾ CIL. VI 3601; *Tarsa et Tarsinus*.

¹³⁾ CIAtt. III 2496.

¹⁴⁾ CIL. XIII 7803 (cf. nr. 7 din acest articol).

¹⁵⁾ La V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum* II 2, p. 8—9.

¹⁶⁾ CIL. III 646 și 678 din Philippi.

sinius, Bisenus, format dela *Bisius* ¹⁾, care poate fi illyric.

În ceea ce privește lectura rândului 3, cel mai rău păstrat din inscripție, se citește lămurit DVOFORM; T e neîndoelnic, păstrându-se jumătatea din dreapta a barei horizontale. Litera P cred că a fost cetită de Skorpil pentru A, inscripția fiind stricată rău; iar între această literă și prima bară oblică din V rămâne loc, după desenul din *Arch. ep. Mitth.*, tocmai pentru cele două litere E. A. Nu e nici o greutate de a admite numele trac *Du(r)otorma*, cu toată lipsa lui R, exemple pentru asemenea scăpări fiind numeroase ²⁾.

Durotorma, nume trac feminin, îl avem documentat într'o diplomă militară a lui Hadrian sub forma *Doroturma, Dotochae fil(ia)*³⁾. Acelaș nume cred că se citește și într'o inscripție foarte rău păstrată din Utum ⁴⁾: *Du[ro]tuorma*. Numele e compus din două elemente *duro-(doro-)* și *-torme*, ambele curat trace. Cel dintâi îl avem în Βενδῖ-δωρος, Δώρων, Δωρίτων, Δορξένθης, *Durazis*⁵⁾, *Durises*⁶⁾, Δωραλούπτος ⁷⁾ și în toponimicile Δουρίες. *Durostorum, Δουρότελις, Δωρίονες, Δορίπκος*⁸⁾. Al doilea element îl cunoaștem sub forma *-turma* în *Doro-turma*

(Dipl. milit. citată mai sus) și în *Rescu-turme-soie*⁹⁾, și *-torma* în inscripția noastră —*Duro-torma* și în Σμορδο-τέρμος ¹⁰⁾, precum și în forma intermediară—*tuorma* în *Duro-tuorma*¹¹⁾, care vrea să redea probabil pronunțarea, specific tracică, a unei vocale între *o* și *u*, care nu se putea transcrie în alfabetul latin și grec. Cunoaștem și alte exemple de nesiguranțe de acestea, cari poate ne arată sunete trace, neexistente în latinește și grecește.

Astfel formele feminine *Mucapus*¹²⁾, *Mucapuis*¹³⁾, și *Mucapius*¹⁴⁾, par a arăta, după cum remarcă Filow, o vocală tracă, căreia nu i se găseă corespunzător în latinește. De asemenea găsim *Diza, Disacentus, Diszatrális, Dizzace*¹⁵⁾, de altă parte *Gaszoria, Γαζωρία*¹⁶⁾. Perdrizet bănuiește aci un sunet al lui Z, greu de redat în latină sau greacă. Știm de altfel că Tracii aveau și sibilanta Ș, pe care lapicizii încercau să o redea printr'un Σ¹⁷⁾.

Mai departe lectura [*A*]uluzeni filia[e] e sigură și o găsim cu schimbarea finalei în câte trele lecturile anterioare. Numele acesta ni este ceva mai bine documentat în inscripții cu variantele *Auluzenis*¹⁸⁾, *Aulozens*¹⁹⁾, *Auluzanus*²⁰⁾, *Auluzon*²¹⁾.

¹⁾ Cf. W. Schulze, *Latin. Eigenn.* p. 133 și nota 9.

²⁾ Cf. Indicele CIL. III *suppl.* p. 2573: *frate(r), pue(r), Vi(r), conco(r)diter, Ce(r)eris, Cu(r)sor, Flo(r)e, Fo(r)tunata* și indicele la CIL. II, IV, V, XII-XIV.

³⁾ Găsită la Tricornium (Moes. sup.) și publicată de S. Reinach și Miloje Vassits în *Comptes-rendus de l'Académie des Inscr. et des Belles-Lettres*, 1909, p. 130. Eu am putut-o cerceta în *Rev. Arch.* 1909 II, p. 324-5, nr. 105: *Hadrianus Antonio, Timi f., Timi, Hierapol.* (soldat al coh. I Fl. Bes. sorum et Doroturmae, Dotochae fil., uxori eius, Tricornio) (a. 120 d. Chr). Cohorta acesta necunoscută încă lui Cichorius (Pauly-Wissowa, *R. E.*, IV, 254 s. v.) ni este documentată pentru a. 103 în Moesia superioară (*Rev. Arch.* 1912, I, p. 489, n. 125), iar acum în 120 o găsim în Macedonia.

⁴⁾ CIL. III 12362: *D(is) M(anibus) Du[ro]tuorme fquae e? It [v]ix(it) an(nis) [X?]X*. Pentru proveniența ei, v. CIL. III 12354. Completarea e a mea.

⁵⁾ Tomaschek, II, 2, p. 34-35.

⁶⁾ CIL. XIII 8311 din Colonia.

⁷⁾ G. Kazarow, în *Arch. für Religionsw.* 1908 p. 410.

⁸⁾ Tomaschek, II, 2, p. 72-73. Δουρότελις e cetit de Seure în *Rev. Arch.* 1908 II, p. 37: Κλ. Αδρ. Τελ[ε]σ[ε] (φορσ) (?)

⁹⁾ CIL. III 1195.

¹⁰⁾ Pe monete din Abdera la Münzer-Strack, *Die antiken Münzen von Thracien I*, 1912, p. 58: ἐπι Σμορδοτέρμ. Κελ....

¹¹⁾ Pomenită mai sus din CIL. III 12362.

¹²⁾ CIL. VI 3215: *Mucapus, Mestitu filia.*

¹³⁾ CIL. III 809 și Dumont-Homolle, *Mélanges d'arch. et d'épigraphie*, p. 555 dela Pauli.

¹⁴⁾ B. Filow, *Monuments antiques au musée national*, în *Izvestia soc. arch. bulg.* 1912, p. 10.

¹⁵⁾ La Tomaschek, II, 2, p. 32-33.

¹⁶⁾ Perdrizet, *Voyage dans la Macédoine première*, în *Bull. corr. hell.*, 1898, p. 346-347.

¹⁷⁾ V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, p. 31, în localitățile *Sucidava* și *vicus Siamaus*.

¹⁸⁾ V. indicele la *Arch. ep. Mitth.*, Dum.-Hom., *op. cit.* și Kalinka, *op. cit.*

¹⁹⁾ CIL. V 3509.

²⁰⁾ La Tomaschek II, 2, p. 4; CIL. XIII 7292: *Iahresh. d. oest. arch. Inst.* XV, 2, *Beibl.* p. 236.

²¹⁾ CIL. III 14507 b dextr. 51: *M. Aur. Auluzon, d. R(emesiana)*.

2. CIL.III 14406 c.

BENDIDEI
SACR
BITHVS RASCIL/
QVI ET CRISPVS· D· S· P
5 AC· MANTA C L· IRINI
FILIA

Cetim: *Bendidei* | *sacr(um)*. | *Bithus Rascil[ae filius]* | *qui et Crispus d(e) s(ua) p(ecunia) | ac Manta* ¹⁾ *C(ai) l(iberta) Irini* | *filia*.

Transcrierea lipsește în *Corpus*. Inscripția e găsită la Prusociani, aproape de Philippi, unul din cele mai importante centre trace, și a fost publicată mai întâiu de P. Perdrizet în *Bulletin de correspondance hellénique*, 1900, p. 307. Mommsen o publică apoi în *Corpus*, după o copie rectificată, trimeasă lui de Dobrusky.

La Perdrizet lipsește prima literă din rândul 1 și 3, în r. 4 el dă D· S· F· iar în r. 5 cetise CLIRINI, nume necunoscut, care îl faceă să se gândească la *Quirini*. În *Corpus*, la indicele *Suppl.* p. 263I, e cetit: *Bithus Rascil..... qui et Crispus*.

Transcrierea lui Perdrizet dă *Rascila*, însă nu în forma obișnuită a numelor trace, adică în cazul genitiv numele tatălui; deasemenea lipsește orice explicație asupra radicalului la care trebuie alipită.

Rădăcina tracă *Rasc* — mai des *Resc*—

¹⁾ Pentru *Manta*, v. Tomaschek, *Die alten Thraher*, II, 2, p. 23, și P. Perdrizet, *Inscriptions de Philippes*, în *Bull. de corr. hell.* 1900, p. 307—309.

²⁾ G. Seure, *Archéologie thrace*, în *Revue Archéologique*, 1911 II, p. 440, nr. 8.

³⁾ Vezi la Tomaschek, *op. cit.* II, 2, p. 27; *Prosopographia Imperii Romani*, III, p. 128—130, nr. 40-48; Th. Mommsen, *Reges Thraces inde a Caesare dictatore*, în *Eph. epigr.* II și H. Dessau, *Reges Thraces qui fuerint imperante Augusto*, în *Eph. ep.* IX, fasc. 4. E purtat și de simpli particulari în CIL. III 12361, 14507; *Arch. ep. Mitth.* XVIII p. 108 și cel din nota precedentă; *Inscr. Gr.* XII, fasc. VIII 455 (Thasos).

⁴⁾ CIL. III 1195 și p. 1390.

⁵⁾ P. Perdrizet, *l. c.*, p. 307.

⁶⁾ Tomaschek, *op. cit.*, II, 2, p. 69.

⁷⁾ *Ibidem*, p. 27.

⁸⁾ Cf. Dumont-Homolle, *Mélanges d'archéologie et d'épigraphie*, p. 559.

⁹⁾ P. Perdrizet, *Relief du pays des Maedes*, în *Rev. Arch.* 1904 I, p. 19 sqq.

¹⁰⁾ *Ibidem*, din *Bull. arch. bulgar* 1894.

¹¹⁾ CIL.VI 9955: *Dida vascularius*.

odată chiar *Risc*— o găsim în numele *Ψαισκούπορις* (variante *Ψασκούπορις*, *Ψησκούπορις*, *Ψισκούπορις* ²⁾), cunoscut la regii traci din vremea lui Caesar și August ³⁾, în *Resc-turme-soie* ⁴⁾, *Ψε[σκου]ετιος* ⁵⁾, și în toponimicele *Ψήσκουθος* și *Resculum* ⁶⁾. Sub forma *Rasc*— il cunoaștem atât în compusul *Rascu-poris*, cât și simplu *Ψάσκος* ⁷⁾.

În inscripția noastră avem desigur numele *Rascila*, format, la fel cu alte nume trace, prin adăugarea la radicalul *Rasc*— a terminației *ila* (var. *ula*, *ala*, *ela* ⁸⁾), precum: *Asdula* ⁹⁾ din *Ἀσδής* ¹⁰⁾, *Cutiula*, *Κουτίλας* din *Cuta*, *Cuties*, *Didila* din *Δειδᾶς*, *Dida* ¹¹⁾, *Dizala*, *Eptala* din radicalele bine cunoscute *Diza* și *Epta*, *Margulas* ¹²⁾, *Mestula* ¹³⁾ din *Mestus*, *Mucala* ¹⁴⁾ din rădăcina cea mai des întrebuintată în onomastica tracă, *Παιδίλας* ¹⁵⁾ din *Παιδής* ¹⁶⁾, *Purula* din *Purru*, *Sadala*, *Σαιδείλας* ¹⁷⁾, *Susula* din *Susus*, *Tarula* din *Tara* ¹⁸⁾, *Tήραλας* ¹⁹⁾ de la *Teres*, nume foarte răspândit, *Zerula* ²⁰⁾ și *Gerula* ²¹⁾ din rădăcina *ζερ*, fără să mai pomenesc alte nume a căror rădăcină nu e bine stabilită în lipsă de exemple suficiente, precum *Artila*, *Perula*, *Polula*, *Ψηρόβλας* ²²⁾, *Lenula*, *Cerzula*, *Κοθήλας*, *Δαρζάλα* ²³⁾.

¹²⁾ CIL.III 14206 ¹⁰⁾ din Philippi și *Sbornik ul Ministerului de Instr. bulgar* XVI—XVII, p. 71.

¹³⁾ CIL.III 14507 *ant. a* 27; CIL.XIII 6574 din Germania superioară și P. Perdrizet, *Inscr. de Philippes*, în *Bull. de corr. hell.* 1900, p. 309.

¹⁴⁾ CIL.XIII 8308 din Germ. inferioară. În CIL.III 6133: *Mucalus*.

¹⁵⁾ P. Perdrizet, *l. c.*, în *Bull. corr. hell.* 1900, p. 306.

¹⁶⁾ *Ibidem*, cunoscut și în formații ca *Τορκουπαίτης*, *Ληπαίτης*, *Μετροπαίτης*; la Dobrusky, *Matériaux d'archéologie en Bulgarie*, p. 106, n. 152: *Mucapaibes*.

¹⁷⁾ Perdrizet, *loc. cit.* și nr. 6 din acest articol.

¹⁸⁾ CIL.III 6150=7437, 7548 și 14507. Schulze, în *Zur geschichte lateinischer Eigennamen*, p. 40, nota 6, îl socotește illyric. Cf. și G. Seure, *Arch. thrace*, în *Rev. Arch.* 1912 II p. 225.

¹⁹⁾ *Bull. de corr. hell.* 1897, p. 135, n. 4.

²⁰⁾ *Iahresh. d. oest. arch. Inst.* XIV 1, p. 130 sqq.

²¹⁾ *Izvestia soc. arch. bulg.*, 1912, p. 468, n. 53.

²²⁾ Poate în legătură cu *Raebucus* (CIL.III 14206⁹⁾) citit de Seure *Raebucenfus*, în *Bull. cor. hell.*, 1901 p. 323, după *Rahocentus* (Tomaschek, II, 2, p. 27), *Ψηρόβλας* (*Arch. ep. Mitth.* XVII, 219, nr. 123).

²³⁾ Dobrusky, *Matériaux*, p. 228 Toate celelalte la Tomaschek II, 2, p. 3—52, s. v. O statistică mai completă voi da la redactarea cercetărilor mele cu privire la «Răspândirea Tracilor în imperiul roman» și la «Onomastica tracă», întemeiat pe materialul nou epigrafic necercetat de Tomaschek

Terminația aceasta la nume, în cea mai mare parte bărbătești, pare a fi un diminutiv¹⁾ — cu genitivul în *ae*²⁾ — întrebuințat, cum se vede, foarte adesea la Traci, așa că lectura din inscripția noastră, *Bit-hus Rascilae f.*, cred că e pe deplin întemeiată.

3. CIL.III 8055.

A fost publicată mai întâiu de Tocilescu în *Arch. ep. Mitth.* III p. 42, n. 4, apoi de aci în *Corpus*, sub rubrica *Daciae incertae*. În ambele locuri nu s'a încercat nici o completare. În *Monumente epigrafice și sculpturale*, 1902, p. 313, n. 38, Tocilescu o publică din nou dându-i și lectura.

Proveniența ei ni este necunoscută; Tocilescu bănuiește că ar fi fost adusă de peste Olt. Cu toate că peste tot se spune că se află în muzeul nostru, cercetările mele pentru a o găsi au fost infructuoase.

și Homolle, ieșit la iveală în timpul din urmă și pierdut în parte în publicațiile bulgărești, puțin accesibile învățaților apuseni. Totuși Seure a cercetat și republicat foarte multe din monumentele nouă referitoare la Traci, din Bulgaria și de pe coasta Mării Egee, neglijând însă cu totul pe cele din Dobrogea noastră, descoperite în săpăturile dela Ulmetum și Histria. Cf. V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, în *Anal. Acad. Rom., Memoriile Secț. Istorice*, tom. XXXIV, XXXVI, XXXVII și *Histria IV. Inscripții găsite în 1914 și 1915*.

¹⁾ Cf. Dumont-Homolle, p. 559 și Tomaschek, p. 33 s. v. *Didila*.

²⁾ CIL.VI 2645: *C. Iulius Dizalae f.*; CIL.XIII 7049: *Sese Lenulae f.*; CIL.III 703: *Biticenthus Cerzulae f.*; CIL.III 707 și p. 232⁸⁶: *Cintis Polulae f.* etc.

Se știe că din lipsa unui lapidariu spațios, cele mai multe din inscripțiile noastre stau îngrămădite în sala Senatului sau într'o magazie din curte, iar cele mai vechi — cum e aceasta — încastrate în ziduri și ascunse pe după dulapuri. Pentru studierea ei m'am servit de desenul lui Tocilescu din *Monumente epigrafice*, loc. cit.

Ca variante sunt de notat r. 3 în *Corpus RAII*, iar în reeditarea lui Tocilescu *RAII*; în *Mith.* este citit ca în desen /M/, cum pare a fi exact, intrucât bara orizontală, care ar hotări pe A în ligatură cu V, nu există, precum nici un al doilea I, ci numai unul singur, mai mic și așezat ceva mai sus decât întreg rândul 3. În r. 4, atât *Corpus* cât și Tocilescu (*Monum. epigr.*) dau pe V întreg, în *Mith.* lipsește partea de sus a barei din stânga a lui V, cum se vede și în desen. În schimb r. 6 e cetit aci GELVSD.

Lectura lui Tocilescu, r. 4-5: *vix(it) [an(nos)]...*; r. 5-6-7: *L(ucius) Sextus Vi... coniug sau le]g(ionis) eiusd(em).... Eu]dochus... Zeno*.

Poate că e mai bine în felul următor: dela r. 3.... *mi(les) | [leg(ionis)]... vix(it) | [an(nis)]...* *L(ucius) Sextus Vi | [talis? mil(es) le]g(ionis) eiusd(em) | Ama?] dochus | Muc?]azeno | h. b. m. p. (?)*

Inscripția e așa de ciuntită încât nu se poate preciza nimic sigur. Cred că *Ama-dochus* e cetit mai bine, fiind un nume obișnuit în regiunile trace, iar monumentul nu poate fi decât dela noi sau din Bulgaria³⁾. El ne întâmpină foarte adesea pe monumente, mai cu seamă în variantele *Αμάτοκος*, *Madocus*, *Μήδοκος*, *Μήτοκος* (*Μέτοχος*), *Μήτοκος*⁴⁾. În ceea ce privește completarea mai departe a inscripției nu pot afirmă cu siguranță numele *Mucazenus*⁵⁾ (în inscripția noastră la dativ sau ablativ) intrucât poate fi numai *Zeno*, cum a completat Tocilescu, sau alte compuse trace

³⁾ *Eudochus* e pomenit numai de trei ori; cf. Pape, *Griech. Eigenn.* p. 405.

⁴⁾ To:maschek, II, 2, p. 6; *Inscr. Gr.*, XII, fasc. VIII, 190, 12 și G. Seure, *Arch. thrace*, în *Rev. Arch.* 1912 II, p. 261 și note. Kieseritzky-Watzinger, *Griech. Grabrel. aus Süd. Russland*, n. 201.

⁵⁾ Tomaschek, II, 2, p. 25; Dumont-Homolle, p. 555; G. Seure, *Nicop. ad. Istrum*, în *Rev. Arch.* 1908 II, p. 43, n. 44; Kalinka, *op. cit.* n. 307.

cu *zenus*, precum *Diazenus*¹⁾, *Dulazenus*²⁾, poate și *Dizazenus* sau *Eptazenus*, până acum nedocumentate.

4. CIL.III 5567 din Bedaium (Noricum), în Salzburg.

D M

I V L · V I C T O R · M A R T I A L · F

OB · AN · LV

BESSA · IVVENIS · F · X · Θ · N · XLV

5 NOVELLA · ESSBNI · F · QB · A · XVIII

VICTORINVS · PARENTIB

ET · CONIVGI · E · VICTORINA E

FIL FECIT

10 QVI · PER · LVEM · VITA · FUNCTI · SVNT · MAMERTINO · ERVFO · CO · S

ET · AVR · IVSTINO · FRATR · ML

LEG · II · ITAL · STIPEND · X · Θ · A · XXX

p. l. 182

În *Corpus* e toată literatura ei anterioară. În urmă am putut-o găsi publicată din nou la G. Hager și I. A. Mayer, *Kataloge des Bayerischen Nationalmuseums*, IV Band, 1892, p. 122—123, n. 734. Numai aci e dată transcrierea, cetindu-se în r. 5 *Novella Essibini filia*. De altă parte la indicele *Suppl.* dela *Corpus*, p. 2390, e cetit *Essibinus*. Ambele lecturi sunt greșite, aici fiind sigur *Essbinus*, formă iotacizată dela *Esbenus*³⁾,

Lectura ei e deci următoarea: *D(is) M(anibus)*. | *Iul(ius) Victor, Martial(is) fil(ius)*, | *ob(itus) an(norum) LV* | *Bessa, Iuvenis filia, ux(or), (obita) an(norum) XLV*, | *Novella, Essbini filia, (obita) an(norum) XVIII*. | *Victorinus parentib(us) | et coniugi et Victorinae | fil(iae) fecit; | qui per luem vita functi sunt Mamertino et Rufo co(n)s(ulibus) | et Aur(elio) Iustino, fratrimil(it)i | leg(ionis) II Ital(icae), stipend(io), rum) X, (obito) a(nnorum) XXX*.

În text se vede clar legătura lui B cu I (în *Catalogul* mai sus citat e redat ESSIBINI, accolada însemnând legătura lui

B cu doi I, care nu se mai găsește aiurea în inscripții) ceace a permis editorilor *Corpusului* să citească *Essibinus*, nume neexistent. Că trebuie cetit *Essbinus*, pe lângă documentarea de mai jos, avem confirma-

rea, de natură pur epigrafică, a celorlalte două ligaturi cu I din inscripția noastră, în r. 2 T cu I și în r. 10 M cu I, în ambele locuri I cetindu-se după consoana cu care e legat, *Martiali* și *militi*, deci și *Essbini*.

Numele *Esbenus* îl avem până acum documentat încă de patru ori: un *Ael. Valens qui et Esbenus*⁴⁾ în Dacia Malvensis, un *Esbenus*, tatăl lui *Dolanus*, acesta fiind *equus coh. IIII Thracum* (în Germania superioară), de naționalitate bessică⁵⁾, un *centurio classis Miscnensis, Hezbenus, Dulazeni f.*⁶⁾, *Sappaeus*⁷⁾, iar într'o inscripție greacă din Nicopolis ad Nestum, închinată lui Κύριος Πλοῦτων, un Ἐξέβενος, tatăl femeii trace Γηπέπυρις⁸⁾. Aceiași rădăcină o regăsim în *Atl-esbis, Thracum regulus*⁹⁾.

Tomaschek¹⁰⁾ consideră pe *Esbenus* ca un nume specific Bessilor. Prin *Bessi* însă trebuie să înțelegem o mare parte a neamurilor trace, spre deosebire de cele nordice ale Geto-Dacilor și de cele din vechiul regat al Odryzilor, sens în care e întrebuințat numele de *Bessi* în vremea

¹⁾ *Arch. ep. Mitth.* XVIII 207,5 și Kalinka, n. 176.

²⁾ Într'o diplomă militară din Ghiumulgina, publicată în *Rev. Arch.* 1912 I, p. 456, n. 10, după revista Ἀρχαία, iar acum în urmă în *Jahresh. d. o. arch. Inst.* XVII, p. 148 sqq.

³⁾ Cf. nr. 1 din acest articol, p. 29 și nota 4.

⁴⁾ CIL.III 6281=8040 din Rusănești.

⁵⁾ CIL.XIII 7585 din Wiesbaden. Deasupra inscripției, după descrierea lui Zangemeister, un relief cabiric: *Dolanus, Esbeni f(i)lius, Bessus, eq(ues) coh(ortis) IIII Thracum*.

Baletinal Comisiunii Monumentelor Istorice.

⁶⁾ *Jahresh. d. oest. arch. Inst.* XVII p. 148 sqq. Diplomă militară găsită la Ghiumulgina în Thracia publ. de Kubitschek: *Vespasian lui Hezbenus, Dulazeni f(i)lius, Sappaeus cent(urio)* (9 Fevr. 71).

⁷⁾ Pentru a doua oară pomenit tribul *Sappaeilor* (cf. Tomaschek, *op. cit.*, I p. 69, în inscripții latine; vezi CIL.XIII 7580: *cives Sappaeus*).

⁸⁾ Demitsas, *Macedonia*, nr. 823.

⁹⁾ Tit. Liv. XLII, 67,4 ed. Weissenborn. Tomaschek după vechea lectură a pasajului dă *Aut-esbis* (*op. cit.* II, 2, p. 3).

¹⁰⁾ *Ibidem*.

imperială romană¹⁾. *Esbenus* dela Wiesbaden e tatăl lui *Dolanus Bessus*; cel din inscripția noastră face parte dintr'o întreagă familie de Bessi, cum o dovedește numele *Bessa* al mamei lui *Victorinus*, ginerele lui *Essbinus*. În ceea ce privește pe *Sappa*ul *Hezbenus* și pe cel dela *Nicopolis ad Nestum*, din ținutul clasic al *Maedilor*, sunt de considerat tot sub numele generic al *Bessilor*, întrucât *Sappaei* și *Maedi* formau strategii învecinate cu teritoriul vechi al *Bessilor* lui *Herodot* și se cuprind mai târziu în numărul total al clanurilor *bessice*. Nu e greu de admis că și cel dela *Rusănești* va fi fost tot un *Bessus* așezat aci în *Dacia Malvensis*, fie ca veteran după liberare, fie în legătură cu întreaga mutare a unora dintre *Bessi* dela sud la nord. S'ar putea însă să fie și un nume comun atât *Tracilor sudici*, cât și *Geto-Dacilor*, cum mai întâlnim și alte exemple ca *Bitus*²⁾, *Mucapor*³⁾, *Mucatralis*⁴⁾ *Mucatra*⁵⁾, *Mucasenus*⁶⁾, *Brases*⁷⁾, etc.

Interesantă este variația ortografică a numelui, de două ori *Esbenus* și *Ezbenus*, iar în inscripția noastră *Essbinus*, ceea ce arată, cred. o sibilantă tracă, deosebită de s roman sau grec și de ζ, care poate era ș⁸⁾.

Mama lui *Victorinus*, cel ce pune inscripția, se numește *Bessa*. Găsim deci etnicul întrebuintat ca nume personal, obicei foarte răspândit în antichitate. În lumea tracă găsim exemple identice, *Bessa*, *Bessus*, *Besula*⁹⁾ și similare precum *Cotinus*¹⁰⁾ dela neamul *Cotinilor*¹¹⁾, cari după numele tra-

ce aflătoare la ei (*Dolea* și *Potazis*¹²⁾) par a fi aceiași cu *Cotensii* înșirați de *Ptolomeu*¹³⁾ printre neamurile dace libere; *Anartius*¹⁴⁾ dela *Anarti*, *Dens-la*¹⁵⁾ dela *Dentheletae*; *Crobiso*¹⁶⁾ dela *Crobyzi*; *Geta*¹⁷⁾, *Dacus*, *Dacio*, *Dacianus*, *Daciscus*¹⁸⁾, *Κροπειλος*¹⁹⁾. Foarte adesea întâlnim în inscripții *Dardanus* și *Macedo*.

Inscripția noastră ne documentează o întreagă familie de *Bessi* stabiliți în *Noricum* înainte de a. 182 d. Chr. de când datează ea. Romanizarea lor e desăvârșită, până în a treia generație ascendentă. Tatăl lui *Victorinus*, numit *Iulius Victor*, fiul lui *Martialis*, va fi fost veteran al legiunii II *Italică*, constatată în *Noricum* la *Lauriacum*. stabilit aici în teritoriul rural al orașului *Bedaum* după liberare. Soția sa este *Bessa*, fiica lui *Iuvenis*, și acesta desigur tot un trac romanizat, fără însă să-și fi pierdut conștiința lui de neam; căci altfel nu se poate explica numele trac al fiicei sale, decât prin rezistența cunoscută pe care o opunea acest neam viguros desnaționalizării.

Ambii fi ai acestora, atât *Victorinus*, singurul rămas în viață din această familie răpită de ciumă²⁰⁾, cât și *Aur. Iustinus*, *miles leg. II Italicae*, care, după locul ce ocupă în inscripție, pare că a murit mai în urmă și a fost adăugat în urma datării monumentului, precum și *Victorina*, fiica lui *Victorinus*, nu mai păstrează nimic din onomastica tracă. Procesul de romanizare se făcuse pe deplin. Nu tot așa stau lucrurile cu soția lui *Victorinus*, *Novella*. Tatăl acesteia, *Essbinus*, trebuie să fi fost

¹⁾ Vezi la *Tomascsek*, *op. cit.* I, p. 76 și *Mommsen*, în *Hermes* XVI p. 465, nota 2, și XIX p. 33.

²⁾ Foarte răspândit la *Traci*. În *Dacia* CIL III 829 și 917.

³⁾ În *Dacia* CIL III 799, și 852.

⁴⁾ *Jahrb. d. d. arch. Inst.* 1913, *Arch. Anz.* p. 333 (*Apulum*): *Mucatra Brasi f.*, *miles n(umeri) Palmyrenorum Tibiscensium*;..... *Mucapor Mucatralis*.

⁵⁾ În *Dacia* CIL III 737 și cel din *Jahrb.*; v. nota precedentă.

⁶⁾ În *Dacia* CIL III 1195 și n. 3 din prezentul articol.

⁷⁾ V. nota 3 și *Kalinka*, *op. cit.* n. 34 II, 36: *Μουαρί-τραιας*.

⁸⁾ V. n. 1 din acest articol, p. 30.

⁹⁾ CIL III 1438, 5796, 13751 a, 8312, 13853; CIL XIII 8307, și *Izvestia soc. arch. bulg.* 1913, p. 181.

¹⁰⁾ CIL VI 8805.

¹¹⁾ Vezi articolele lui *Patsch* și *Ihm*, în *Pauly-Wissowa*, *R.-E.* IV, 1675, 1676 s. v. *Cotenses*, *Cotini* și CIL VI 2389=32542 c, 2831=32557 și 4936.

¹²⁾ CIL VI 32542 c.

¹³⁾ *Ptolem.* III 8,5.

¹⁴⁾ CIL III 3598=10552.

¹⁵⁾ CIL III 12395 și p. 2216¹⁷⁾.

¹⁶⁾ CIL III 12014²⁰⁾ și 14373¹⁷⁾; CIL VII 1336³⁷⁾.

¹⁷⁾ Nume de sclav în comedie; CIL III 6179 I. 9, 8133; VI. 5862, 8778, și *Dipl. mil.* LX, LXI, LXII, LXIII; LXV, LXVI, LXXII, C ca *testis*.

¹⁸⁾ CIL III 2967 b, 13058, 867, 7573; VI 200, 7407, 5618.

¹⁹⁾ *Inscr. Gr.* XII fasc. VIII 126 și 127 (*Imbros*).

²⁰⁾ Vezi cu privire la această ciumă notița din CIL III 5567 și la *Hager-Mayer*, *Kataloge*, p. 122, notă.

tot un veteran trac așezat aici mai în urmă și prin urmare încă neromanizat, căci e mai greu să admitem că Victorinus își va fi căutat soție din neamul lui — cum avuse-se și tatăl său — în îndepărtatul ținut trac.

5. CIL.III 4378 din Arrabona (Panonia superioară).

VLI/N//TATRALIS
EQ·AL·T·CONTAR
STIP·XV·A·XXX·X
DOMO·BESSVS
H·S·EST·VLP·
AVIVCCNTVS
HERES FAC CVR

Publicată numai în *Corpus*, unde nu i se dă transcrierea. În r. 1 Huebner presupune VLP·MVCATRALIS, pe care îl admite și Tomaschek (*op. cit.* II 2, p. 4) și Homolle, p. 478, iar r. 6 e citit în *Corpus* AVIVCCNTVS, cum ni este dat și la indicele *suppl.* p. 2382: *Aviuccantus*.

Lectura r. 1 cred că este greșită; întrucât avem clar TATRALIS, nu poate fi *Mucatralis*, ci *[Ep]tatalis*, nume cunoscut în inscripțiile referitoare la Traci sub forma Ἐπταίτραλις, Ἐπτήτραλις¹⁾. Rândul 6 trebuie citit AVLVCENTVS, cum a observat Tomaschek și Homolle, iar după ei Seure²⁾.

Transcrierea e deci următoarea: *Ulp(ius) [Ep]tatalis*, | *eq(ues) m(ae) l(contar(iorum))*, | *stip(endiorum) XV*, *an(norum) XXXX* | *domo Bessus*; | *h(ic) s(itus) est. Ulp(ius) | Auluc[e]ntus | heres fac(iendum) cur(avit)*.

De remarcat în această inscripție este expresiunea *domo Bessus*, în loc de *natione Bessus*, cum găsim pretutindeni la ceilalți Bessi pomeniți foarte adesea prin inscripții. De obicei *domus* e întrebuințat când se precizează locul de naștere, *origo*. Exemple

¹⁾ Vezi Tomaschek II, 2 p. 3, indicele la *Arch. ep. Mitth.* și Kalinka, *op. cit.*

²⁾ G. Seure, *Nicop. at Istrum*, în *Rev. arch.* 1908 II, p. 44 la n. 44. Pentru *Aulucentus*, v. Tomaschek p. 4 și *Sbornik*, 1900, p. 79.

³⁾ CIL III 13379 și p. 2328²¹.

⁴⁾ Vezi indicele CIL.III *suppl.* p. 2527–2547.

⁵⁾ Pentru *Zipa*, uneori *Zipas*, v. Tomaschek, *op. cit.*, II, 2, p. 40; CIL.III 14206¹⁰, VI 2759; *Rev. d. études grecques*, 1910, p. 311; *Bull. corr. hell.* 1900 p. 305 și 317. E de observat frecvența lui în regiunea Philippi. *Inscr. Gr.* XII, *fasc.* VIII 497 și

similare pentru *domus* în loc de *natio* întâlnim chiar în CIL.III, precum *domo Dacus*³⁾, *Betavus*, *Biturix*, *Caturix*, *Hispanus*, *Ityraeus*, *Tribocus*, *Trever*⁴⁾.

6. CIL.III 6115 a.

ZIPAS · SED · F · AN LX

SIBI ET SPEL · AVCT·VX°

SVAE · ET SECVNDAE · F^R

SVE · VIVOS · F · CVRA

5

VIT

A fost publicată mai întâi de Heuzey, în *Rev. Arch.* 1871, p. 248, după descrierea consulului francez din Salonic, Grasset, care dăduse peste ea pe înălțimile care înconjoară orașul Cavala, prin urmare în teritoriul coloniei Philippi. Transcrierea lipsește în *Corpus*. La indicele *suppl.* p. 2411 și 2419 în r. 1 e citit numai *Sed....*, fără să se încerce o completare a acestui nume evident trac; deasemenea la p. 2370 e redat *Spel..... Auct(a)* pentru r. 2.

Inscripțiunea întreagă cred că se completează în felul următor: *Zipas*⁵⁾, *Sed(ilae) f(ihus), an(norum) LX* | *sibi et Spel(liae) Auct(ae), uxor(i) | suae, et Secundae f(iliae) | su(a)e, vivos f(aciendum) cura | vit.*

Cred că lectura *Sed(ilae)* este exactă, mai cu seamă că singura inscripție care mai pomeneste acest nume — sub forma lui grecească Σαιδέλας — provine tot de lângă Philippi⁶⁾. Perdrizet îl apropie de Σαδάλας; poate e de pus în legătură cu *Sedida Reti[cin]tis*⁷⁾, din *vicus Clementianum*⁸⁾, socotit de Homolle ca nume trac⁹⁾. În tot cazul, e de considerat tot ca un diminutiv, în felul celor expuse la nr. 1 (acest articol), poate dela un Σαιδης, nedocumentat până acum.

În r. 2 completarea *Spel(lia)* cred că este cea adevărată¹⁰⁾, cu toate că acest gentilicium e foarte rar.

577 (Thasos).

⁶⁾ P. Perdrizet, *Inscr. de Philippes*, în *Bull. de corr. hellén* 1900, p. 309. Cred că trebuie apropiat și de Σαδέλας (Kalinka, *op. cit.*, n. 34).

⁷⁾ CIL.III 7565. Completarea e făcută de Tomaschek, II, 2, p. 28.

⁸⁾ Astfel restabilit la V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum* II, 2, p. 42.

⁹⁾ Dumont-Homolle, *op. cit.*, p. 556. Un masculin *Sedistrus* e mai puțin probabil pentru inscripția noastră.

¹⁰⁾ Pentru *Spellius*, vezi W. Schulze, *Latin.*

7. CIL.XIII 7803 din Rigomagum (Germania inferioară).

RVIMVS TABVSI · F
THRAX MIL · EX COH
I THRACVM ANNO XLVI
STIP XXIII ET VERANIO
F · H EX · T · F · C

Dedesupt relief cu scena banchetului funebru. Literatura anterioară în *Corpus*.

În seria numelor trace cunoscute nouă până astăzi, nu se găsește nicăieri *Tabusus*, nici chiar numai radicalul *tab-*. Din această pricină trebuie admis că editorii medievali ai inscripției, Tyffernus și Peutinger, dela cari au luat-o Zangemeister în *Westd. Zeitschr.* (XI, 1892, p. 281) și Domaszewki în *Corpus*, au cetit greșit un B în loc de R, deosebirea dintre aceste două litere fiind neînsemnată.

Am avea deci TARVSI, nume format dintr'o rădăcină tracă, cunoscută în *Tara*, *Tarula*¹⁾, *Ταρουστιας*, *Ταρουστινος*²⁾, *Tarasus*³⁾. Un *L. Tarusius Parthinopaeus* din Pisaurum (Umbria)⁴⁾ poate fi tot un Trac; gentiliciul acesta cunoscut numai la el s'ar putea să fie format prin romanizarea numelui trac *Tarusus*, iar cognomenul *Parthinopaeus* arată poate origina lui din *Parthenopolis*, oraș în Moesia inferioară⁵⁾.

Transcrierea: *Ruimus, Tarusi f(i)lius, | Thrax, mil(es) ex coh(orte) | I Thracum, anno(rum) XLVI | stip(endiorum) XXIII et Veranio*⁶⁾ | *f(i)lio. H(eres) ex testamento f(aciendum) curavit*.

Ruimus, care se întâlnește aici pentru întâia dată, cred că formează prima parte a compuselor *Ρομηταλκης*⁷⁾ și *Rhoemetalces*⁸⁾, acesta cunoscut și în variantele

Eigenm., p. 425 și add. 239 la p. 590. *Spellatius* (*Ibid.* p. 528) pare a fi același cu *Hispellatius* Altele începând cu *Spel...* nu există.

¹⁾ Cf. nr. 2 din acest articol p. 31 și nota 18. *Inscr. Gr.* XII, fasc. VIII 489, 1 (Thasos): *Ταρουστιας Σορδίου*.

²⁾ C.I. Att. III 2496; v. și nr. 1 (art. de față), p. 29, nota 13 și 14.

³⁾ *Rev. Arch.* 1910 II, p. 446. n. 152 din *Archaeologiai Ertesitö*, 1910: *Zeno Tarasi f.* din Apulum. Cf. și *Tarsa*.

⁴⁾ CIL. VI 28428=XI 6455 a. La Schulze, *Lat. Eig.* p. 241 e trecut între numele cu forme etrusce.

⁵⁾ A. Forbiger, *Handbuch der alten Geographie*.

Ρομηταλκης, *Ρομηταλκης*, *Rumitalca*, considerând împreună cu Homolle — acesta după Pauli — elementul *talka*⁹⁾ ca a doua parte a numelui.

8. CIL. III 7873 din Micia, astăzi Vișel în Transilvania.

AN · VII
TZIA ·
C IVL
ALIS Y
MM
VGI ET
B I P

Publicată mai întâi, cu lipsa r. 4, de Carl Torma în *Arch. ep. Mitth.* III p. 111, n. 69, de unde apoi în *Corpus*. În ambele locuri însă, inscripția n'a fost cetită în întregime. Torma dă următoarele completări:

r. 2: *an(nis) VII*.

r. 5—6 [... *Vitalis centurio [coh(ortis) II Flaviae) Comm(agenorum)*.

r. 7—8 [*coni]ugi et [fil. pientissimis et sibi p(osuit)*.

În *Corpus* sunt completate numai rândurile 5—7; r. 5 [*Aetern]alis (centurio)*, r. 6 și 7 la fel ca la Torma. Inscripția e funerară și cred că s'ar putea completă în întregime în felul următor:

[*D(is) M(anibus)*

[*Iul(ius) Iam]ar*

[*(ius? ¹⁰⁾ vix(it)] an(nis) VII*

[*et Tzi]tzia*

5 [*vix(it) an(nis)...](C(aius) Iul(ius)*

[*Aetern ¹¹⁾alis (centurio)*

[*coh(ortis) II Flaviae) Comm(agenorum)*.

[*coni]ugi et*

[*fil(io) et sibi p(osuit)*.

Numele trac *Tzitzia* nu ni este cunoscut

von Europa, p. 753.

⁶⁾ Pentru *Veranius*. v. Schulze, *op. cit.*, p. 379.

⁷⁾ *Arch. ep. Mitth.* XVIII, 112, 20.

⁸⁾ Tomaschek, II, 2, p. 28 și *PIR.* III, p. 130—132; nr. 50—53; CIL. III 12073.

⁹⁾ Dumont-Homolle, p. 559; Tomaschek la p. 29 consideră cuvântul format din *Ρομητε* și *άλκας* ca și *Σιτ-άλκας*. Acesta însă trebuie descompus *Si-talcas*; cf. *Σια*, *Σιτ* la Tomaschek, p. 80.

¹⁰⁾ Sau un alt nume la fel.

¹¹⁾ Soția acestui centurion fiind însă o tracă *Tzitzia*, poate să fi fost și el de aceeași naționalitate, iar completarea poate fi și [*Mucatralis*] sau alt nume trac terminat în *-tralis*.

din alte inscripții în forma lui feminină. Avem însă un *Tzitzis libertus* la Naissus¹⁾. Nume asemănătoare trace avem mai multe, precum *Tzinto*, respectiv *Tziuta*, *Tzita*²⁾ și toponimicul Τζιτζετοῦς³⁾. Poate că grupul acesta *tz* corespunde vreunui sunet trac apropiat de *s*, și atunci am avea identitatea lui *Tzita* cu *Sita*, a lui *Tzitzis*, *Tzitzia* cu *Sises*, *Sisia*, *Tzinto* cu *Sinto*, care ar fi radicalul aceluși *Sintula* din Ammian Marcellin, pe care Tomaschek îl socotește mai degrabă celtic⁴⁾.

9. CIL III 8206 din Nekiștani, lângă Scupi.

M
THA
XITBAN
S XXXII
S
ONON
OLON
MFC

Literatura anterioară în *Corpus*, unde nu se dă completarea r. 2 și 6 ale inscripției. Cred că trebuie citită astfel:

[D(is)] M(anibus) | [Ti]tha | [vi]xit an |
[no]s XXXII. | [h(ic)] s(ita) [e(st)]. | [C]o-
non, | [c]olon(iae servus) | [b(ene)] m(erenti)
f(aciendum) curavit.

În r. 2 completarea [Ti]tha e întemeiată prin lipsa numai a două litere, cum se vede în celelalte rânduri. Numele acesta trac îl mai cunoaștem încă din alte inscripții⁵⁾, dintre cari două grecești⁶⁾; corespondentul masculin pare a fi *Thithi* (așa în CIL.III 14507). Mai adesea îl întâlnim

în componere, precum *Nusa-tita*⁷⁾, Βροθη-
θης⁸⁾, Θηθηθηθη⁹⁾, *Germe titha*¹⁰⁾, *Scoptitia*¹¹⁾,
(aceste două, epiteze ale Dianei). *Tithutes*¹²⁾,
în grecește Τίθυτς¹³⁾, apoi *Tithazus*¹⁴⁾.

De remarcat este variația ortografică a elementului *Titha*; primul T fiind adesea aspirat, se pare că forma *Thitha* este mai apropiată de pronunția greacă¹⁵⁾.

Rândul 7 cred că trebuie citit [c]olon(iae servus) intrucât în partea ruptă a inscripției n'au putut să încapă decât cel mult două litere¹⁶⁾, ca să poată fi *aug(ustalis) coloniae, da(urio)* sau altceva.

10. La nr. 8118 CIL III din Costolaci (Viminacium), descrisă de Tittelbach, profesor la Belgrad, e de citit în r. 6 AVLVTRAL în loc de AVLVTRAC (în indicele *suppl.* p. 2382: *Aulutrac...*) formațiune neexistentă, Completat ar fi deci *Aulutral(is)*, nume bine cunoscut la Traci¹⁷⁾.

11. La nr. 14214¹⁴⁾ (CIL.III) din Adam-Clissi trebuie corectat în r. 9 AVR, EPTEPIR¹⁵⁾ în loc de EFTEPIR, neîntâlnindu-se până acum nicăieri forma *efte-* pentru elementul *epte*. Terminația - *pir*, - πῆρις este echivalentă, pentru numele feminine, lui *poris*, deși uneori întâlnim și - *pora*.

12. În lista de veterani ai leg. VII Claudia din Viminacium (CIL.III 14507 *dex. b. 12*) cred că trebuie completat *M. Aur(e)-lius) Sco[rilo]*¹⁶⁾.

13. CIL.III 1554=7998 din Tibiscum în Dacia Apulensis.

IARSE · CES · VIX
ANN · L · P · IVLIA
SVCESSA · CONIVGI
B · M

1) CIL. III 1682. La Tomaschek nu e pomenit.

2) Toate la Tomaschek, II, 2, p. 39.

3) *Ibidem*, p. 76.

4) Tomaschek, II, 2, p. 43.

5) CIL.III 6311=8165=14217⁷⁾ din Moesia superioară: *Titha mater*; CIL III 14507 *ant. a 35*: *T. Aur. Thithi, d. Rat(iaria), vet. leg. VII Cl.* și poate în CIL.III 14214⁸⁾ din Constanța: *Thithi, frat(er) eius...*

6) *Arch. ep. Mitth.* VIII, 195, 10: Τίθη. și la fel în *Bull. corr. hell.* 1900, p. 388 (Bithynia).

7) Tomaschek, II, 2, p. 27 și 37.

8) *Ibidem*, p. 37.

9) *Arch. ep. Mitth.* XI, p. 62, 125.

10) G. Kazarow, *Ein neuer Beinamen der Diana*, în *Jahresh. d. oest. arch. Inst.* XVI, Beibl. 206—209. Aci se face constatarea că tracic numai a radicalului *Germe*.

11) Kalinka, *op. cit.*, n. 172.

12) CIL.VI 31150.

13) *Inscr. Gr.* XII, fasc. VIII, 195, 10 din Sa-mothrace.

14) CIL.VI 9063.

15) Pronunțarea Tracilor și Macedonenilor avea tendința de a evita aspiratele. Cf. Kretschmer, *Einleitung*, la P. Perdrizet, *Inscr. de Philippes*, în *Bull. de corr. hell.* 1900, p. 307.

16) Exemple de *coloniae servi* la indicele *suppl.* CIL.III p. 2552.

17) Tomaschek, II, 2, p. 4; Dumont-Homolle, p. 547-548 și indicele lui Kalinka, *op. cit.*, p. 417.

18) V. n. 1 din acest articol p. 29, n. 5.

19) Pentru *Scorilo*, v. Tomaschek, II, 2, p. 45 și CIL.III 13370 și p. 2328²¹⁾. S'ar putea însă și *Scor(is)* (CIL.III 14214¹⁴⁾).

În *Corpus* se dă în r. 1. lectura *Iarse*, *C(a)es(aris servus ?)*, care-mi pare neîntemeiată. *Iarse* fiind un nume cu totul necunoscut, e probabil că avem TARSE, formă coruptă dela *Tarsa*, foarte cunoscut la Tracii de pretutindeni. Acest *Tarse* nu poate fi *servus*, întrucât are o *coniux*, iar numele acestei soții legale *Iulia Successa* arată o cetățeană romană, care nu se putea căsători cu un sclav

Ces... din inscripție trebuie să fie prescurtarea numelui trac al tatălui lui *Tarse*¹⁾, judecând după felul obișnuit în care își scriau Tracii numele. Avem deci: *[D(is) M(anibus)] | Tarse, Ces(.filius) vix(it) | ann(is) L; p(osuit) Iulia Successa coniugi | b(ene) m(erenti)*.

14. CIL III 14437²⁾.

TERMIN POS
T · C AVSBC · ADVE
R DC · SECVNC ·
ACT · C · VEXAVS · T
OPVS EXCESSENT
DAC · ERM · C · OBL
SINT · M · SAL · P
ROR ERIM · OS · T
IVSSV HELV · PER
INACIS C · S · N · PER
AN · RNIVM AN
INVM TRIB
COH II · ILC

În *Corpus* e vag indicată ca provenind din apropiere de Adam-Clissi. Ea este din Azarlâc, pe drumul dintre *Abrittus* și *Tropaeum*, după comunicarea d-lui D. M. Teodorescu, Sub-directorul Muzeului Național. Lucrând împreună cu Tocilescu la o hartă a așezărilor antice din Dobrogea, *civitas Ausdec...* fusese așezată de acesta la Azarlâc³⁾. Inscripția a fost trimeasă de Toci-

¹⁾ Cunoaștem numele feminin *Ceze* (Κύζη) într-o inscripție bilingvă din Tiana Cappadociae (CIL.III 14184³⁾.

²⁾ Cf. V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, 1912, I, p. 83, nota 3. Aci este și o cetate deasupra satului, în dreapta drumului ce trece peste vechea graniță către Aptaat (Abrittus).

³⁾ V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, p. 25-28.

⁴⁾ CIL.VI 2807=32582: *Cives Usdicensis, vico Agatapara*.

lescu editorilor *Corpului*, fără să fi fost publicată înainte de el. Transcrierea e dată în *Corpus*:

Termin(i) pos(iti) t(erritorii) c(ivitatis) Ausdec... adver(sus) Dac(os) secun[d(um)] act(orem) c(ivitatis) Vexarus T.... Opus h(oc) excessent Dac(i). Term(ini) t(erritorii) c(ivitatis) obli[g(ati)] sint M. Sal(vius) P... ror term(inos) pos(uit) t(erritorii). Iussu Helvii Pertinacis co(n)s(ularis) n(ostri) per Anternium An[to]ninum trib(unum) coh. II...

Vorbind despre populația Dobrogii în v. II, d. V. Pârvan face pentru întâia dată comentariul acestei interesante inscripții⁴⁾. Ea este în legătură cu activitatea lui Helvius Pertinax, guvernator al Daciei și al celor două Moesii în a. 177-179, pentru restabilirea aici la Dunăre a ordinii turburate de năvala Costobocilor. *Vexarus*, actor al acestei *civitas* e însărcinat de *Anternius Antoninus*, tribunul unei cohorte — cu reședința poate la *Abrittus* — cu delimitarea teritoriului cetății față de Daci, vechii locuitori ai Schiției mici, cari probabil se așezaseră fără drept în teritoriul rural al cetății pomenite, de unde sunt acum scoși cu forța.

În inscripție se arată lămurit că locuitorii cetății sunt deosebiți de Daci, cu toate că și ei fac parte din populația indigenă a provinciei. Numele cetății cred că trebuie completat *Ausdecensis*, o pronunțare diferită din *Usdicensis*⁵⁾, în legătura cu strategia, pomenită la Ptolemeu, Οὐσδικησιχή⁶⁾. E clar că avem în câte trele aceeași rădăcină *usdic* (variantă *ausdec*) dela care s'a format numele clanului *Usdicesii*, iar din acesta numele strategiei, Οὐσδικησιχή, adăugând o a doua terminație⁶⁾. O contracțiune a diftongului *au* în *u*, care să dovedească exactitatea emendațiunii mele, se mai întâlnește la Traci. Acelaș radical *auz* îl întâlnim, cred, în numele personale *Auza Scutio* și Αὐζάτραλις⁷⁾. Toponimicul *Sauzupara* se întâlnește și

⁵⁾ La Ptolemeu, ed. Müller III, 11, 6, așezată între strategia Σαρδηνική și Σικλητική.

⁶⁾ Kalopothakes în a sa *De Thracia provincia romana*, p. 17, crede că textul inscripției din Roma trebuie emendat, după Ptolemeu, *Usdicesicensis*, însă aci e vorba de clanul *Usdicesiilor*, iar nu de strategie.

⁷⁾ CIL.VI 228 și G. Seure, *Les images thraces de Zeus Keruimos*, în *Rev. d. études grecques* XXVI, 1913, p. 230.

sub forma *Subzupara* ¹⁾; *Sucidava* și *Saucidapa* ²⁾; radicalul *Δαους* — din *Δαουσδαύα* ³⁾ sub forma *Δούς* — în *Δούς-μινες* ⁴⁾; *ulu* din *Ulu-citra*, ⁵⁾, *Ulu-dina* (*Ultinsium*) ⁶⁾, contras poate din *aulu* —, foarte frequent în formațiuni onomastice și în epitetul toponimic al lui Apollon, *Αὐλαρχηγός* ⁷⁾; *Pa-utalia* e pusă chiar de Tomaschek în legătură cu *Πούταλος* ⁸⁾, la fel numele *Tutius* cu radicalul *tauto-* în *ala Tautorum, Tautomedes* ⁹⁾; *Susa* ¹⁰⁾ pare a fi același cu *Sausa* ¹¹⁾, *nusa* — din *Nusa-tita* ¹²⁾ cu *Nausas* ¹³⁾, terminația —*paus* din *Vitu-paus* ¹⁴⁾ cu —*pus* din *Muca-pus, Deo-pus* ¹⁵⁾. Diftongul *au* se contrage uneori și în *a* precum —*tr-ulis* în *-tralis* ¹⁶⁾, *Βέδαυρος* ¹⁷⁾ în *Bedarus* ¹⁸⁾.

Pentru *e* în silaba doua avem formele *Ὀῦσδηκησική*, *Usdecesia*, variante în diferitele manuscrise ale lui Ptolemeu ¹⁹⁾.

Strategia aceasta este de așezat la nord de Haemus, pe o linie care ar merge de la Nicopolis ad Istrum către Bessapara și Philippopolis, în partea răsăriteană a regiunii Srednagora ²⁰⁾, iar clanul Usdicesiilor făcea parte din marea ramură tracică de sud a Bessilor ²¹⁾.

Prezența unei *civitas Ausdecensis* aici la Azarlac e ușor explicabilă, dacă o punem în legătură cu mișcările de triburi care se fac înăuntrul lumii trace, pricinuite probabil de invaziunea celtică în peninsula balcanică.

Cea mai bine cunoscută dintre aceste mișcări este migrațiunea unei mari părți dintre clanurile bessice către nord-est în

Scythia minor, unde îi întâlnim pe Bessi încă pe vremea lui Ovidiu ²²⁾.

Prezența lor în Dobrogea ni este bine documentată, pentru epoca imperială, în monumentele epigrafice descoperite mai cu seamă în campaniile de săpături arheologice întreprinse de d-l profesor V. Pârvan, Directorul Muzeului de Antichități, la *Ulmelum* și *Histria*.

Așezați alături de coloniștii romani, în *vici* constituiți pe teritoriile rurale ale centrelor Tomi, Histria și Capidava, îi întâlnim pe cale de completă romanizare. Cele mai numeroase mărturii despre existența lor aici, în ținut getodacic, le găsim în centrul Dobrogei la *Ulmelum*, în *territorium Capidavense*, unde influența greacă se simțea mai puțin, iar viața rurală era mai înfloritoare.

Două inscripții ne arată pe *cives R(omani) et Bessi consistentes vico Ulmeto* ²³⁾, iar o alta documeantează un *vicus Ultinsium*, în întregime bessic ²⁴⁾.

În două inscripții particulare, tot de la Ulmetum, întâlnim nume tracice, de caracter sudic, deci aparținând tot unor Bessi: un *Πόσσης* ²⁵⁾ și un *Ithazis Dada Ziftia uxori...* ²⁶⁾. De altăparte inscripțiunile descoperite în urmă la *Histria* ni-i arată pe Bessi formând populația tracică a teritoriului rural al acestui însemnat port, alături de veteranii colonizați aci și de ceilalți coloniști romani. O inscripție ²⁷⁾ ne dă chiar numele unui *vicus: veteranii et cives Romani et Bessi consistentes vico Quintionis*, în care

¹⁾ Tomaschek II, 2, p. 81.

²⁾ Așa în *Anon. Raven.*, ap. K. Müller, *Itineraria romana*, 1916, Stuttgart, p. 507.

³⁾ Tomaschek, p. 70.

⁴⁾ *Ibid.* p. 73.

⁵⁾ *Ibid.* p. 57.

⁶⁾ V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, 1913, II, 2, p. 12-19.

⁷⁾ Kalinka, *op. cit.*, n. 153 și 154.

⁸⁾ Tomaschek II, 2, p. 63.

⁹⁾ *Ibid.* p. 38.

¹⁰⁾ CIL III 7465 și p. 2328⁶⁷: *Susa*, mama lui Suidicentius; *Bull. corr. hell.* 1901, p. 56-57 Bithynia).

¹¹⁾ CIL III 14507 *ant.* a 44.

¹²⁾ Tomaschek, p. 27.

¹³⁾ CIL III 7437 din Nicop. ad Istrum.

¹⁴⁾ CIL VI 2772=32660.

¹⁵⁾ Tomaschek, p. 18.

¹⁶⁾ Dumont Homolle, p. 555.

¹⁷⁾ Tomaschek, p. 12.

¹⁸⁾ CIL III 917 Potaissa) și 8021 (Cernați).

¹⁹⁾ Ptolemeu, *ed. Müller, loc. cit.*, p. 473. nota.

²⁰⁾ Tomaschek II, 2 p. 57; Kalopothakes, *loc. cit.*; v. Premerstein, *Die Anfänge der Provinz Moesien*, în *Jahresh. d. k. oest. arch. Inst. I, Bevol.* 186 și harta dela p. 145-146.

²¹⁾ Cf. pentru aceasta și terminația —*para* în *vicus Agatapara* (CIL VI 32582).

²²⁾ Cf. V. Pârvan, *Zidul cetății Tomi*, 1915, p. 25.

²³⁾ CIL III 14214²⁶ (a. 140) și V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, 1913, II 2, p. 37-40, nr. 16 (a. 163).

²⁴⁾ V. Pârvan, *o. c.*, 1913 II 2, p. 16-21, nr. 8: un *magister vici Ultinsium posuit de suo et Besis*.

²⁵⁾ *Ibidem*, 1912 I, p. 64-67, nr. 14.

²⁶⁾ *Ibidem*, 1912 I, p. 67-70, nr. 15. Pentru *Ithazis*. cf. *Itharus* în două inscripții din Roma (CIL VI 2512 și 10925) și *Tithazus* (CIL VI 9568).

²⁷⁾ V. Pârvan, *Histria IV, Inscriptii găsite în 1914 și 1915*, nr. 24.

unul din cei doi *magistri* e un *Derzenus Aulupori*. Bessi sunt indirect pomeniți și într-o piatră terminală ¹⁾, care formează un al doilea exemplar al celei găsite mai de demult, se pretinde, la Isaccea ²⁾: *termini positi inter[B]essi Ampudi [vi]llam, et vicanos B[ut]eridavenses*. Un *Mucatrio Seutonis* ³⁾, un Κουτίλ[ης] Ἀπυζου ⁴⁾ documentează încă așezarea Bessilor în împrejurimile Histriei.

Foarte interesantă este o inscripție de la Anadalchioi, în teritoriul tomitan ⁵⁾, care pomenește într'un *vicus turris Muca*... prezența, alături de coloniștii romani, a unor indigeni *Lae*.... D-I Pârvan, comentând această inscripție ⁶⁾, completează *Lae[ssi]* sau *Lae[pti]*, care ar fi numele unui mic clan bessic migrat din sud și așezați aci întocmai ca Bessi dela Ulmetum și Histria, păstrându-și însă numele lor original ⁷⁾.

Exact același lucru este și cu *civitas Ausdecensis* a noastră. *Urdicesii*, cum am arătat mai sus, formau unul din numeroasele clanuri, cuprinse sub numele generic al Bessilor; ca o unitate etnică deosebită migrează o parte din ei în lăuntruul masei bessice și tot ca atare înțeleg să rămână acolo unde se așează, având și o organi-

zație deosebită, — o *civitas* — de ceilalți Bessi constituiți în *vici*. *Civitas* este de înțeles aici în sens de comună rurală cu un *territorium civitatis*, întocmai cum găsim un *territorium* cu centrul rural dacic *Capidava* ⁸⁾.

Dat fiind caracterul bessic al așezării dela *Azarlâc* e ușor de explicat conflictul lor cu Dacii, populațiunea enchorică a regiunii, cari desigur priviseră întotdeauna ca niște intruși pe acești reprezentanți ai triburilor trace de sud și cari acum profitaseră de năvala Costobocilor, pentru a-și întinde proprietatea lor rurală. Așezați la o parte de Daci îi găsim pe Bessi și în teritoriul histrian, cum se arată lămurit în pietrele terminale pomenite mai sus ⁹⁾.

Actor, magistrat al acestei *civitas*, e un trac veritabil, *Vexarus*. Dacă radicalul acestui nume e greu de pus în legătură cu Βηξ, gen. Βεξός ¹⁰⁾, terminația însă e specific tracică și o întâlnim în *Bedarus* ¹¹⁾, *Audarus* ¹²⁾, *Itharus* ¹³⁾, Πάταρος, *Ziparus* ¹⁴⁾. Concetățeanul lui *Vexarus*, P...ROR pare a fi tot un Trac. Forma numelui reamintește pe *Pieporus* ¹⁵⁾, dela care *Piepor*, ca *Mucapor*, *Aulupor* din *Mucaporis*, *Auluporis*.

G. MATEESCU

¹⁾ *Ibidem*, nr. 30.

²⁾ CIL. III 14447, unde se citește *inter Siampu-di [vi]llam*, acum emendată de d. Pârvan (*loc. cit.*)

³⁾ V. Pârvan, *Histria* IV, nr. 52.

⁴⁾ *Ibidem*, nr. 19.

⁵⁾ CIL. III 7533: *[ci]ves Roman[si] est Lae... consi- [st]ientes vico [t]urre Muca...*, după lectura lui Tocilescu (*Fouilles et recherches*, p. 109).

⁶⁾ V. Pârvan, *Zidul cetății Tomi*, p. 19-20.

⁷⁾ Cu privire la așezarea Bessilor în Dobrogea, vezi, în afară de inscripțiile citate, V. Pârvan, *Cetatea Trophaenm*, p. 33-34, *Cetatea Ulmetum* I, p. 46, 70 și *Considerații istorice*, p. 79-103, *passim*; 2, p. 34-35 și *Considerații istorice*, p. 68-76 *passim*.

⁸⁾ V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia minor*, p. 1 sqq.

⁹⁾ Vezi nota 1 și 2; *B[ut]eridavenses*, cari sunt separați de Bessi prin *termini positi*, fac parte din neamurile geto-dacice, intrucât elementul *dava* e specific Dacilor, spre deosebire de *para*, întrebuințat în sud

¹⁰⁾ Din ținutul Tonzului, la Tomaschek II 2. p. 12.

¹¹⁾ CIL. III 917 și 8021.

¹²⁾ CIL. III 8009.

¹³⁾ CIL. VI 2512 și 10925.

¹⁴⁾ Ambele la Tomaschek. p. 18 și 39.

¹⁵⁾ CIL. VI 1801.

1. C.I.L. III 12431. Inscription funéraire, très mutilée, provenant des ruines de Nicopolis ad Istrum. Publiée par les frères Skorpil (*Arch. ep. Mitth.* XV, p. 216), dans le *Corpus* et par G. Seure (*Rev. Arch.* 1908 II,—p. 69, n. 90), elle n'a pas été lue complètement jusqu'à présent. Les premiers éditeurs avaient reconnu seulement la fin de l'inscription (v. ci-dessus, p. 29.), tandis que Seure essaya de lire toute l'inscription, sauf la troisième ligne (v. p. 29.) D'après le dessein des Skorpil, il faut corriger, je crois, *Bisini* au lieu de *Biti N...* comme le suppose Seure. Ce serait peut-être un composé de *Bises*, *Bisa*, formé comme *Tarsinus* de *Tarsa*, *Sisimus* de *Sises* ou mieux encore peut-on l'identifier à *Bisenus*, nom illyrien, selon Schulze, *Lat. Eigenn.* p. 133. Pour la première fois, je restitue la 3-e ligne: *Du'rotorn[ae]*, nom féminin qu'on retrouve dans un diplôme militaire accordé à un soldat syrien de la *Coh. I Fl. Bessorum*, que je présume être le même dans l'inscription C.I.L. III 12362 restée illisible, jusqu'à présent (v. p. 30, n. 4.). Le premier élément *duro*-est assez fréquent (v. p. 30, n. 5-8); par contre *torma* apparaît seulement cinq fois avec les variantes *turma* et *tuorma* (v. p. 30, n. 9-11).

2. C.I.L. III 14406 c. Inscription de Philippes, publiée par P. Perdzet dans *Bull. corr. hell.* 1900, 307. C'est un monument votif consacré à l'Arthémis thrace, la déesse *Bendis*, par un *Bithus Rascil... quiet Crispus*. Le nom du père de Bithus doit être complété *Rascil[ae]*, un diminutif de la racine *Rasc* (var. *Resc.*), déjà connue dans les formes *Rascuporis*, nom de plusieurs rois odryses, *Ῥάσκοϛ*, *Rescu-turme-soie*, etc. *Rascila* se rattache donc à la longue série des diminutifs thraces, pour la plupart masculins, formés de la même manière avec la terminaison *ala*, *ila*, *ula*, tels que *Mucala*, *Mestula*, *Eptala*, *Paibila* etc. (v. p. 31).

3. C.I.L. III 8055. Inscr. funéraire de provenance inconnue. Essai de lecture qui donne, pour la 6-e et 7-e ligne, les noms thraces *Amadochus* et *Mucasenus* (?).

Buletinul Comisiei de Monumente Istorice,

4. C.I.L. III 5567. Inscr. funéraire de *Bedaium* (Norique). On avait lu, à tort, *Essibnus* à la 5-e ligne, au lieu de *Essibinus*, nom thrace qu'on rencontre, avec le présent exemple cinq fois dans les inscriptions connues (C.I.L. III 8010, XIII 7585, *Jahresh.* XVII, p. 148, Demitsas, *Macedonia*, nr. 823). L'inscription est un document important pour la dispersion des Thraces, hors de leur territoire ethnique, pendant la domination romaine. Colonisés dans le Norique, probablement comme vétérans, ils ont gardé, malgré leur romanisation presque accomplie, leur caractère de race; leurs noms originaires se maintiennent en partie et ils cherchent femmes au dedans de la colonie thrace.

5. C.I.L. III 4378. Inscr. funéraire d'Arrabona dans la Pannonie supérieure. Rectification de la lecture de la 1-e ligne: *Eptatralis* au lieu de *Mucatralis* proposé par Huebner. Les lettres lisibles donnent... TATRALIS, auquel on peut justement rapporter le nom *Eptatralis*. A remarquer l'expression *domo Bessus*, pour *natione Bessus*, dont on trouve plus d'un exemple dans l'*Index* du C.I.L. III (*suppl.* p. 2527—2547).

6. C.I.L. III 6115 a. Inscr. de Cavala dans le territoire rural de Philippes. Les éditeurs du *Corpus* donnent, pour la première ligne, *Zipas Sed... f(i)lius*. On peut compléter *Sed(ila)*, le même nom que *Σαυδεϊλας*, dans une inscription des environs de la même ville. La 2-e ligne doit être complétée: *Spel(lia) Aucta*.

7. C.I.L. III 7803. Inscr. funéraire de Rigomagum (Germ. inf.), d'un soldat thrace de la *coh. I Thracum* appelé *Ruinus*, *Tarusi f.* J'ai restitué *Tarusi*, au lieu de *Tabusi*, dont le radical est inconnu parmi les noms thraces, tandis que *Tarusus* peut être rapproché de *Tara*, *Tarula* etc. (v. p. 36). *Ruinus*, pour la première fois documenté, est, je crois, le premier élément de *Roime-talces*, formé comme *Si-talces*.

8. C.I.L. III 7873 de Micia en Transylvanie. Essai de lecture (v. p. 36) qui donne,

pour la 4-e ligne le nom thrace *Tzitzia*, le pendant féminin de *Tzitzis* (C.I.L. III 1682). Avec les noms similaires *Tzinto*, *Tzinta*, *Tzita*, ils semblent être les mêmes que *Sises*, *Sisia*, *Sinto*, *Sita*.

9. C.I.L. III 8206 de Scupi; je l'ai restituée entièrement (v. ci-dessus p. 37). Le nom *Titha* (2-e ligne) doit être le féminin de *Thithi* (C.I.L. III 14507). On le rencontre aussi dans les composés *Nusa-tita*, Βρυ-θειδος, Θιδ-σαττα, *Germe-Titha*, *Tithutes*, *Tithazus* (v. p. 37 et n. 7—14). Pour les variations orthographiques, v. *Bull. corr. hell.* 1900, p. 307.

10. C.I.L. III 8118 de Viminacium. A la 6-e ligne il faut lire *Aulutral(is)* au lieu de *Aulutrac*, formation inconnue.

11 C.I.L. III 14214 de Tropaeum. A la 9-e ligne *Aur. Eptepir* au lieu de *Eftepir*.

12. Dans le *laterculus veteranorum leg. VII Cl.* de Viminacium (C.I.L. III 14507), on peut compléter la 12-e ligne, *dex. b. M. Aur(elius) Sco(frilo)*.

13. Nouvelle lecture du C.I.L. III 7998 de Tibiscum: [*D(is) M(anibus)*]. *Tarse, Ces (... filius) vix(it) an(nis) L; p(osuit) Iulia Successa b(ene) m(erenti)*. La lecture du *Corpus: Iarse, C(a)es(aris servus?)* est probablement fautive, vu que *Iulia Successa* citoyenne romaine, ne pouvait pas être *con-jux* d'un esclave.

14. C.I.L. 14437. L'inscription provient de Azarlâc, à mi-chemin entre le Tropaeum et le formidable camp fortifié de Abrittus. M. V. Pârvan (*Cetatea Tropaeum*, p. 25—28) la rattache à l'activité de réorganisation de Pertinax (a. 177—179) à la suite de l'invasion des Costobocs. On fait la délimitation du territoire de la *civitas Ausdec...* contre les Daces qui s'y étaient installés. On peut com-

pléter, je crois, *civitas Ausdecensis*), variante de prononciation de *Urdicensis* (C.I.L. VI 2807=32582, qui se rattache à la stratégie thrace Οὔσδηνκησιή (Ptol. III, 11, 6). La contraction de la diphthongue *au* en *u* (*ausdec, usdic*) est fréquente chez les Thraces (v. ci-dessus p. 38, n. 7 et p. 39, n. 1—18). Les mss. de Ptolémée nous donnent aussi les variantes Οὔσδηνκησιή, *Usdecesia* (v. p. 39 n. 19). A Azarlâc, il y avait donc un établissement des Thraces du sud (v. p. 39, n. 20—21) de la région de Philippopolis, qu'on peut expliquer par les différentes migrations des tribus au dedans du monde thrace, dont la cause est probablement l'invasion celtique dans la péninsule balcanique. Les dernières fouilles entreprises par la Direction du Musée des Antiquités dans la Dobroudja ont fourni des documents sur une immigration des Besses dans la petite Scythie. Nous les rencontrons presque romanisés surtout à *Ulnetum* dans le *territorium Capidavense* à côté des colons romains, ou bien formant un centre purement besse *vicus Ultinsium* (v. p. 39, n. 23—26). L'analogie des *Lae[ssi]* ou *Lae[pti]* d'Anadalchio (V. Pârvan, *Le mur d'enceinte de Tomi*, p. 19—20) avec les *Ausdeciesii* d'Azarlâc est évidente. Ce sont deux clans besses qui avaient émigré comme deux unités ethniques, isolées au milieu des Besses, et sont restés de même après leur établissement, avec leurs noms originaires. Les *Urdicesii* ont conservé même leur organisation différente: une *civitas*; (les autres Besses étaient organisés en *vici*). Quant à *Vexarus*, le magistrat de la *civitas*, c'est un nom similaire aux autres noms thraces, tels que *Bae. darus, Audarus, Itharus*, etc. (v. p. 40 et no. 10—14).

19. Inelul (de aur) Doamnei Tudosca a lui Vasile Lupul

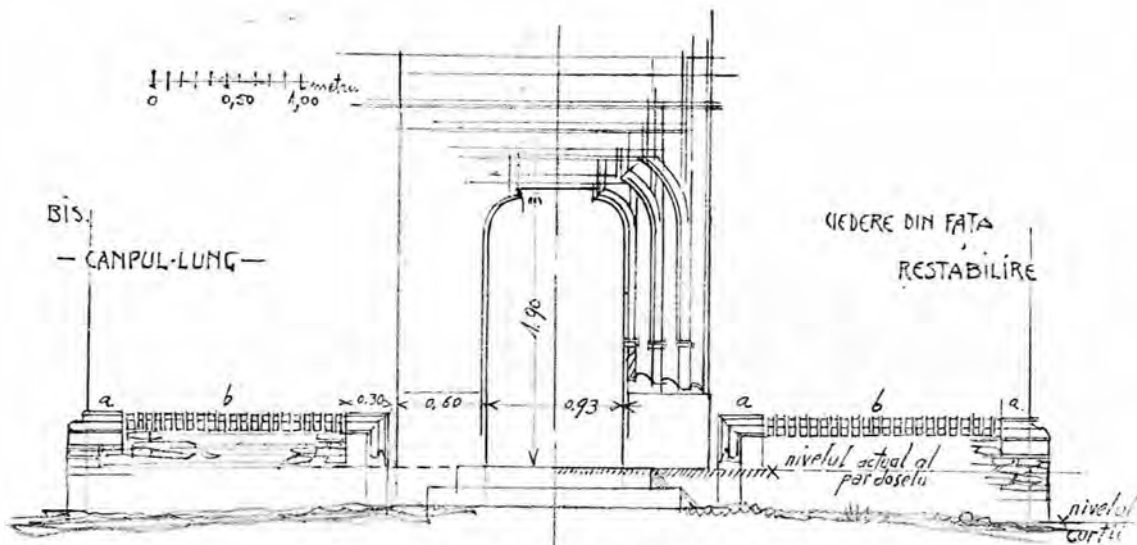
20. Inelul (de aur) lui Ioan-Vodă, fiul lui Vasile Lupul

Găsite în mormintele lor de la Trei Ierarhi din Iași. Acum la Academia Română.
Cf. despre ele, art. d-lui N. Iorga din fasc. precedent al Buletinului : «Tăpîșeriile Doamnei Tudosca a lui Vasile Lupul»

ÎNRĂURIRI GOTICE

IN

ARHITECTURA ROMÂNEASCĂ

21. Biserica Sf. Gheorghe-Olari din C.-Lung

(In *a* piatra cu profil *R*: vezi fig. 2; în *b* caramidă cu profil asemănător)

Mica biserică a Câmpu-Lungului are ușa dintre naos și pronaos, ca și ferestruia din axa altarului, cioplite în piatră, cu profile și forme gotice curate.

Muzeul de artă națională posedă mulaje și după una și după alta, iar directorul muzeului, d-l Al. Tzigara-Samurcaș, le-a dat publicității.

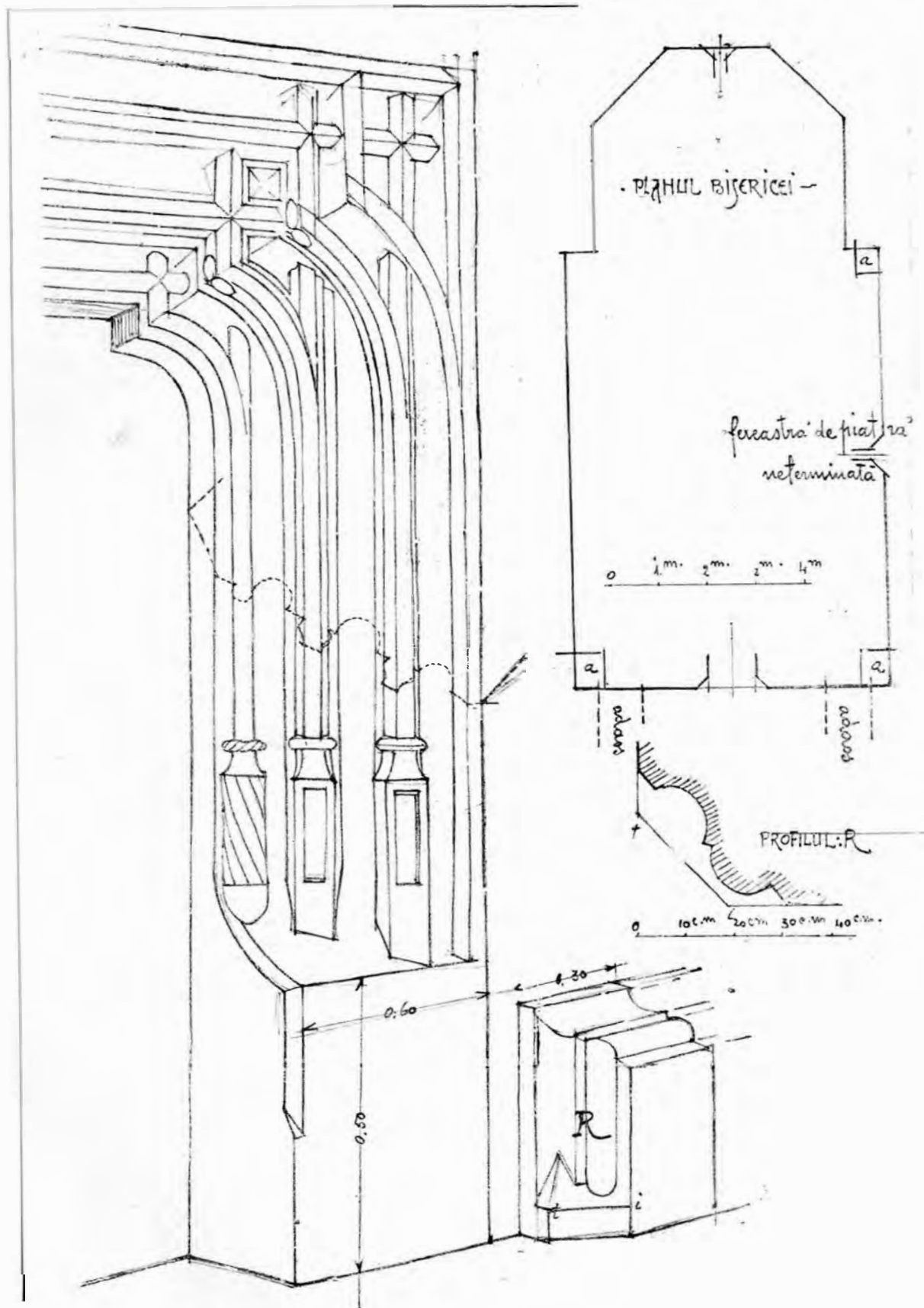
D-î dr. Emil Fischer, socotindu-le caracteristice pentru înrăuirile germane în țara noastră, retipărește cele două ilustrațiuni la pag. 233 a cărții sale: *Die Kulturarbeit des Deutschtums in Rumänien*.

În nota 2 de sub pag. 232, el spune: „Portalul (acesta) e o imitare credincioasă a intrării casei parohiale din Sibiu” și, căutând locul pe care se înalță odată vestitul „cloașter” (Marien-Kirche) al Câmpu-Lungului, dr. Fischer adaugă: (pag. 2): „Portalul gotic al fostei biserici și o

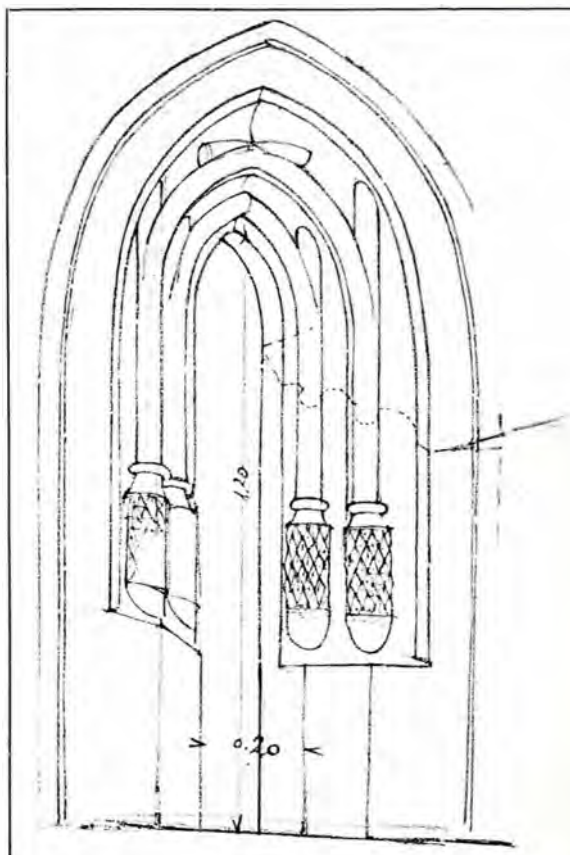
ferastră gotică au fost transportate la biserică învecinată Sf. Gheorghe - Olari și zidite acolo”.

De altfel credința aceasta e răspândită în C.-Lung. Adevărat e însă că și ușa aceasta și fereastra din altar au fost lucrate odată cu zidirea bis. Sf. Gheorghe și anume pentru ea. — Dovadă o află cercetătorul mai de aproape al acestei biserici. El vede ușor că fereastra altarului nu e singură lucrată în formă gotică și afla că ușa de piatră e legată organic cu liniile soclului ce încinge biserică :

a) Ferestrele de miază-noapte ale bisericii sunt azi stricate, pentru a lăsa să pătrundă mai multă lumină înăuntru; dar spre miază-zi se află încă o fereastră de formă veche, îngustă : fig. 2 și planul bisericii. Ea e înconjurată cu pietre egale în mărime cu acelea din jurul ferestrei din al-

22. Biserica Sf. Gheorghe-Olari din C-Lung
Ușa și planul.

23. Fereastra din fundul altarului.

tar ; ciubucăria însă nu e cioplită, ci piatra are numai fețele pregătite pentru a fi sculptate. Incheiată fiind astfel, meșterul care lucrase fereastra altarului avea să tragă și aci profilul cel fin împrejur, lucru pe care el nu ajunse să-l facă. Aflarea acestei lucrări neterminate e o dovadă că podoabele de ale bisericii acesteia nu au fost aduse de aiurea, ci că un meșter pietrar lucră la ea după normele stilului gotic.

b) Felul cum e lucrată ușa dovedește acelaș lucru.

Cercetând alcătuirea generală a bisericii ușor se poate vedea că, la început, ea nu avea pronaosul, pe care se reazemă clopotnița, iar ușa de piatră dedea de-a dreapta afară.

În dreapta și în stânga ușii, sosește și se întoarce în jos, după cele mai clasice norme gotice, profilul soclului ce înconjură biserica: în fig. 1, locul însemnat cu litera 3, în fig. 2, însemnat cu R. Modestia mijloacelor celui ce ridică acest monument, care înăuntru are abia unsprezece metri, nu îngăduia să se facă ciubucul acesta de jurîmprejurul bisericii din piatră. Dar meșterul zidar, urmând regulile unei construcții logice, puse piatră profilată numai la unghiuri: vezi planul bisericii fig. 2, colțurile însemnate cu litera a, iar dela o piatră la alta înșirui cărămizi lucrate în tipare anume, cu profil apropiat aceluia cioplit în piatră.

Legătura aceasta organică între baza bisericii și ciubucăria ușii nu numai că înlătură presupunerea că ea ar fi fost adusă de aiurea, dar dovedește că, în vremuri când meșterii pietrari streini veniau să pue meșteșugul lor la înfrumusețarea bisericilor noastre, partea făcută de ei o aduceau, nu ca pe un adaos străin, pus la întâmplare, ci ea se legă direct cu arhitectura noastră, supunându-se datinelor ei.

Astfel în arhitectura românească se întâlnesc și se înfrățesc înrăuriri streine uneori cu totul una de alta, fără să-i turbure vreodată unitatea.

AL. M. ZAGORITZ

INFLUENCES GOTHIQUES DANS L'ARCHITECTURE ROUMAINE

Relevant le caractère de l'ornementation d'une porte et d'une fenêtre de l'église St. Georges-Olari de Câmpu-Lung, l'auteur

donne, dans cet article, de nouveaux éléments pour préciser l'influence gothique sur l'ancienne architecture roumaine.

I.

DIFERITE INSCRIȚII

La bis. din Pașcani-Suceava.

Pe un clopot :

ACEST CLOPOT S'AU VARSAT ÎN ORAȘUL IAȘI, ÎN LUMINATA STĂPÂNIREA DOMNULUI SGARLAT ALEXANDRU KALIMACHI V(ŌE)VODŪ ȘI IUBITEI SALE SOȚII, ANA, MITROPOLIT VENIAMINŪ, CU TOATĂ CHELTUIALA ȘI OSTENEALA DUMISALE VISTIER NICOLAE GHEORGHE ROSET ROZNOVANU.

La biserica din Vânători-Vlașca

ΟΥΤΟΣ Ο ΘΕΙΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣ ΧΑΟΣ Ο ΤΙΜΩΜΕΝΟΣ ΕΠ' ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΩΝ ΓΕΝΕΘΛΙΩΝ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΑΙ ΔΕΙΠΑΡΘΕΝΟΥ ΜΑΡΙΑΣ. ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΔΙ' ΕΞΟΥΣΙΩΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΣΙΩΤΑΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΙΚΥΡΙΟΥ ΜΕΤΕΤΙΟΥ ΚΑΣΤΖΟΡΑΝΟΥ ΠΑΝΤΟ ΚΡΑΤΟΡΙΝΟΥ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΡΩΤΑΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΥΓΓΡΟΒΛΑΧΙΑΣ ΚΥΡΙΟΥ ΝΗΦΩΝΟΣ ΗΓΕΜΟΝΕΥΟΝΤΟΣ ΔΕ ΤΟΥ ΥΨΗΛΟΤΑΤΟΥ ΗΜΩΝ ΑΥΘΕΝΤΟΥ ΚΑΙ ΗΓΕΜΟΝΟΣ ΠΑΣΙΣ ΟΥΓΓΡΟΒΛΑΧΙΑΣ ΚΥΡΙΟΥ ΜΠΑΡΠΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΣΤΗΡΒΕΗ ΒΟΕΒΟΔΑ. ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ ΔΙΩΝΤ. ΜΑΡΤ. Γ.

Coloana din piața Sf. Anton, București

a) ÎNTR'ACEST LOC S'A AFLAT ZIDITĂ ÎNCĂ DIN VECHIME, DIN VELEATUL 1735, O BISERICĂ ÎN NUMELE SF. ANTONIE, DAR LA LEATUL 1847, MARTIE 23, ÎNTÂMPLÂNDU-SE UN GROAZNIC FOC, TOCMAI ÎN ZIUA SF. PAȘTI, S'AU MISTUIT ȘI DÂNSA CU O PARTE DE ORAȘUL CARE AU SCĂPAT.— NUMAI O SFÂNTĂ ICOANĂ, A SF. ANTONIE, S'AU MUTAT LA SF. GHEORGHE VECHIU, CU BLAGOSLOVEREA PRAE SF. SALE. MIT. NEOFIT, CA SĂ SE PRĂZNUIASCĂ ZIUA ÎN TOȚI ANII.— ȘI ASTĂ-ZI S'AU RĂDICAT ACEST MONUMENT, SĂ FIE SPRE POMENIRE, PRIN TRUDA ȘI A UNUI PETRE SIN INCIU DIN SERBIA ȘI CU AJUTORU SF. G.G. VECHIU, ÎN ZILELE FOȘȚILOR EPITROPI M. PETROVICI FISTOVȚANU ȘI T. RĂDULESCU, ÎN LOCUL SF. PRASTOL, PENTRU CA SĂ FIE

APĂRARE DE ORICE NECURĂȚENIE. ȘI VA ARDE O CANDELĂ ÎN TOATE NOPTILE CU CHELTUIALA SF. GG. VECHIU ȘI ÎN TOATE LUNILE SE VA FACE O SFEȘTANIE, PRECUM PREOȚI DELA SF. GG. VINO LUNĂ, CEI DELA SF. NICULAEȘELAR ÎN ALTĂ LUNĂ.— ȘI AȘA VA URMA ÎN VECI, SPRE VEȘNICA POMENIRE.

b) **Споменникъ. Оран монументъ подижемаз я петаръ ѿ кѣзъ сербскихъ капларъ славне сербске агенцие і бивши подпоручникъ конвоекта сербскогъ, са својомъ супругомъ мариемаз и кћеромъ ефросимаз, ѿме і саву господа бога нашего, свихъ ѿмершихъ родовъ ѿоихъ і рабовъ божии ради вѣдн имъ вѣчна паматъ. ѿ вскрештѣ месеца фебѣрѣа 1860 годѣне, отацъ панан, мати босна, ка и васлакиа и мене родъ наши мерши серби.**

Adecă: «Monument. Acest monumen ridicatu-l-am eu Petre Ilici căpral sârb dela Agenția Statului sârbesc și fost sublocotenent în oștirea sârbească cu soțiea mea Marina și fica mea Efrosina, intru numele și lauda Domnului Dumnezeului nostru tuturor rudelor mele și robilor lui D-zeu, pentru a le fi spre veșnica lor pomenire. În București, luna Fevruarie, anul 1860. Tatăl Ilian, mama Bosnaca și Vasilachi și rudele mele. Sârbii noștri morți.

(D-l Stoica Nicolaescu a bine voit a revedea lectura și face traducerea).

E ridicat pe locul unde se află înainte de 1735, *Biserica de jos* a Curții sau *za Doamna*.

VIRG. DRĂGHICEANU

La bis. din Brezoele-Dâmbovița

Bis. sf. Nicolae din căt. Brăiloiu

ACIASTĂ SFÂNTĂ ȘI DUMNEZEIASCĂ BISERICĂ CARE SĂ PRĂZNUIASTE SFÂNTUL PARINTELE NOS-TRU NICOLAE FĂCATORUL DE MINUNI, CU ÎNDEMNAREA LUI DUMNEZEU ȘI CU AJUTORUL SFÂNTULUI DUH, ESTE DIN TEMELIA EI ÎNCEPUTĂ ȘI ZIDITĂ DE DUMNEALUI RĂPOSATUL PĂTRAȘCO BRĂZOIANO VEL VORNIC, ÎN ZILELE ÎNĂLȚATULUI LOMN

IO STEFAN CANTACUZINO VV., CÂND AU FOST CURSUL ANILOR 7223 (1715). ȘI ÎNTÂMPLÂNDU-SE DE AU RĂMAS NEISPRĂVIT DE SPOIT, DE ZUGRĂVIT, IAR CU AJUTORUL LUI DUMNEZEU STEFAN BRĂZOIANO BIV VEL VORNIC ZA TARGOVIȘTE, FIUL DUMNEALUI PĂTRAȘCO BRĂZOIANO, AU ZUGRAVIT, AU PARDOSIT, PRECUM SE VEDE. PENTRU VECINICĂ POMENIRE, ÎN ZILELE PEA ÎNALȚATULUI DOMNIO GRIGORE VV. 7257 (1749).

Bis. Adormirii din căt. Cluceru:

ÎN NUMELE TATĂLUI ȘI AL FIULUI ȘI AL SF. DUH, ZIDITU-S-AU ACEASTĂ SFT. ȘI DUMNEZEIASCĂ BISEARICĂ, ÎNTRU CINSTEA ȘI ADORMIREA PEA SFT. DE DUMNEZEU NĂSCĂTOARE. ȘI S'AU ZIDIT DIN TEMELIA EI DUPĂ CUM SE VEDE CU TOATĂ CHELTUIALA DUMNEALUI GHEORGHE SERCLI (?) BIV VEL STOLNIC, ÎNTRU POMENIREA DUMNEALUI ȘI DUMNEAEI SMARANDA ST'OLNICEASA, JUPĂNEASA D-LUI, ȘI A COPIILOR DUMNEALOR.— ȘI S'AU ÎNCEPUT ÎN ZILELE LUL CONST. NICOLAE VV. MAVROCORDAT ȘI S'AU SFĂRȘIT ÎN ZILELE LUI SCARLAT VV.— DAR GĂTIREA ACESTEI BISERICI S'AU FĂCUT DE CĂTRE RĂFOSATA SOȚIA DUMNEALUI ILINCA BĂIEASCA, CARE ÎNTÂMPLÂNDU-SE DE S'AU SĂVĂRȘIT, N'AU APUCAT SĂ TRĂIASCĂ LA SFĂRȘITUL BISERICII, SFĂRȘINDU-SE LA ANUL 7277 (1769).

J. D. TRAJANESCU

II.

ARCUL DE TRIUMF AL ACADEMIEI MIHĂILENE

O notiță cu privire la arhitectul ce a întocmit planul acestui faimos arc, azi dărâmat, găsim în informațiile Daciei Literare a lui Kogălniceanu, Iași, 1840,

„Epitropia învățaturii publice din Moldavia au încuviințat planul înfățișat de dl Costinescu, profesor de inginerie la Academia, pentru sporirea zidurilor Academiei naționale. Am fost așa de norocoși și noi ca să vedem acest plan, ce ne dă o mare nădejde de talentul computorului.

„Amândouă zidurile Academiei se vor uni pe deasupra uliței, printr'un arc triumf. Lucrările se vor începe în primăvara viitoare și în puțină vreme Iașii se vor bucura de o nouă infrumusețare“.

24. Arcul de triumf al fostei Academii din Iași.

III.

PALATUL LUI ȘTEFAN DIN IAȘI

Clădirea aceasta, de cari se leagă atâtea amintiri, a fost dărâmată fără să se fi făcut un relevu sau fotografii. (Se știe că într'unul din coșurile palatului s'a găsit, cu prilejul facerii noui clădiri, o întreagă comoară de bani din vremea lui Vasilie Lupu).

Ea fuseseră reparată pentru ultima oară în 1840, cum aflăm de asemenea din Dacia Literară:

„Ruinile curților arse, în sfârșit nu vor mai intristă priveala Iașilor. Societatea ce au cumpărat poslina grăului, este îndatorită de a retocmi, după planul încuviințat de către I. S. aceste curți, odată atât de falnice, în care s'au săvârșit atâtea întâmplări istorice, ce au înrăurit asupra norocirii și nenorocirii Moldaviei întregi. Societatea le va gati în 4 ani, după care ministeriile administrațiilor, tribunalele, oștirea, toate instanțele, în sfârșit, se vor adună în marile lor apartamente.

„Așa această zidire va fi unică în Europa, iar restatornicirea ei va face pentru veșnicie epocă în istoria așezămintelor folosite făcute de către I. N. Domn“.

VIRG. DRĂGHICEANU

REDACȚIA:
SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE
Administrația Casei Bisericii, București, str. Lueger 26.

Buletinul se găsește de vânzare la principalele
LIBRĂRII DIN BUCUREȘTI
prin cari se fac abonamente și se pot procura colecții complete din
anii precedenți (afară de anii 1908 și 1909).

ABONAMENTUL ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE:
PREȚUL A PATRU FASCICOLE PLUS PORTUL

PREȚUL LEI 2,50

ANUL IX. FASC. 34.

APRILIE-JUNIE 1916.

INSTITUTUL DE FRONTOARE
"I.S. OR"
BIBLIOTECA
inv. 48.P.
Cota

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLIKAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu
16, STRADA PARIS (FOSTĂ DOAMNEI), 16

1916

3280.

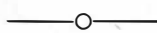
CUPRINSUL

TEXT

	Pag.
In cheștiunea bisericii Domnești dela Curtea-de-Argeș, de D. ONCIUL	49
Monumente nouă din teritoriul orașului Tomi, de PAUL NICORESCU	71
Casa lui Hagi-Prodan din Ploești, de TOMA T. SOCOLESCU	82
Notiță despre arhitectura bisericii din Tazlău (Jud. Neamțu), de ALEXANDRU NAUM	91
Cronică: Inscipții dela bisericele: Ostrov-Vâlcea, Brad Botoșari-Curtea-de-Argeș, Sf. Arhangheli-Curtea-de-Argeș, Olari-Curtea-de-Argeș, Arinta-Vâlcea și Bărbuleț-Dâmbovița, de VIRG. DRĂGHICEANU.— Case vechi în București: Casele Ciurcu și Casele Dudescu, de VIRG. DRĂGHICEANU	95

ILUSTRĂȚII

<i>In cheștiunea bisericii Domnești dela Curtea-de-Argeș</i>		Pag.
Fig. 1. Bordură la poalele veșmântului, cu pretinsă inscripție cu dată, la o frescă din biserica Domnească dela C.-de-Argeș	50	
Fig. 2. Ornament pe cingătoare, la o frescă din biserica Domnească dela C.-de-Argeș	50	
Fig. 3. Bordură la partea dela gât a veșmântului, cu pretinsă inscripție, la o frescă din biserica Domnească dela C.-de-Argeș	51	
Fig. 4. Ornamente de bordură la poalele hainelor, la o frescă din palatul Riccardi dela Florența	52	
Fig. 5. Ornamente de bordură la haina lui Cristos, tipar din secolul al XV-lea	53	
Fig. 6. Recensemântul, frescă în biserica Domnească dela C.-de-Argeș	54	
Fig. 7. Recensemântul, mozaic în foasta mănăstire Chora (Kahrié-djami) din Constantinopole	55	
Fig. 8. Regii magi înaintea lui Irod, frescă în biserica Domnească dela C.-de-Argeș	56	
Fig. 9. Regii magi înaintea lui Irod, mozaic în foasta m-re Chora (Kahrié-djami) din Constantinopole	57	
Fig. 10. Patronul și ctitorul bisericii, frescă în biserica Domnească dela C.-de-Argeș	58	
Fig. 11. Patronul și ctitorul bisericii, mozaic în foasta m-re Chora (Kahrié-djami) din Constantinopole	59	
Fig. 12 și 13. Monete cu efigia lui Radu I, Domnul Țării-Românești	60	
Fig. 14. Chipul deteriorat al lui Radu I, Domnul Țării-Românești, frescă în biserica Domnească dela C.-de-Argeș		
		Fig. 15. Aducerea moaștelor sfintei Filofteia, pictură murală în biserica Domnească dela C.-de-Argeș. 62
		Fig. 16. Alexandru I, frescă în biserica Domnească dela C.-de-Argeș 66
		Fig. 17. Nicolae Alexandru (Alexandru I), pictură murală în biserica mănăstirii dela Câmpulung 67
<i>Monumente nouă din teritoriul orașului Tomi</i>		
		Fig. 1. Monument funerar aflător în Laz-Mahale 74
		Fig. 2. Coloană cu inscripție, Hassiduluk 78
		Fig. 3. Fragment de inscripție, Laz-Mahale 79
		Fig. 4. Relief de marmoră reprezentând pe Dionysos, Laz-Mahale 79
<i>Casa lui Hagi Prodan din Ploești</i>		
		Fig. 1. Casa lui Hagi Prodan din Ploești 83
		Fig. 2. Aceeaș casă: a 2-a vedere 84
		Fig. 3. " " vedere spre sagnasiu 85
		Fig. 4. Decorațiuni în ștuc pe pereții sagnasiului 85
		Fig. 5. Lucrări de relevare 86
		Fig. 6. Lucrări de relevare 87
		Fig. 7. Lucrări de relevare 88
		Fig. 8. Decorațiuni în ștuc la aceeaș casă 89
		Fig. 9. Plafonul din sufrageria aceeași case 89
<i>Notiță despre arhitectura bisericii din Tazlău</i>		
		Fig. 1. Foasta mănăstire Tazlău: vedere generală 91
		Fig. 2. " " " : Clopotnița și chiliile.
		Fig. 3. Ruinele chiliilor foastei mănăstiri Tazlău 92
		Fig. 4. Ușa din afară a bisericii Tazlău 93
		Fig. 5. Ușa din lăuntru a bisericii Tazlău 94

În legătură cu raportul privitor la biserica Domnească dela Curtea-de-Argeș, publicat în fasc. 31 (Iulie-Septembrie 1915), p. 141—143, avem de adăugat unele constatări, după spălăturile făcute în urmă la pictura acestei biserici.

În acel raport se zicea despre «inscripția» ce fusese semnalată, cu data coniecturată: *12 noembrie 6771* (= 1262), următoarele:

«Dela prima vedere, ea face mai mult impresia unui *ornament pe marginile veșmintelor*, decât a unei inscripțiuni. Deși am putut distinge formele unor litere grecești, unele mai mult sau mai puțin deteriorate, totuși n'am putut ceti nici un cuvânt... Ce privește data coniecturată (*Ϡψοα* = 6771), nu am putut constata nimic ce ar confirma părerea» respectivă.

Această constatare obiectivă a nemulțumit pe autorul descoperirii în chestiune, care — dacă se adeverează — ar fi de netăgăduită importanță și ne-ar procura o deosebită mulțumire, ca ori-ce progres real în cunoașterea adevărului.

Fără a ne preocupa de regretabila nemulțumire și de felul cum ea a fost manifestată în publicitate, la care găsim de bunăcuviință a nu răspunde,¹⁾ ținem

¹⁾ Acți numai o constatare de fapt. În raportul citat se zice: «Din pretinsa dată nu se văd decât literele *ψ* și *ο*, și anume *ο* sub *ψ*, adică o vocală cu consoană suprapusă (*ψ*), cum se întâlnește foarte des în paleografie, dar numai la scrierea cuvintelor, nu și a numerelor». Această afirmațiune a fost interpretată în înțelesul că am fi negat chiar existența unor date de ani cu litere uneori scrise unele deasupra altora. Dacă acest fel de scriere se găsește la numere, e ori-și-cam numai în mod *excepțional*, și anume în cazuri când scriitorului îi scăpă o literă, pe care o adăugă deasupra (între literele corespunzătoare). sau în inscripțiuni lapidare, când literele numărului, mai ales la marginea rândului, trebuind să fie indesate, din lipsă de spațiu, se scrieau unele sub sau peste altele (în „catari“).

să facem canoscat celor ce dau chestiunii un interes carat științific cele constatate de atunci încoace.

* * *

«Inscripția» cu presupusa dată (fig. 1), scoasă la iveală prin spălarea picturii cu care d-l Noroce a fost însărcinat de Comisiunea monumentelor istorice, și aflată pe *marginile veșmintelor* (la gât și la poale) celor trei sfinți zugrăviți pe pereții din proscomidie, care ne-a făcut impresia unui *ornament*, nu e singura de acest fel la vechea pictură a bisericii. O asemenea inscripție sau ornament s'a descoperit ulterior, prin spălăturile făcute de d-l Noroce, și pe *cîngătoarea* unui sfânt (fig. 2), zugrăvit pe perețele dintre naos și veșmântar, la dreapta tâmplei. Și aci sunt semne ce se aseamănă cu «inscripția» de mai sus, unele chiar identice în amândouă. Ca înfățișare, cea de a doua (pe cîngătoare) se deosebește prin o formă mai îngrijită, ceea ce concordă cu faptul că pictura din partea

telor, nu și a numerelor». Această afirmațiune a fost interpretată în înțelesul că am fi negat chiar existența unor date de ani cu litere uneori scrise unele deasupra altora. Dacă acest fel de scriere se găsește la numere, e ori-și-cam numai în mod *excepțional*, și anume în cazuri când scriitorului îi scăpă o literă, pe care o adăugă deasupra (între literele corespunzătoare). sau în inscripțiuni lapidare, când literele numărului, mai ales la marginea rândului, trebuind să fie indesate, din lipsă de spațiu, se scrieau unele sub sau peste altele (în „catari“).

dreaptă (sud) a bisericii, unde ea se află, e făcută de alt pictor decât cea din stânga (nord), distingându-se în general prin mai multă fineță în execuție.

publicațiuni de până acum). La presu-pusa inscripție din proscomidie (pe marginile veșmintelor celor trei sfinți), mai e de observat că unele semne se repetă

Fig. 1.

Fig. 2.

Comparând «inscripția» în chestiane cu semnele de pe cingătoare, ambele reproduse aci după fotografii, e învederat că și într'un caz și într'altul avem acelaș fel de semne, dintre care unele se aseamănă cu litere grecești, altele nu au formă de litere canoșcate în paleografia sau epigrafia greacă (după principalele

foarte des și la distanțe mai apropiate, cari semne astfel repetate nu se înfățișează ca litere.

După spălăturile din armă, două din numele celor trei sfinți din proscomidie (diaconii *Roman* și *Stefan*) se văd scrise foarte lămurit; de asemenea inscripția ΑΓΙΟΣ pe orarul fiecăruia (fig. 5),

Fig. 3.

cavânt ce se repetă în lungimea orarului. Numai «inscripția» pe marginile veșmintelor acestora, făcută odată cu pictura *a fresco*, inscripție de vreo 2 1/2 metri lungime și în mare parte bine conservată, din care până acum nu s'a «descifrat» decât pretinsa dată, cu întregiri contestabile, și aceasta chiar într'o parte din cele mai deteriorate, ar fi fost scrisă așa încât nimeni să n'o poată ceti.

Ornamente ce se aseamănă cu litere,

De asemenea la un chip al lui Cristos, tipar din secolul al XV-lea (pe la 1470), bordura hainei, la gât și la piept, este ornamentată cu desene în formă de litere (fig. 5) ²⁾.

Acest fel de ornamentație, care prezintă un caracter analog cu ornamentele arabe formate din litere, dezvoltate din inscripțiuni religioase, a găsit, se vede, și în arta creștină, asemenea aplicare, ce rămâne să fie cercetată mai de aproape.

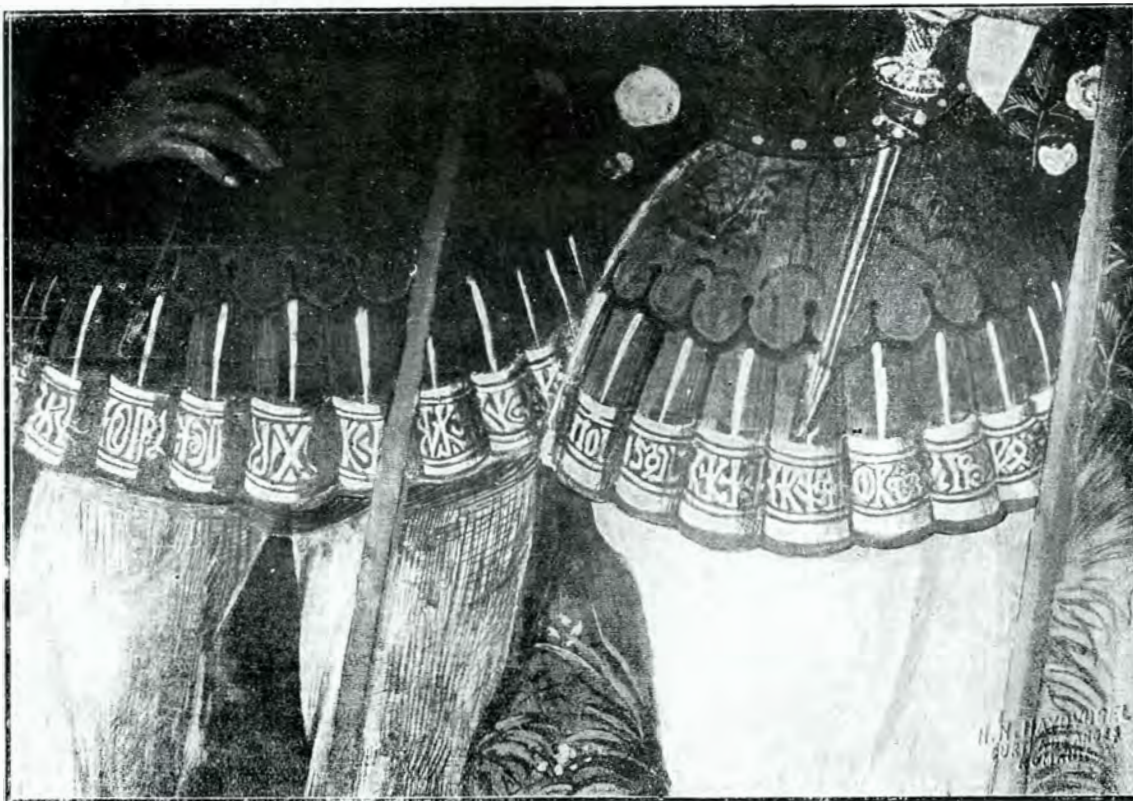

Fig. 4.

pe marginile veșmintelor, mai sunt cunoscute în vestitele frescuri ale lui Benozzo Gozzoli, făcute la 1457—1463 în palatul Riccardi din Florența. Aci e reprezentat împăratul Ioan Paleolog (care a luat parte la conciliul din Florența, 1459) ca unul din cei trei regi dela Răsărit în călătoria la Vitleim. Persoanele din suita lui au la poalele hainei o bordură ornamentată în care se găseseră forme de litere grecești (fig. 4) ¹⁾.

¹⁾ După o copie în posesiunea d-lui Norocea

Față cu această constatare (ce ne mărginim aci a o semnală în raport cu chestiunea în discuție), concluzia că și semnele enigmatice de pe marginile veșmintelor celor trei diaconi, presupuse ca inscripție, înfățișează o bordură ornamentată, de felul aceleia dela poalele hainelor din fresca lui Benozzo Gozzoli și dela haina lui Cristos, este negreșit

²⁾ După *Frankfurter Bücherfreund*, XII (1914), No. 1, pl. XVIII (asupra căreia mi-a atras atenția colegul meu Prof. R. Ortiz).

mai mult decât îndreptățită. Și până când aceste semne nu vor fi dovedite ca litere ale unei inscripțiuni, descifrată măcar în părțile ei mai bine conservate, părerea că ele nu sunt decât niște ornamente de bordură rămâne singura acceptabilă.

Iar dacă, contra așteptării noastre, întemeiată pe constatările arătate, presupusa inscripție — din fericire, în mare parte bine conservată — va fi descifrată, vom face amendă onorabilă pentru

Data conjecturată 1262 ar fi, se crede (în cercări insuficient informate), o dovadă pentru vechimea vovodatului român în regiunea Argeșului, a cărui «descălecare» cronicile noastre (din secolul al XVII-lea) o pun la 1290. Contrar tradiției cronicilor (a căror dată a *descălecatului* e dovedită demult ca greșită), vechimea vovodatului mantenește (în partea din răsărit de Olt) înainte de 1290 este bine constatată prin documente

Fig. 5.

neîncrederea ce am arătat coniectarei făcute cu privire la dată, și vom fi cei dintâi care vom prezenta ingeniosului autor felicitările noastre pentru serviciul ce va fi adus adevărului. Până atunci însă, nu putem decât să stăruim la modul nostru de a privi chestiana din punctul de vedere al faptelor istorice constatate.

* * *

contemporane, care încă dela 1247 arată la răsărit de râul Olt și la miază-zi de Alpii Transilvani, cuprinzând deci regiunea Argeșului (unde apoi se găsește prima capitală a Țării-Românești), un vovodat român care există acolo *de mai înainte*, ca și altul în Oltenia¹⁾. Așa fiind,

¹⁾ Hurmazaki-N. Densușiana, *Documente privitoare la istoria Românilor*, I, pag. 250–251 a. 1247 și 1251. Cf. pag. 454 și 457 a. 1285; pag. 483 a. 1288•

e bine înțeles că nu o dată coniecturată, dintr'o presupusă inscripție până acum nedescifrată, dată încă posterioară celei documentale, are să dovedească vechimea voevodatului român în această parte.

Ca dată pentru *pictura bisericeii*, ea

tire *Chora*, din Constantinopole, făcute pe la 1310—1320¹⁾, armează se fie posterioare acestora, se confirmă pe deplin.

În biblioteca Academiei Române se află 24 de fotografii după mozaicurile dela Kahrié-djami, dăruite de D-l Mihail Satza.

Fig. 6.

este hotărît inadmisibilă. Păreră exprimată în raportul mai sus citat, anume că vechile frescuri ale acestei biserici, cu inscripțiuni grecești, care ca stil și compoziție se aseamănă cu mozaicurile din moscheea *Kahrié-djami*, foasta mănă-

D-l Grigore Cerkez, sub a cărui conducere se fac restaurările atât de bine executate la biserica Domnească dela

¹⁾ Charles Diehl, *Manuel d'art byzantin*, p. 738—739.

Cartea-de-Argheș, comparând aceste fotografii cu vechile frescuri de aci, câte s'au descoperit prin spălăturile făcute până acum, a găsit 8 ce se aseamănă în mod esențial, unele fiind mai mult sau mai puțin chiar identice. Cercetându-le din nou la fața locului, în com-

natorului roman (Salpicius Quirinus), la numărătoarea Iudeilor, despre care Charles Diehl, cu privire la mozaicurile dela Kahrié-djami, zice că este «un subiect foarte rar tratat în iconografia bizantină», care «nu se întâlnește în altă parte în arta orientală»,¹⁾ se prezintă, în

Fig. 7.

parație cu fotografiile, am făcut aceeași constatare, găsind și altele care concordă cu descrierile unor compozițiuni ce nu se află între aceste fotografii.

Specimenele reproduse aci arată învedereat că frescurile respective dela Cartea-de-Argheș sunt făcute după tipul iconografiei dela Kahrié-djami, a cărei influență directă se vede chiar în cele mai mici amănunte.

Compoziția *Recensemântul* (fig. 6), reprezentând pe S-ta Maria înaintea gaver-

frescurile noastre, ca o copie a celei dela Kahrié-djami (fig. 7), puțin mai re-

¹⁾ *Etudes Byzantines* (1905). Les mosaïques de Kahrié-djami, pag. 423: Il y avait là, en outre, certaines compositions—le Recensement devant Quirinus, par exemple—qu'on ne rencontrait nulle part ailleurs dans l'art oriental, et dont le *Guide de la Peinture* ne disait pas un mot. On n'hésita donc point à faire honneur de ces ouvrages à l'Occident.—*Manuel d'art byzantin* (1910). Kahrié-djami, pag. 736: Il en est quelques-unes d'un mérite tout à fait supérieur: telle la composition qui figure un sujet très rarement traité dans l'iconographie byzantine, le Recensement devant le légat Quirinus.

dasă prin spațial mai restrâns. Imbrăcămintea și ținuta guvernatorului, având pe cap «boneta înalților dignitari bizantini din secolul al XIV-lea»,¹⁾ înfățișarea Feocioarei Maria, însărcinată, și a celorlalte persoane, chiar arhitectura și alte amă-

De asemenea la compoziția din timpanul deasupra ușii din nartecă, cu *patronul și ctitorul bisericii* (fig. 10), influența dela Kahrié-djami, după compoziția analoagă (fig. 11) din acelaș loc, este învederată. Atitudinea voevodului, în genunchi,

Fig. 8.

nante sunt la fel în amândouă. Aceeaș asemănare o găsim și la compoziția ce reprezintă pe *Regii magi înaintea lui Irod* (fig. 8 și 9).

cu mâinile întinse, ca ținuta caracteristică a capului, este (exceptând îmbrăcămintea deosebită) întocmai ca a ctitorului dela Kahrié-djami, logothetul Teodor Metochites. Dar acesta ține în mâni biserica, de el restaurată și, în parte, construită

¹⁾ Ch. Diehl, *Manuel d'art byzantin*, p. 737.

din nou și împodobită cu mozaicari, pe care o închină Mântăitorului, patronul foastei biserici Chora (azi Kahrié-djami). Voevodul însă nu ține în mâni biserica, având totuși mâinile întinse la fel, fiind înfățișat ca în rugăciune; și deși patronul bisericii este Sf. Nicolae, chipul Mântăitorului e făcut și aici, aproape identic, fiindu-i adăugat la stânga Sf. Nicolae, la dreapta S-ta Maria. Costumul voevo-

redas prin cele două chipuri adăugate nu ar motivă îndestal această lipsă, fiind loc proporționat și pentru biserica.

Celelalte subiecte ale frescurilor ce se găsește și între fotografiile după mozaicurile dela Kahrié-djami, câte avem la îndemână, sunt chipuri de sfinți și părți de compozițiuni a căror asemănare cu modelele dela Kahrié-djami e nu mai puțin învederată. Bine înțeles, între aceste

Fig. 9.

dului, care se aseamănă cu cel al lui Mircea dela Cozia, aparține în această formă, după modelele cunoscute, secolului al XIV-lea.

Lipsa bisericii, pe când de regulă ea se găsește la icoanele de ctitori din bisericile noastre (înfățișați stând în picioare și ținând în mâni biserica), pare să indice că voevodul înfățișat aici nu a zidit biserica, ci numai a zugrăvit-o. Numai spațiul

fotografii sunt și subiecte tratate altfel ca la Curtea-de-Argeș, unde pictorii au lucrat, se vede, și după alte modele sau după concepție proprie. Aceasta nu se cade însă întru nimic puterea probelor de mai sus. În general, stilul acestor frescuri, cu figuri mari și compozițiuni ample, de o măiestrie și frumusețe cum nu se găsește altele în bisericile noastre vechi, e influențat de stilul caracteristic al mo-

Fig. 10

zaicarilor din acea epocă de înflorire a picturii bizantine.

Ne mărginim aci la aceste constatări, care rămân să fie completate prin cercetări și spălături ulterioare. Ele pun în

așă de caracteristice. «Mozaicurile dela Kahrié-djami» — zice Charles Diehl ¹⁾— «sunt una din capodoperele noului stil pitoresc ce se naște în Constantinople la începutul secolului al XIV-lea, și care,

Fig. 11.

afară de îndoială că pictorii frescarilor dela Curtea-de-Argeș au avut modele din iconografia dela Kahrié-djami, cu care ele se aseamănă atât de mult, nu numai ca stil și compoziție, dar și în amănunte

din capitală, a radiat peste tot Oriental creștin».

* * *

¹⁾ *Manuel d'art byzantin*, p. 739.

Vechea pictură dela Cartea-de-Argeș fiind, cum se vede, posterioară celei dela Kahrié-djami, deci după 1520, iar ctitorul fiind înfățișat ca bărbat încă tânăr, cel mai vechiu domnitor căruia poate fi atribuită zugrăvirea bisericii este Alexandru I (după 1530 până la 1564, fiul lui Basarab I, care la 1530 este arătat ca bătrân), fondatorul mitropoliei de Argeș (1559), care a cerut și primit dela patriarhia de Constantinople pe primul mitropolit al țării¹⁾. Legăturile cu Bizanțul, constatate mai întâiu în domnia lui (pe când tatăl său aveà pe la 1523 ostilități cu Bizantinii), explică și influența directă a pictarei bizantine de atunci la Cartea-de-Argeș.

Dacă Alexandru este cel dintâiu Domn sub care s'a putat manifesta la noi această

Fig. 12.

influență, cel din urmă sub care s'ar fi putat face vechea pictură ar fi—s'ar putea presupune—fiul său Rada I (între 1574 și 1585), fondatorul Tismenei și al altor mănăstiri (cele mai vechi după neînsemnata Vodița, fundațiunea lui Vladislav I), pe care călugării și cronicarii l-au confundat cu legendarul descălecător Negru-Vodă, numindu-l Rada-Negra²⁾, căruia tradiția îi atribue fundațiunea bisericii.

¹⁾ Miklosich & Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, I, 385—388. Harmazaki-Iorga, *Documente*, XIV, I, p. 1—6.

²⁾ Rada, fondatorul Tismenei, e numit, în două hrisoave din 1569 și 1576, *Negrul Voevod*, iar în hrisoave mai târzii (dela Matei Basarab, Șerban Cantacuzino, ș. a.), *Radul Negru Voevod*. Prin hrisoval din 1576 aprilie 28 (Arhivele Statului), Alexandru III întărește mănăstirii Tismana «satal Bistrețul cu toate bălțile până la Gârla-Repede (Бистрицъ съ всичкы бани до Гърла-Репедъ)», care i-a fost dat de «răposatul *Negrul Voevod*». Această proprietate, «balta Bistreț până la Gârla-Repede (Бистрицъ съ всичкы бани)», este ară-

În adevăr, chipul lui Rada, în armură medievală, la fel ca pe monetele lui (fig. 12 și 13)³⁾, se află, ca frescă veche, pe stâlpul stâng (nord) dinaintea altarului, lipsindu-i însă, din nefericire, capul (fig. 14). Pe acelaș stâlp se află, în pictură mai nouă, cu inscripțiuni românești, compozițiuni ce reprezintă epizoade din viața sfintei Filofteia și aducerea moaștelor ei la Cartea-de-Argeș (fig. 15), negreșit după o pictură mai veche (cum arată forma îmbrăcăminții). Între persoanele ce asistă, sunt înfățișați: voevodul Rada-Negra, arhiepiscopul de Târnova și doi episcopi (români). Țara-Românească aveà doi episcopi abia dela a.1570, când Vladislav I (fratele și predecesorul lui Rada) înființă «mitropolia» Severinului⁴⁾, ca a doua episcopie a țării. Cei doi episcopi, ca și chipul vechiu

Fig. 13.

al lui Rada pe acelaș stâlp, ar indică epoca acestuia pentru aducerea moaștelor, reprezentată aci și atribuită de tradiție lui Rada-Negra⁵⁾. Acest fapt, în-

tată, în hrisoavele lui Dan I (din 1385) și Mircea (din 1387), ca fiind date mănăstirii de tatăl lor *Radul Voevod*, fondatorul ei. Prin hrisoval din 1569 ianuarie 8 (Arhivele Statului), Alexandru III întărește mănăstirii Tismana «satal Elhovița, care i-a fost veche și dreaptă ocină și moștenire încă dela întemeierea Țării-Românești, dintâiu dela *Negrul Voevod*». La acea dată, confundarea lui Rada, fondatorul Tismenei, cu legendarul descălecător Negru-Vodă eră deci indeplinită.

³⁾ C. Moșil, *Efigiile monetare ale Domnilor români*. «Buletinul Societății Numismatice Române». XII (1915), p. 129. Rada este singurul Domn a cărui efigie se află în asemenea armură.

⁴⁾ Miklosich & Müller, *l. c.*, I, 535—536. Cf. II, 270. 312. Harmazaki-Iorga, *l. c.*, p. 8—9. 24. 29.

⁵⁾ În *Viața lui Nifon*, al cărui autor. Gavriil protul dela Athos, a fost la sfințirea mănăstirii lui Neașoe la Cartea-de-Argeș, nu se face mențiune de Sf. Filofteia; dar nici de biserica Domnească, unde se găsec apoi moaștele, nu se spune nimic.

Fig. 14.

Fig. 15.

fățișat prin pictura de pe stâlp, probabil și mormântul lui Rada în această biserică¹⁾, ar urmă să fi dat motivul pentru legătura ce s'a făcut apoi între numele acestai Domn și biserica Domnească dela Curtea-de-Argheș. În tot cazul, chipul Domnului în armură ca și Rada I (pe care învederat îl înfățișează), deosebindu-se de ctitorul deasupra așei, îmbrăcat altfel, se prezintă ca diferit de acesta; în local unde se află, care de regulă nu este al ctitorilor, el a fost pus aci în altă legătură decât cu fundațiunea sau zugrăvirea bisericii²⁾.

Așa fiind, ctitorul deasupra așei este, după toată probabilitatea, Alexandru, fondatorul mitropoliei de Argeș. Vechea pictură dela Curtea-de-Argheș, care se deosebește ca stil atât de mult de ceea ce ni s'a păstrat la Cozia din timpul lui Mircea, fiul lui Rada, aparține negreșit unui timp mai apropiat de epoca mozaiurilor dela Kahrié-djami, cum nu putea să fie decât în domnia lui Alexandru.

«Deci rămâne mai probabil» — ziceam în raportul citat — «că biserica a fost zugrăvită, dacă nu și zidită, sub Alexandru I, fondatorul mitropoliei de Argeș, supusă patriarhiei de Constantinople».

* * *

Dacă, până la probă contrară, Alexandru urmează să fie considerat ca ctitorul care a zugrăvit biserica, zidirea

¹⁾ După tradiție, «Radu-Negru» ar fi înmormântat în biserica Domnească, unde se arată mormântul lui. Lângă acest mormânt, unde azi nu mai este decât o lespede cu ornamentație veche, se află mai înainte și un baso-relief de piatră (unde l-am văzut încă în 1895, când am vizitat prima dată Curtea-de-Argheș), acum în Muzeul de anti-chități, care înfățișează un chip de Domn, atribuit lui Radu-Negru. Forma îmbrăcămintei, care se mai poate distinge, ar corespunde cu epoca lui Rada I.

²⁾ Ctitorul «Radul Negru», care împreună cu «Doamna Ana» ține în mâni biserica, zugrăvit pe perețele de miază-noapte la stânga așei, este o pictură nouă.

pare să fie mai veche. În adevăr, «Io. Nicola Alexandru Voevod, fiul marelui Basarab Voevod» (cum inscripția de pe mormântul său namește pe Alexandru al documentelor și cronicilor³⁾, fiind înmormântat în mănăstirea dela Câmpulung, unde el este zugrăvit ca ctitor, ținând în mâini biserica⁴⁾, iar la Curtea-de-Argheș el fiind înfățișat, în deosebire de modelul dela Kahrié-djami, fără biserică în mâini, ca unul care ar fi numai zugrăvit, nu și zidit biserica, nu avem cavânt de a-i atribui lui fundațiunea acestei biserici. Arhitectura ei e recunoscută ca cea mai veche între vechile biserici ce ni s'au păstrat, atât ca stil, cât și ca construcție; iar tradiția noastră atribue fundațiunea ei întemeietorului principatului, legendarului Negru-Vodă.

Ca adevăratul întemeietor al principatului a *toată Țara-Românească* (cum se numea Statul format prin unirea sub o singură domnie a voevodatelor anterioare din dreapta și din stânga Oltului) e cunoscut «marele Basarab Voevod» (constatat documental la 1324 — 1330 ca domnind de mai înainte), după care Țara-Românească eră numită, în secolul al XIV-lea și al XV-lea, și «Basarabia», cum și dinastia întemeiată de el se numea «Basarabi». Pentru ca el să imprime astfel Statului și dinastiei pecetea numelui său, el trebuie să se fi deosebit cel mai întâiu prin faptele ce a săvârșit într'o domnie mai lungă, înainte de memorabila vie-

³⁾ În documente ungurești și papale, el este numit *Alexander Bozorabi* sau *Bassarati* (= al lui Basarab).

⁴⁾ În biserica reconstruită de Matei Basarab și restaurată ulterior, sunt zugrăviți ca ctitori vechi «Radul Negru Voevod» și «Io. Nicolae Alexandru Voevod». (Numele «Iliș», scris după acesta de altă mână, a fost adăugat mai târziu). Ctitorul «Radul Negru», care (după cronica atribuită lui Constantin Căpitanul) a făcut «mănăstirea», arătată ca fiind mai întâiu «biserică de mir», ar fi Radu, fiul lui Alexandru, ca fondator al mănăstirii pe lângă biserica zidită de tatăl său.

torie ce a repartat la 1350 asupra regelui Ungariei, Carol Robert. Sfârșitul domniei lui fiind carând după 1350 ¹⁾, începutul ei urmează să fie pus cu probabilitate pe la sfârșitul secolului al XIII-lea sau începutul secolului al XIV-lea.

Rezidența lui Basarab, cum arată un document contemporan, era la Argeș (*castrum Argias*), unde și sub armașii lui se află scaunul de domnie. Aci este și cea mai veche biserică a țării, atribuită de tradiție întemeietorului Statului, care — cum zice cronica — «au descălecat la Argeș, și au făcut oraș mare, și și-au pus scaunul de domnie, făcând curți de piatră, și case domnești, și o biserică mare și frumoasă». Acest eveniment, cronica îl pune la anul 6798 (= 1290).

Față cu aceste mărturii, am putea admite tradiția în înțelesul că fondatorul bisericii Domnești din prima capitală a țării a fost Basarab întemeietorul, tatăl și predecesorul lui Alexandra. Făcând abstracție de Rada (confundat cu legendarul descălecător Negru-Vodă), a cărui legătură probabilă cu această biserică am arătat-o mai sus, Negru-Vodă al tradiției, ca fondator al celei mai vechi biserici, corespunde în tot cazul mai mult cu întemeietorul Statului, care era Basarab.

Vechiul pomelnic al mănăstirii dela Cartea-de-Argeș, cea mai veche listă de Domni ai Țării-Românești ce ni s'a păstrat, începe cu *Basarab Voevod* ca cel dintâiu Domn; după acesta urmează: *Alexandru Voevod, Radul Voevod cel Bătrân (stari), Neagoe Voevod cti-*

¹⁾ Cronicarul contemporan al Ungariei, povestind întâlnirea lui Alexandra cu regele Ludovic în 1343, zice că el «se răsvrătise pe timpul regelui Carol (Robert) și a rămas în răsvrătire mai mulți ani (*per multa tempora*)». Deci Alexandra a început să domnească «mai mulți ani» înainte de 1343, aproape de 1350.

torul și Doamna Despina, etc. ²⁾ Cei trei dintâi erau deci canoscați, pe timpul când s'a alcătuit acest pomelnic, după vechiul pomelnic al mitropoliei de Argeș, ca cei mai bătrâni Domni ai țării, negreșit în legătură cu primele fundațiuni bisericesti din vechea capitală. ³⁾

Faptul că în fruntea celui mai vechiu pomelnic al Domnilor Țării-Românești, păstrat chiar la Cartea-de-Argeș, e pus Basarab întemeietorul, — în deosebire de celelalte pomelnice canoscute, care încep șirul Domnilor cu Rada (zis Rada-Negra), fondatorul celor mai vechi mănăstiri, confundat cu legendarul descălecător, — înlătură ori-ce probabilitate că biserica Domnească dela Cartea-de-Argeș ar fi putut să existe înainte de Basarab, ca fundațiune a vreunui din voevozii teritoriali ce l-au precedat, fără ca fondatorul ei să fie pomenit în vechiul pomelnic al mitropoliei, după care s'a alcătuit acest pomelnic al mănăstirii.

Primul Domn în pomelnicul dela Argeș, totdeodată primul Domn «singur-stăpânitor» al Țării-Românești (după voevozii teritoriali constatați în secolul al XIII-lea) pe care-l arată documentele, în acelaș timp Domnul al cărui nume a trecut asupra țării și dinastiei întemeiate

²⁾ A. Odobescu, *Episcopia de Argeș*. «Convorbiri Literare», XLIX (1915), 1121.

³⁾ Vladislav, care a domnit între Alexandra și Rada, e pus după ctitorii Neagoe și Despina, Rada dela Afumați (care a terminat și zugrăvit biserica zidită de Neagoe) și Ruxandra. După Vladislav, cu care începe șirul Domnilor care nu aveau legătură cu fundațiunile bisericesti dela Argeș, urmează: Mircea (cel Bătrân), Dan (II), Vlad (Dracul), Rada (cel Framos), Basarab (tatăl lui Neagoe), Rada (cel Mare), Vlad (cel Tânăr), domnitori înainte de Neagoe, apoi familia Doamnei Despina, soția lui Neagoe, și fii lor, etc. În această ordine, pomelnicul nu putea să fie alcătuit decât în timpul lui Rada dela Afumați (1522—1529) sau sub succesorul său Moise (1529—1530). În adevăr, Moise Voevod, care a făcut mănăstirii unele donațiuni, e pus între Neagoe și Rada, fie dela alcătuirea pomelnicului în domnia lui, fie (mai probabil) prin intercalare în pomelnicul făcut sub predecesorul lui.

de el, Basarab, întemeietor al principatului și dinastiei, este cel dintâiu Domn care poate fi admis ca fondator al bisericii Domnești din capitala sa Argeș, atribuită de tradiție descălecătorului Ne-gru-Vodă.

* * *

În lumina acestor fapte istorice, vedem și căutăm a înțelege fundațiunea și vechea pictură a bisericii Domnești dela Cârtea-de-Argeș. Pictura ei, cea mai frumoasă și cea mai artistică ce avem în bisericile noastre, o operă a ultimei perioade de înflorire a picturii bizantine din secolul al XIV-lea, merită o deosebită luare aminte. Studiul ei are un câmp bogat de investigațiune, păstrând o comoară din cele mai prețioase, pentru un specialist în istoria artei bizantine. Să așteptăm că acest specialist nu va lipsi să ne dea cât mai curând roadele cercetărilor sale. Dar spre a ajunge la un bun sfârșit, ori-ce idee preconcepută și ori-ce preocupare în afară de adevărul științific trebuie înlăturată.

A cunoaște un adevăr și a-l arăta, este cea mai înaltă problemă și mulțumire a omului de știință. Și cine are

conștiința de a căuta și servi adevărul, va fi mai presus de polemici și atacuri personale ca cele ce, în loc de argumente, au găsit publicitate în legătură cu chestiunea în discuție. În arsenalul luminos al științei, asemenea arme nu au trecere.

Dacă azi avem fericirea de a ni se fi păstrat, între monumentele sfinte ce ne-au lăsat străbunii, comoara de artă din biserica Domnească dela Cârtea-de-Argeș, scăpată de peire, aceasta datorim, în mare parte, unui om care, fără a face zgomot de reclamă în jurul numelui său, dar cu devotamentul, cu dragostea și conștiința omului ce se dedică unei opere de bine, a restaurat acest monument neprețuit, care eră aproape să cadă în ruine (după ce scăpase de a fi dărâmat pentru reconstruire), și a propus măsurile cuvenite pentru spălarea picturii, executată atât de bine sub supraveghierea sa. Prin această operă națională, care ne-a redat, conservat cu pietate, cel mai vechiu și mai prețios monument al trecutului nostru, d-l Grigore Cerkez a bine meritat de țară și de istoria noastră, și cea mai mare mulțumire și recunoștință o găsește în opera sa însăși.

D. ONCIUL.

După ce articolul precedent a fost cules, am comparat, la fața locului, fotografia după chipul ctitorului din biserica Domnească dela Cartea-de-Argheș, zugrăvit deasupra așei, cu chipul lui «Nicolae Alexandra» (= Alexandra I) din bise-

torilor, refăcute sub Matei Basarab, au fost reinnoite la a doua restaurare, totuși chipul lui Nicolae Alexandra (fig. 17) mai prezintă asemănare de portret cu cel al ctitorului dela Argeș (fig. 16).

Această asemănare — pe când chipul

Fig. 16.

rica foastei mănăstiri dela Câmpulung, zugrăvit aici ca ctitor, împreună cu «Radul Negru» (= Rada I). (Cf. pag. 63 n. 4). Deși această pictură e nouă, biserica fiind reconstruită de Matei Basarab, la 1635—1636, și din nou restaurată la 1827—1831, așa încât vechile portrete ale cti-

torilor dela Argeș, zugrăvit deasupra așei, este Alexandra I, același cu Nicolae Alexandra, ctitorul bisericii dela Câmpulung, unde este înmormântat. Portretul

Fig. 17.

lui istoric, descoperit în vechea pictură contemporană dela Argeș, s'a păstrat, cum se vede, și la Câmpulung, mai mult sau mai puțin nealterat în mod esențial (afară doar de îmbrăcăminte, care se deosebește de cea dela Argeș), cu toată refacerea și reinnoirea ulterioară.

Astfel ipoteza că Alexandru I este ctitorul reprezentat în vechea pictură dela Argeș, ce am exprimat-o în Maiu 1914, cu prilejul omagiului Academiei Române la mormântul Regelui Carol (când membrii prezenți au vizitat biserica Domnească), cum și în ședința Academiei dela 18 Septembrie 1915, și pe care am susținut-o în raportul prezentat Academiei la 9 Octombrie 1915, pe temerurile mai amănunțit expuse aci în cele precedente, găsește, ca concluzie logică din fapte și argumente istorice, o desăvârșită confirmare.

* * *

La cele arătate mai sus (pag. 64) cu privire la pomelnicul dela Argeș, care începe șirul Domnilor cu *Basarab Voevod* ca cel dintâiu Domn, mai avem de adăugat și pomelnicul mănăstirii dela Câmpulung, «prefăcut și înnoit» în a. 1701 (Biblioteca Academiei Române, Ms. 3722). Acesta cuprinde două liste de Domni: una care începe cu «*Io. Radul Voevod Negru, acesta au făcut Tismeana*», și se sfârșește cu *Teodosie Voevod* (fiul lui Neagoe), și alta care începe cu *Basarab* și se continuă până după *Constantin Brâncoveanu*, în a cărui domnie pomelnicul a fost din nou alcătuit. În această a doua listă, sunt numiți ca cei dintâi Domni:

Io. Basarab Voevod i gospodza ego Marghita.

Io. Nicolae Voevod.

Io. Alexandru Voevod i gospodza ego Maria.

Io. Radul Voevod.

Deci avem aci aceeași ordine a primilor Domni ca și în pomelnicul dela Argeș, cu deosebirea că acolo lipsește *Nicolae Voevod*, pus aci între *Basarab* și *Alexandru*. Acest *Nicolae* nu este altul decât *Alexandru*, pe care inscripția de pe mormântul său, ca și cea dela chipul său, îl numește *Io. Nicolae Alexandru*, nume care a fost apoi înțeles greșit ca reprezentând două persoane, în loc de una, cum eră în pomelnicul original. Iar *Radul Voevod Negru* care „au făcut Tismeana“, pus în capul primei liste, nu este altul decât *Radul cel Bătrân* din pomelnicul dela Argeș, pus aci ca al treilea Domn, pe când în mănăstirile fondate de dânsul el eră pomenit cel dintâiu, ceea ce a avut urmarea ca el să fie socotit apoi ca fondator al Statului și confundat cu legendarul descălecător *Negru-Vodă*.

Cele două pomelnice, originare din cele mai vechi biserici ale țării, dovedesc, în acord cu documentele contemporane, în mod peremptoriu, că *Basarab* a fost cel dintâiu Domn singur stăpânitor al Țării-Românești și adevăratul întemeietor al Statului și al dinastiei. Dela voevozii anteriori, constatați ca voevozi teritorialii în atârnare de Ungaria, nu s'a păstrat, nici în pomelnice, nici în tradiția istorică a țării, vreo amintire (doar despre succesiva descălecare de peste munți, atribuită legendarului *Negru-Vodă*), cu atât mai puțin o fundațiune ca biserica Domnească dela Cartea-de-Argeș. Aceasta rămâne dovedit cu incontestabilă certitudine istorică.

D. ONCIUL

Dans le fasc. No. 31 (Juillet-Septembre 1915) du *Bulletin*, a été publié un Rapport présenté à l'Académie Roumaine par MM. D. Onciul, I. Bogdan et N. Iorga, relatif à la communication adressée à l'Académie par M. O. Târali, dans laquelle il signalait la découverte d'une inscription, datée du 12 novembre 6771 (=1262) de l'église Domneasca (princière) de Curtea-de-Argesh, découverte faite à la suite des lavages que l'on a fait subir aux peintures de cette église. Dans ce Rapport, on fait observer que la prétendue inscription qui se trouve sur la bordure des vêtements (au cou et au bas des plis) de trois saints d'une peinture à la fresque, et qui est apparue par suite des lavages que l'on a faits, a plutôt l'air d'un ornement que d'une inscription. Bien que l'on puisse y retrouver les formes de certaines lettres grecques, il est impossible d'y reconstituer ni un mot, ni une date. La date conjecturée, de 1262, pour l'ancienne peinture, ne concorde ni avec la tradition des chroniques attribuant la fondation de l'église au fondateur de l'Etat qui aurait mis pied à terre à Argesh vers 1290, ni avec les faits historiques constatés.

Les anciennes fresques de Curtea-de-Argesh, avec des inscriptions grecques, retrouvées sous une couche de peinture portant des inscriptions slavonnes, sur laquelle était encore une autre couche plus récente avec des inscriptions roumaines, ces fresques qui n'étaient encore pas recouvertes d'une peinture ultérieure en 1623 (alors que l' historiographie du pays était commencée) appartiennent à la dernière période florissante de la peinture byzantine. Quelques indices de ressemblance, comme style et composition, avec les mosaïques de Kahrié-djami (l'ancien monastère Chora de Constantinople), peints vers 1310—1320, permettent de conclure qu'elles seraient postérieures à ces dernières. Par ailleurs, les relations avec Constantinople, qui expliqueraient une pareille influence de l'art byzantin, ne sont constatées que sous le règne d'Alexandre I (après 1330 jusqu'à 1364), fondateur de la métropole d'Argesh (1359), lequel a demandé et obtenu du patriarche de Constantinople le premier métropolitain du pays. Sous son prédécesseur Bassarab, pour lequel il est constaté qu'il fut le premier prince «seul régnant» de la Valachie, et qui fut en hostilités avec Byzance vers 1323, cette peinture, postérieure à celle de Kahrié-djami, n'aurait pu être faite. Le portrait du fondateur, peint dans le narthex au-dessus de la porte, le représente comme un homme jeune encore, alors que, comme il est démontré, Bassarab, en 1330, était un vieillard. Le Rapport concluait que l'église avait

été peinte, sinon construite, sous Alexandre, fils de Bassarab.

Cette conclusion est soutenue, dans l'article présent, avec des preuves et des arguments plus développés, fondés en partie sur des constatations faites après les lavages exécutés depuis lors, en partie sur des faits historiques constatés.

Un dessin semblable à la prétendue inscription sur les bordures des vêtements (fig. 1 et 3) a été découvert, par des lavages ultérieurs, sur la ceinture d'un saint (fig. 2) portant des signes analogues, ressemblant à des lettres grecques. On a constaté ailleurs la présence d'ornements en forme de lettres, au bas des plis des vêtements, dans la fameuse fresque de Benozzo Gozzoli, au palais Riccardi de Florence (1457—1463), représentant le voyage, à Bethléem, des Rois Mages, dont l'un a les traits de l'empereur Jean Paléologue (fig. 4), ainsi que dans un Christ (vers 1470), sur la bordure de la robe, au cou et à la poitrine (fig. 5). En présence de ces constatations, il faut admettre que l'inscription supposée sur le bord des vêtements, dont l'on n'a déchiffré que la prétendue date conjecturée, avec des reconstitutions contestables, n'est qu'un ornement de bordure, analogue aux ornements arabes formés de caractères d'écriture. Ainsi donc, la date qui fait l'objet de cette conjecture ne saurait être admise.

Elle est d'ailleurs absolument inadmissible comme date de la peinture de l'église. Les fresques découvertes par les lavages exécutés jusqu'à présent, comparées avec 24 photographies des mosaïques de Kahrié-djami, qui se trouvent à la Bibliothèque de l'Académie Roumaine, ont montré, quelques-unes, une ressemblance frappante, étant même plus ou moins identiques, de telle sorte qu'elles se présentent comme des copies de ces mosaïques. Les spécimens donnés ici : *Le Recensement* (fig. 6), *les Rois Mages devant Hérode* (fig. 8), et la composition avec *le Patron et le Fondateur de l'Eglise* (fig. 10), témoignent évidemment de l'influence des compositions de Kahrié-djami (fig. 7, 9 et 11). En général, le style des anciennes fresques subit fortement l'influence des mosaïques de cette époque florissante de la peinture byzantine, déterminée par le nouveau style pittoresque qui prit naissance à Constantinople au début du XIVe siècle, et dont un des chefs-d'œuvre les plus remarquables sont les mosaïques de Kahrié-djami.

Les anciennes fresques de Curtea-de-Argesh étant manifestement postérieures à celles-ci, le plus ancien prince sous lequel elles auraient pu être faites est Alexandre, fils de Bassarab, dont

les relations avec Constantinople, aux temps de la fondation de la métropole d'Argesh (1359), après les hostilités du temps de Bassarab (1323), ont rendu possible une semblable influence de la peinture byzantine d'alors. Mais le portrait du fondateur, peint au-dessus de la porte, ayant précisément la même attitude caractéristique que le fondateur de Kahrié-djami, diffère en ce qu'il ne tient pas l'église en ses mains comme l'autre, ainsi que sont d'ailleurs représentés les fondateurs des anciennes églises du pays. Ceci pourrait indiquer que le fondateur représenté ici (Alexandre) a seulement fait peindre et non construire l'église.

La tradition, en effet, attribue la fondation de l'église au fondateur légendaire de l'Etat roumain, à Negru-Voda, que les moines et les chroniqueurs ont confondu avec Rada I (entre 1374 et 1385), fondateur des plus anciens monastères (après l'insignifiant Voditza, fondé par son prédécesseur Vladislas I), en le nommant Rada-Negru. Le véritable fondateur de l'Etat, par l'union sous un seul prince des petits voïvodats antérieurs (constatés au XIII-e siècle), est Bassarab, père et prédécesseur d'Alexandre. Bassarab (constaté en 1324 — 1330 comme régnant depuis quelque temps) est également inscrit comme le premier des princes du pays au *pomelnic* (liste de commémoration) du monastère de Curtea-de-Argesh, dressé au commencement de XVI-e siècle d'après le vieux *pomelnic* de la métropole, qui nous a conservé la plus ancienne liste des princes du pays. Le fait que Bassarab est indiqué, même dans le *pomelnic* d'Argesh, comme le premier prince, assurément non sans rapport avec les vieilles fondations religieuses de là-bas, est une preuve que l'église ne pouvait pas exister avant son règne, comme fondation de quelqu'un des voïvodes territoriaux qui l'ont précédé, sans que le fondateur ne fût nommé dans l'ancien *pomelnic*. Ainsi donc, le plus ancien voïvode que l'on puisse admettre comme fondateur de l'église

Domneasca de Curtea-de-Argesh, la première capitale du pays, est Bassarab, le fondateur de la principauté de Valachie et de sa dynastie.

Si Bassarab, dont le règne peut dater de la fin du XIII-e ou du début du XIV-e, est le premier prince sous lequel l'église a pu être bâtie, et son fils Alexandre le plus ancien prince sous lequel elle a pu être peinte, le dernier auquel on peut en attribuer la fondation serait Rada I, fils d'Alexandre, celui que l'on confondait avec le légendaire Negru-Voda, que nos chroniques du XVII-e présentent, sous le nom de Rada-Negru, comme le fondateur de l'Etat aussi bien que de cette église. En fait, le portrait de Rada, en armure médiévale, comme sur ses monnaies (fig. 12 et 13), se trouve, sauf la tête, malheureusement détériorée, dans une vieille fresque sur un pilier devant l'autel (fig. 14). Sur ce même pilier, sont représentés, dans une peinture plus récente, mais d'après une autre plus ancienne assurément, des épisodes de la vie de Sainte Filothée et le transfert de ses reliques à Curtea-de-Argesh (fig. 15), attribué, par la tradition, à Rada-Negru. Il est plus probable qu'il faut rapporter à ce fait les relations avec Rada. Par ailleurs, le portrait du prince en armure, peint à une place non réservée d'habitude au fondateur, et différent de celui qui est au-dessus de la porte, autrement vêtu, se présente sous un autre aspect, de sorte que l'hypothèse de Rada fondateur de l'église ne pourrait pas être soutenue contre les probabilités qui existent en faveur de ses prédécesseurs. En aucun cas toutefois, la fondation ne saurait être antérieure à l'époque de Bassarab, et ses peintures, antérieures à Alexandre.

Enfin, l'auteur de l'article relève le mérite de M. Grégoire Cerkez pour la restauration de cette église, le plus ancien, le plus précieux monument historique du pays. Cette restauration modèle nous a pieusement conservé les trésors d'art que cette église renfermait.

Dans l'église de l'ancien monastère de Campulung, fondée par Nicolas Alexandre (Alexandre I) qui y est enterré, se trouve le portrait de ce prince, peint comme fondateur (fig. 17). Bien que la peinture soit récente, le portrait ayant été refait lors de la reconstruction de l'église sous Matthieu Bassarab (1635—1636) et renouvelé

lors d'une nouvelle restauration (1827—1831), la ressemblance est toutefois évidente avec le portrait du fondateur de Curtea-de-Argesh, peint au-dessus de la porte (fig. 16). Ceci confirme pleinement la conclusion qu'Alexandre I est le fondateur représenté dans la vieille peinture d'Argesh.

MONUMENTE NOUĂ

DIN

TERITORIUL ORAȘULUI TOMI

Spre Sud de Constanța, pe șoseaua ce merge către Mangalia, la km. 8 în dreptul satului Laz-Mahale, se găsește în stânga și puțin în dreapta, un mare cimitir tarcesc de c. 4 h. întindere, plin cu pietre lucrate antice. De aici la c. 3 km. spre S.-V. (cam 10 km. de Constanța) la marginea de E. a comunei Hassidaluk se află un alt cimitir mare tarcesc cu mult mai bogat în blocuri de piatră antice decât cel dela Laz-Mahale. Ceva mai departe, cam la 1 km. în partea de S. a comunei Hassidaluk este în fine un al treilea mare cimitir tarcesc tot așa de bogat în resturi antice ca și cel precedent.

Fiecare din cimitirile acestea este un adevărat *lapidarium*. Tarcii, după obiceiul lor de a așeza câte o piatră mai mare, în picioare, ca semn la căpătâiul mormintelor, nu le-au scos ca în alte părți din cariere, ci în cazul de față, din motive de comoditate, le-au luat pur și simplu deagata din ruinele unei așezări antice, situate de bună seamă într'o apropiere imediată ¹⁾.

Resturile antice din aceste cimitire sunt:

1. Blocuri mari de calcar, bine ecua-

risate și cari au servit de placaj zidarilor din cetățile de typ byzantin.

2. Fragmente de coloană sau chiar coloane întregi de cele mai diferite feluri, de calcar și de marmoră, începând din epoca bună greacă și până în epoca târzie byzantină.

3. Bucăți de felarite capitelari, de calcar și de marmoră

4. Fragmente de architrave, de plafond casetat și de fronton, de calcar sau de marmoră, din epoca bună.

5. Fărâməturi de sarcofage, de calcar și de marmoră.

6. Fragmente și așchii de sculpturi în calcar și marmoră, etc. etc.

Afară de aceste numeroase rămășițe, cari se pot observa ușor dela prima vedere, s'au găsit — cam e foarte natural — și mai multe inscripții, parte din ele publicate de Tocilescu, parte încă necunoscute și despre cari va fi vorba mai la vale.

La Laz-Mahale mai există și o «colecție» de pietre antice adunate de pe teritoriul aceluia sat. Anume în cartea proprietății d-lui Alexiu sunt îngrămădite unele peste altele mai multe fragmente arhitectonice și sculpturale, precum și două monumente cu inscripții ²⁾.

¹⁾ Nu este admisibil, ca toate aceste fragmente să fie cumva aduse de Tarcii de pe locul Constanței de azi, distanță de 10 km. Mărimea blocurilor și comoditatea proverbială a Tarcilor și Tătarilor sunt destulă cheazășie pentru aceasta. O cercetare îngrijită și sistematică a mai multor din cimitirile tarcești și tătarești, conținând ruine, s'ar impune cât mai curând. În multe din ele zace necunoscut încă mult material epigrafic și mai cu seamă arhitectonic.

²⁾ Antichitățile din cartea d-lui Alexiu, au ajuns la cunoș-

tința d-lui profesor V. Pârvaș, directorul Muzeului Național de Antichități, încă din toamna anului 1914. D-sa mi-a dat plăcuta însărcinare de a le studia și publica. Fragmentele arhitectonice găsite aici fiind toate de caracter ornamental și tehnic au fost studiate special de d. D. Pecurariu, al cărui studiu se va publica tot în *Buletin*.

În excursiile făcute pentru studierea și fotografierea materialului am cercetat și cimitirile mai sus pomenite, cari, deși așa aproape de Constanța, au scăpat totuș până acum unei cerce-

Toate aceste monumente provin în mod evident dintr'un centru mare, întărit și cu o dezvoltare arhitectonică lăuntrică foarte bogată.

Se pune acum întrebarea, ce așezare atât de importantă putea fi aici, la o depărtare atât de mică de Tomi?

Dintre izvoarele vechi *Itinerarium pictum*, numit *Tabula Peutingeriana*, din sec. III-lea sau IV-lea p. Chr., conținând însă și date mai vechi ¹⁾, înseamnă între *Tomi* și *Callatis*, localitatea *Stratonis* ²⁾. Cam însă dela *Tomis* la *Stratonis* distanța este arătată ca fiind de 12 mile, adică aproape 18 km. și cam distanțele date de *Tab. Peut.* pentru această parte sunt mai mult sau mai puțin exacte, această localitate nu poate să fi fost aici, ci la vreo 8 km. mai spre Sud, prin preajma lacului Techirghiol, poate în dreptul capului Tazla.

Rezumând *Tab. Peut.* în formă de repertoriu, tot astfel ne arată și *Itinerarium adnotatum*, zis al geografului *Ravennat*, de pe la sf. sec. VII p. Chr. ³⁾.

Eutropius ⁴⁾, care scrie pe vremea lui *Valens* ⁵⁾, pomeneste printre orașele grecești dela mare, cucerite de *Lucillus* în expediția lui din a. 72 a. Chr. prin *Thracia*, între *Callatis* și *Tomi: Parthenopolis*. Tot așa și *Rufius Festus* ⁶⁾, care în a. 369 p. Chr. com-

tări arheologice mai amănunțite. De altfel și casele din *Laz-Mahale* și *Hassidulak* sunt în mare parte făcute din piatră antică, printre care se va fi aflând desigur multe lucrări interesante. Turcii și Tătarii bătrâni din *Hassidulak* povestesc că pietrele au fost scoase și cărate de părinții și strămoșii lor din valul de piatră, pe unde făcea agricultura. Distanța e cam de 6—7 km.; deși nu e probabil, totuși această posibilitate ar fi de controlat.

¹⁾ Cfr. *Teuffel* — *Kroll* u. *Fr. Skutsch*, *Geschichte der römischen Literatur*, ed. 6-a, Teubner, 1915, vol. III, p. 240.

²⁾ *La table de Peutinger*, ed. E. Desjardins, Paris 1875, Segm. VIII și K. Müller, *Itineraria romana*, Stuttgart 1916, p. 510.

³⁾ *Teuffel*, *op. cit.* vol. III, p. 545; *Ravennatis anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*, ed. M. Pinder et G. Parthey, Berlin 1860, p. 181.

⁴⁾ *Eutropii breviarium ab Urbe condita*, ed. Fr. Kuehl, Teubner-Lipsiae, 1909, VI, 10; „*Alter autem Lucillus, qui Macedoniam administrabat, Bessis prius Romanorum intulit bellum atque eos ingenti proelio in Haemo monte superavit. Oppidum Usudamam, quod Bessi habitabant, eodem die, quo adgressus est, vicis, Caqylen cepit, usque ad Da-*

pilează după Cartius”). Faptul însă că nu avem și alte știri despre *Parthenopolis*, nu ne îndreptățește deocamdată, decât să-i cităm numele.

Pe cale epigrafică avem documentată între *Tomi* și *Callatis* o singură localitate: o inscripție dela *Urluchioi* pomeneste un *vicus Amlaidina* ⁸⁾. Când este vorba de o singură inscripție, cum este aici la *Urluchioi*, se poate foarte bine ca această inscripție să fie adusă din regiunea *Laz-Mahale-Hassidulak*, *Urluchioi* nefiind decât c. 10 km. mai în spre Sud, așa că s'ar putea ca *Amlaidina* să fie aici.

În orice caz, din cele arătate mai sus reiese că, din știrile pe care ni le dau izvoarele și monumentele epigrafice cunoscute până acum, nu putem spune încă nimic sigur în privința numelui așezării de aici ⁹⁾.

Desigur că aici avem de a face cu un mare *vicus extramuranus* situat pe teritoriul orașului *Tomi*, care ca oraș înflorit și metropolă a *Scythiei minor* se vede că a avut împrejur mai mulți *vici* de aceștia. Așa spre N. în regiunea *Anadolchioi* este cunoscutul *vicus turris Muca...* și *vicus Sc...ia* ¹⁰⁾; spre Apus în regiunea *valurilor* sunt deasemenea urme de așezări, iar spre S. este tocmai aceasta de care vorbim.

nubium penetravit. Inde multas supra Pontum positas civitates adgressus est. Ibi Apollonian evertit, Callatim, Parthenopolim, Tomos, Histrum, Burziacnem cepit belloque confecto Romam rediit“.

⁵⁾ *Teuffel*, *ibid.* p. 247.

⁶⁾ Vezi citatul la B. Pick u. K. Regling, *Die antiken Mützen von Dacien und Moesien*, Berlin 1898, p. 64 not. 3.

⁷⁾ *Teuffel*, *ibid.* p. 249.

⁸⁾ C.I.L. III 3745; *D(is) M(anibus) | Aur(elio) D(omi)ni ex vic(o) Am | [l]aidina et quondam prae | torianorum Aurelia Uthis | [u]xor eius titu | [l]um de suo m(erenti) p(onendum) c(uravit)*. Cfr. V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, desc. campaniilor 1912—1913, în *Analele A. R.*, Tom. XXXIV, Mem. secf. ist., p. 347, n. 3 și harta dela finele Tom. XXXIV, 1912.

⁹⁾ Faptul că nu cunoaștem încă numele așezării de aici nu este de mirare, căci doar numele *vici*-lor din *Scythia minor* în cea mai mare parte nu ne sunt cunoscute decât mai mult întâmplător prin câte o singură inscripție care în cazul de față tocmai aceea nu a fost găsită încă.

¹⁰⁾ Cfr. V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, București 1912, p. 24, și *Zidul cetății Tomi*, în *Anal. A. R.*, Tom. XXXVII, mem. secf. ist., p. 432 și urm.

Marea cantitate de marmoră, care se vede aici, datorită apropierii de Tomi, este încă un exemplu viu pentru bogăția în marmoră a orașelor și chiar *vici*-lor de pe coasta *Pontului Euxin*, bogăție care se explică prin faptul că transportul acestui material din Grecia și insule costă foarte puțin. Anume, vasele care transportau *grâne* și *pește sărat* ¹⁾ — articolele aproape exclusive de export din aceste părți — la întoarcere nu aduceau din Grecia decât prea puține mărfuri, iar restul încărcăturii — în mod necesar, aproape ca *lest* — marmoră.

Numeroasele blocuri de piatră de placaj ne arată că localitatea a fost întărită în epoca byzantină și transformată în castel. Poate că numele ei se va fi cuprinzând printre multele *oppida*, arătate de *Procopius* ca fiind reconstruite pe vremea lui Justinian ²⁾ și cari în mare parte nu sunt încă identificate.

Ar trebui neapărat întreprinse cercetări amănunțite pentru a fixa mai întâi locul așezării și apoi făcute săpături pentru scoaterea de nou material epigrafic. Astfel s'ar putea lămuri această nouă chestiune atât de interesantă, pe care ne-o pun ruinele dela Laz-Mahale și Hassidalak și a cărei deslegare ar fi o nouă contribuție prețioasă pentru cunoașterea cât mai bună a vieții antice din *Scythia minor*.

Să examinăm acum materialul epigrafic și câteva din fragmentele sculpturale mai de seamă, descoperite în această regiune.

I

LAZ-MAHALE

1. Monument cu inscripție funerară, de calcar bun; se află în curtea d-lui Alexia.

Înălțimea monumentului, cât s'a păstrat, partea de jos fiind deteriorată, este de 1,05 m.; lățimea de 0,50 m., iar

grosimea de 0,55 m. Pentru a putea fi pus în zid, profilul din partea de sus a fost cioplit de o parte și de alta a feței cu inscripție: în dreapta și pe fața din dos nerămânând decât cu c. 4 cm. deasupra nivelului pietrei, iar în stânga cioplirea a mers mai adânc chiar decât nivelul pietrei, deteriorând astfel literile dela începutul rândurilor. Profilul păstrat deasupra feței cu inscripția are o proeminență de c. 0,12 m.; înălțimea totală a profilului este de 0,25 m., din care 0,10 m. pentru partea inclinată.

Înălțimea literilor este de 0,08—0,10 m.; forma lor nu tocmai îngrijită și oare cari scăpări din vedere în inscripție ne-ar indica pentru datarea ei sfârșitul sec. II sau începutul celui de al III-lea.

Transcrierea inscripției pare a fi aceasta:

D(is) M(amibus) G(aio) Numerio Val(enti) mil(iti) [l]eg(ionis) XI Cl(audiae) et G(aio) [D]omitio, L(ucius) Sextilius Fuscus, [centurio] coh(ortis) I Thr(acum)(sic), He(res) b(ene) m(erentibus) p(osuit):

Pentru a da citirea aceasta, avem următoarele de observat:

În r. 1 este sigură citirea G pentru prima literă și L pentru ultima. În r. 2 jumătate din M este rupt; litera întâia din MIL este ceva mai lungă deasupra rândului. După cav. MIL lipsește un L pentru cav. armător *legionis*; lapicidal terminând într'un L cav. MIL, a uitat să mai pue încă un L pentru cav. armător LEG, desigur fiind distrat, căci după MIL este o mică franză de ederă, ceiace arată că în orice caz trebuia să mai sape un L pentru cav. armător LEG. La sfârșitul rândului G, care este șters în partea de sus, este sigur prin analogia părții de jos cu G dela începutul rândului 1. În r. 3 cav. OMPIO, completat la început cu o literă, care este ruptă, nu ne poate da nici un nume în latinește. Se pare că ligatura π este

¹⁾ Că agricultura a fost ocupația de căpetenie a locuitorilor din interiorul *Scythiei minor*, aceasta ne-o arată mai cu seamă cercetările complete asupra *vici*-ului *Ulmelum*, care pun într'o lumină clară viața pașnică rurală din aceste părți, prin sec. II și al III. Grecii din orașele dela mare se ocupau mai ales cu pescăria și comerțul, precum se vede

din inscripțiile găsite la *Histria*, conținând mai multe constituțiuni date Histrianilor de guvernatorii Moesiei inferioare, în a II-a jum. a sec. I p. Chr. n. Cf. *V. Pârvoan*, comunicarea la Acad. Rom. din 12 Febr. 1916.

²⁾ Procopius, ed. I Haury, Teubner, 1913, *De aedificiis* IV, II, p. 148—9.

greșită și că linia care unește pe I cu T, formând astfel între ele încă un N, este iarăș o scăpare din vedere a lapi-

Fig. 1.

cidului; cav. astfel corectat și completat la început cu un D ne dă *Domitio*.

¹⁾ Din sec. III p. Chr. înainte întâlnim în latina vulgară formele *Domnus* și *Domna*, provenite prin sincopa lui *i* din *Dominius*, resp. *Domina*; aceste nume erau întrebuințate ca apelative pentru zei, sfinți și martiri. Avem și ca nume de persoane formele *Domnus*, *Domna*, *Domnica*, *Domnio* și *Dominius*. Cfr. V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București 1911, p. 59 și 104 sq. și indice. — Pentru forma *Domnitius* n'avem până acum, după cât am putut cerceta, nici un exemplu. Cf. Dessau, *Inscr. lat. selectae*, III, 1, index: nomina, p. 57 și cognomina p. 188. și C.I.L. III suppl. 2 index: nomina, p. 2531 și 2622 și cognomina, p. 2578 și 2630. — Afară de aceasta forma *Domnitius* e o formă de cognomen; aici însă în inscripție avem un nomen, cognomenul lipsind.

²⁾ O greșală la fel se mai întâmpină într'o inscripție din *Germania superior*, găsită la Offenburg: C. I. L. XIII, 6286: *L(ucio) Valerio Albino, dom(o) . . . [centurio] coh(ortis) I Thracu(m) ann(or)um LXXV st(ependiorum) XXIII. H(ic) so(itus) [est]*. Aici ca și în inscripția noastră semnul pentru *centurio* este deteriorat. O altă greșală analogă vezi C. I. L. VII, 68.

S'ar mai putea face o coniectură, anume să citim *Domitio*, dar în cazul acesta în ligatură ar mai trebui să fie indicat un I, ceea ce nu se observă pe piatră. Afară de aceasta numele *Domitius* ar fi cu totul neobicinuit în onomastica romană, așa că lectura cea mai probabilă rămâne tot *Domitio*¹⁾

În r. 4, T dela început, deși deteriorat, se poate distinge încă destul de bine în partea de sus. În r. 5, înainte de COH, unde piatra este ruptă, nu putea încăpea decât semnul >; de altfel și raptura pietrei pare că armează una din liniile semnalui.

Mai departe TRHA este iarăș evident o scăpare din vedere în loc de THRA²⁾. Lapidul care știă că în *Thracum* este un *h* sau că din capul localui nu eră tocmă bine edificat asupra localui ce-l ocupă această literă sau că, după ce a săpat un R în urma lui T, băgând de seamă că a omis pe H, oarecum din scrupulozitate s'a corijat și l-a pus după R. În timpurile târzii și mai ales în provincii, greșeli de acestea sunt destul de frecvente în inscripții.

Faptul nou și foarte important arătat de această inscripție este pomenirea aici în *Scythia minor* a unei cohors I Thracum³⁾.

Admițând la începutul r. 5 completarea cu semnul >, se pune chestiunea:

³⁾ Asupra trupelor auxiliare la Romani, nu avem încă studii complete și aceasta din cauză că materialul de inscripții și diplome, pe care se bazează în mod aproape exclusiv astfel de studii, de abia în timpul din urmă a început să fie editat în publicațiuni sistematice. Asupra trupelor auxiliare în general tratează I. Marquardt, *Römische Staatsverwaltung*, Leipzig 1876, vol. II, p. 448 și A. v. Domaszewski în Pauly--Wissowa, *Real-Encyclopedie der classischen Altertumswissenschaft*, vol. II, sub cav. *auxilia*, col. 2618. Pentru *alae* și *cohortes* avem excelențele și laborioasele studii ale lui C. Ciochorius tot în Pauly--Wissowa, sub cav. respective; pentru *alae* cu materialul de până la 1892 (vol. I, col. 1224), iar pentru *cohortes* cu materialul de până la 1898 (vol. IV, col. 251). Aceste studii cuprinzând o privire generală asupra tuturor *alae* și *cohortes* cunoscute, sunt până acum cele mai complete. Asupra trupelor auxiliare trace există un studiu bun al lui E. Keil, *De Thracum auxiliis*, Berlin 1885, pe care însă n-am putut avea la îndemână, el neexistând în nici una din bibliotecile noastre. Vezi apoi studiul lui E. Bormann, *Neue Militärdiplome des Museums zu Sofia*, in *Jahreshefte des archeologischenn Instituts in Wien*, vol. III 1900, p. 11.

1. Se găsește acest centurion la un moment dat aici împreună cu corpul de trupă căruia aparține;

2. Sau cumva el este aici numai întâmplător, ca detașat într'o misiune sau poate chiar stabilit ca veteran?

Să examinăm prima ipoteză. În întreaga provincie *Moesia inferior* nu găsim documentată până acum o *cohors Thracum* decât tocmai la Panticapaeum în Crimeea, unde o inscripție funerară pomeneste pe un $\kappa\epsilon\nu\tau\omicron\rho\acute{\iota}\omega\nu\ \delta\ \kappa\alpha\iota\ \pi\rho\acute{\iota}\nu\kappa\upsilon\psi\ \sigma\pi\epsilon\acute{\iota}\rho\alpha\varsigma\ \Theta\rho\alpha\kappa\omega\nu^1$).

Pentru a putea privi chestiana într'un mod mai larg, să aruncăm o scurtă privire asupra repartiiții cohortelor trace cunoscute până acum (conspictual armător este făcut după Ciochorius (Pauly-Wissowa, IV, col. 335 și urm.); am insistat numai asupra acelor cohorte trace, care se constată că au stat o bucată de vreme în provincii cu populație tracă sau al căror istoric la Cichorius poate fi completat cu știri nouă):

Cohors I Augusta Thracum equitata este constatată în *Pannonia inferior*: d. LXXIV din 5 Mai 167 p. Chr. și în *Arabia*: C. I. L. III, 109 și 110 și Not. dign. Or. XXXVII, 32 (?) (Cichorius).

Cohors I Thracum c. R. Germanica este la început în Germania: d. XI din 21 Mai 74 p. Chr.; XIV din 19 Sept. 82 p. Chr. și XXI din 27 Oct. 90 p. Chr.. În legătură cu reorganizarea rețelei de drumuri dela Dunărea de jos, în vederea războaelor cu Dacia, Traiano aduce în primii ani ai domniei sale în *Moesia superior*, unde o constatăm printr'o diplomă din 7 Mai 103 p. Chr. ²). Ea ia de sigur parte la războaiele contra Dacilor și probabil în primul război își câștigă cognomenul onorific de *civium Romanorum*, care pentru întâia oară e pomenit în această diplomă din a. 103 p. Chr.. După terminarea războaelor cu Dacia o găsim printre trupele de ocupație din Dacia: d. XXXVII din 17 Febr. 110 p. Chr. Liniștindu-se lucrările, ea

pleacă iar în Germania: d. XL din 8 Sept. 116 p. Chr. În curând e dislocată în *Pannonia superior*: d. XLVII din 2 Iulie 133 p. Chr.; d. CVII din 133 p. Chr.; d. XLI din 16 Iunie 138 p. Chr.; d. LX din 9 Oct. 148 p. Chr.; d. LXI din 149 p. Chr. și d. LXV din 5 Nov. 154 p. Chr. Apoi în *Pannonia inferior*: d. LXIX din 27 Dec. 154—160 p. Chr. (?); d. LXXIV din 5 Mai 167 p. Chr. (unde pentru prima dată o vedem purtând cognomenul de *Germanica*, după numele provinciei în care stătuse mai mult timp în garnizoană, pentru a se deosebi de alte două *cohortes I Thracum*, care se găsesc aici); d. XC dintre 216—247 p. Chr. (?); C. I. L. III, 10639 din 237 p. Chr.; 10299 și pe cărămizi, ibid., 10672, 15395; Not. dign. Occ. XXXII, 59 (Cichorius completat).

Cohors I Thracum miliaria în *Syria Palaestina*: d. CIX din 22 Nov. 139 p. Chr., apoi în *Arabia*: Not. dign. Or. XXXVII, 31 (Cichorius).

Cohors I Thracum sagittariorum în *Dacia superior*: d. LXVI din 13 Dec. 157 p. Chr. și d. (?) LXVII din 8 Iulie 158 p. Chr.. Nu cunoaștem provincia unde a stat înainte de a veni în Dacia (Cichorius).

Cohors I Thracum equitata este constatată până acum sigur numai în *Pannonia inferior*: d. LXIX din 27 Dec. 154—160 p. Chr. și C. I. L. III, 4316. Nu știm când și de unde a venit în *Pannonia* (Cichorius).

Cohors I Thracum Syriaca equitata a stat dela început, după cum o arată și numele, în Syria. De aici este dislocată în *Moesia superior* cu reședința în castelul dela Rovna: C. I. L. III, 8261, 8262 și inscripțiile publicate în *Jahreshefte des öst. arch. Inst.* III, *Beiblatt*, col. 172 (A. v. Premerstein și N. Valië, *Antike Denkmäler in Serbien*) și IV, *Beiblatt*, col. 142.

Diploma din 7 Mai 103 p. Chr. (*Révue arch.*, loc. cit.) o pomeneste la această dată printre trupele auxiliare din *Moesia superior*, prin armare disloca-

¹) Gangolf v. Kieseritzki u. K. Watzinger, *Griechische Grabreliefs aus Russland*, Berlin 1909, p. 37, No. 208: Δίξα, υἱὸς Βαίβου(ς) κεντρούων ὁ καὶ πρίνκψ σπέιρας Θρακῶν καὶ γυνή Ἑλῆνη, χαίρει[ε].

²) *Révue archéologique*, Paris 1912, tom. XIX, p. 453: *Révue des publications épigraphiques* par. R. Cagnat et M. Besnier, No. 128.

rea s'a făcut înainte de această dată, desigur sub Domitian (Premmerstein & Valič, loc. cit.) sau în primii ani de domnie ai lui Traian în vederea războaelor dacice și cam în acelaș timp cu *cohors I Thracum c. R. Germanica*. De aici înainte nu știm nimic despre soarta ei; probabil că a fost dislocată în altă parte (Cichorius completat).

Cohors I Thracum, fără nici o denumire, este constatată în sec. I p. Chr. în *Germania inferior*, apoi în sec. II, probabil în *Britannia*, unde se pare că rămâne definitiv (Cichorius).

Cohors II Augusta Thracum este arătată de diplomele: LXIX din 17 Dec. 145-160 p. Chr. (?) și LXXIV din 5 Mai 167 p. Chr. ca fiind în *Pannonia inferior*. Nefiind pomenită în diplomele anterioare ale acestei provincii, probabil că a fost adusă aici din altă parte (Cichorius).

Cohors II Gemella Thracum (equitata) este constatată, începând dela sf. sec. I p. Chr., numai în Numidia (Cichorius).

Cohors II Thracum Syriaca este pomenită de o diplomă din 157 p. Chr. (E. Bormann, loc. cit., p. 21) ca fiind în Syria.

Cohors II Thracum equitata se constată numai în Britannia (Cichorius).

Cohors II Thracum (equitata), deosebită de cea precedentă, se arată tot timpul numai în Orient: în sec. I p. Chr. în *Iudaea*, în sec. II în Egipt; poate este identică cu *cohors II Thracum Syriaca* (Cichorius), în care caz a fost dislocată în Egipt după 157 p. Chr., când încă este constatată în Syria prin diploma publicată de Bormann, loc. cit.

Cohors III Thracum veterana este arătată ca fiind în *Raetia*: d. XXXV din 30 Ianuarie 107 p. Chr.; LXXIII din Martie sau Aprilie 166 p. Chr. și LXXIX de după 145 p. Chr. (Cichorius).

Cohors III Thracum c. R. este pomenită tot în *Raetia* alături de cea precedentă în aceleași diplome.

Cohors III Thracum este constatată în *Pannonia*: d. XIII din 13 Ian. 80 p. Chr. și XVI din 3 Sept. 84 p. Chr. Nemaî fiind pomenită în diplomele ulterioare ale acestei provincii, probabil că

a fost mutată înainte de 107 p. Chr. în *Raetia*, fiind aici una din cele două precedente (Cichorius).

Cohors III Augusta Thracum este constatată până acum numai în Syria prin diploma din 157 p. Chr. (Bormann, loc. cit.); vezi și C. I. L. X, 6100 și VI. 51856.

Cohors III Thracum (Syriaca?) (equitata) o putem pune numai în Syria (Cichorius, loc. cit. și Bormann, loc. cit. p. 31). Poate este identică cu cea precedentă.

Cohors IIII Thracum Syriaca va fi stat după cum o arată numele în Syria (Cichorius, Bormann).

Cohors IIII Thracum equitata, deosebită de cea precedentă, este constatată numai în *Germania superior* (sec. I p. Chr.) (Cichorius).

Cohors V Thracum n'o cunoaștem încă, dar trebuie să fi existat, deoarece ce avem pe cea următoare în număr.

Cohors VI Thracum equitata este constatată la început în *Germania*, trece apoi în *Britannia*, iar d. XVI din 3 Sept. 84 p. Chr. și d. XVII din 5 Sept. 85 p. Chr. o arată în *Pannonia* (Cichorius). Diploma din 7 Mai 193 (Révue arch. 1912, tom. XIX, p. 489) o arată în mod precis în *Moesia superior*, unde desigur a fost adusă mai dinainte în vederea războaelor dacice, ca și *cohors I Thracum c. R.* și *Cohors I Thracum Syriaca equitata*. Ca și aceste două cohorte ia parte la războaele contra Dacilor și apoi face parte din trupele de ocupație ale Daciei: d. LXX dintre 145-161 p. Chr. și C. I. L. III, 8074, 24.

Sunt așa dar cunoscute până acum cel puțin 21 cohorte trace: 7 coh. I, 5 coh. II, 5 coh. III, 2 coh. IIII, ? coh. V și I coh. VI.

Formarea de trupe auxiliare trace începe curând după anul 46 p. Chr., când sub Claudius *Thracia* este organizată ca provincie procuratorială¹⁾. Thracii au

¹⁾ I. Marquardt, *Römische Staatsverwaltung*, Leipzig 1873, I, p. 157; D. Kalopothakes, *De Thracia provincia romana*, Berlin 1893, p. 5 și A. v. Premmerstein, *Die Anfänge der Provinz Moesien*, in *Jahreshefte des öst. arch. Inst.*, I, Beiblatt, col. 113.

opus o cruntă rezistență încorporării lor forțate în trupele auxiliare romane, dar mișcarea a fost înăbușită¹⁾). Numerotarea unităților de trupe auxiliare se făcea la fiecare recrutare începând cu cifra I²⁾). Faptul că avem până la 5 sau 7 cohorte cu acelaș număr, ne arată că s'au făcut mai multe recrutări de acestea în masă.

Din conspectul de mai sus asupra cohortelor trace se vede că:

1. Nici o cohortă tracă n'a fost lăsată la început în Thracia sau Moesia, ci îndată după formare, unitățile erau expediate în provincii a căror populație nu era de neam tracic și erau cât mai îndepărtate de ținăturile trace, de preferință în Syria — aci sunt 4 cohorte trace —, Pannonia, Germania și Britannia.

2. Atunci când cohorte trace sunt aduse în *Moesia superior* (coh. I. Aug. Thr. eq., coh. I. Thr. Syr. eq. și coh. VI Thr. eq.) în vederea războaelor dacice sau garnizionate în treacă ca trupe de ocupație în Dacia (coh. I Thr. c. R. eq., coh. I Thr. sagitt. și coh. VI Thr. eq.), aceste cohorte nu mai sunt propria zis trace decât cu numele, elementul constitutiv trac fiind primenit cu timpul cu elemente nouă din provinciile în care staționau³⁾).

Aceste constatări făcute asupra cohortelor auxiliare trace se adevereșe în mod riguros și pentru *alae Thracum* (vezi istoricul lor la Cichorius, Pauly-Wissowa, R.-E. I, col. 1263) și, în linii gene-

rale, și pentru unitățile de trupe auxiliare formate din celelalte neamuri trace ca *Dardanii* și Dacii⁴⁾).

Dela Hadrian înainte, când întinderea maximă a imperiului roman capătă granițe definitive, completarea unităților de trupă cât și formarea de unități nouă, se face mai mult prin recrutare pe loc, dar normele de mai sus sunt încă respectate.

Acum să ne întoarcem la inscripția noastră. Din cele arătate mai sus am văzut că în *Moesia inferior* nu se găsește nici o *cohors Thracum* și că, după normele de repartiție ale trupelor auxiliare trace, nici nu este natural să se găsească vre-una. Apoi având în vedere că în localizarea unităților de trupă auxiliare, hotăritoare sunt diplomele și nu o inscripție sau două, cred că putem afirma că în *Moesia inferior* resp. *Scythia minor* n'a stat în garnizoană nici o cohortă tracă. Centarional nostru, care după nume este roman, a fost detașat probabil din altă parte aici, într'o misiune oarecare. În această calitate el capătă dela legiunea *XI Claudia* ca ajutor pe soldatul *Caius Numerius Valens*, care probabil la rândul său are pe lângă sine ca rudă sau protejat pe *Caius Domitius*. Acești doi din armă marind, centarional nostru este lăsat cu limbă de moarte sau poate — *ex testamento* — moștenitor și în această calitate le ridică monumental funerar⁵⁾). S'ar mai putea ca centarional nostru să fie stabilit aici

¹⁾ Tacitus, *Annales*, ed. Halm, Teubner, 1909, IV, c. 46.

²⁾ Cichorius, Pauly-Wissowa, Real-Encycl., IV, col. 252.

³⁾ Un studiu complet asupra naționalității soldaților din trupele auxiliare, nu există încă, după cât știu. Cf. W. Kubitschek, *Ein Militärdiplom Kaisers Vespasian*, în *Iahreshefte des öst. arch. Instituts*, XV, 1914, p. 156.

⁴⁾ *Bessi* se pare că fac excepție dela această regulă: coh. I *Flavia Bessorum* este arătată de diploma din 7 Mai 105 p. Chr. (*Révue arch.*, loc. cit.) ca fiind în *Moesia superior*, iar din 29 Iunie 120 (*Révue arch.*, 1909, II, p. 524, no. 105) în Macedonia. Cu această cohortă se va ocupa colegul meu, d. G. Mateescu. Coh. II *Flavia Bessorum* este pomenită de d. XXXIII din 15 Mai 105 p. Chr. tot în *Moesia superior*, iar d. XLVI din 22 Martie 129 p. Chr. în *Dacia inferior*. Pentru *Daci* acest lucru a fost deja relevat de I. Jang, *Fasten der Provinz Dacien*, Innsbruck 1894, p. 98.

⁵⁾ Printre militari dreptul de succesiune nu este tocmai

regulat. Așa într'o inscripție din *Troesmis* un veteran este moștenit de colegii săi: C. I. L. III, 7500: *D(is) M(ani)bus; T(itus) Clau(dius) Ti(berii) filius, Quirina (tribu), Priscus, Hemesa, ex c(ustode) a(rmorum), vixit annis L, militavit ann(is) XXVI, pos(it) missio(nem) vixit ann(is) II. Conveterani qui et heredes b(ene) m(erenti) p(osuerunt).*

În Sarmisegetuza d. p., ca și în inscripția noastră, un centarion moștenește pe un veteran: C. I. L. III, 1474: *Q(uinto) Manlio, Pap(iria) tribu) Vero, vet(erano) leg(ionis) XV Sig(nifero), dec(urioni) col(oniae) vix(it) ann(os) LXXXV, C(aius) Iulius Macer (centurio) her(es) fecit.*

Cam în ce constă averea unui soldat este arătat în *Dig. XLIX, 17, 11, De castrensi peculio: Castrense peculium est, quod a parentibus vel cognatis in militia agenti donatum est, vel quod ipse filius familias in militia adquisiit, quod nisi militaret, adquisiturus non fuisset.*

ca veteran, cunoscut fiind că la centurioni această calitate nu este arătată în inscripții ¹⁾.

Centurional *Δύο. ὄψε Βεθύος* din inscripția grecească pomenită mai sus, găsită la Panticapaeum și unde Cichorius bănuiește că ar fi *cohors V Thracum*, nedocumentată până acum, cred că este mai de grabă un veteran.

Dela Laz-Mahale mai este o inscripție grecească publicată de Toculescu în *Arch. Epigr. Mitt.* XVII, 93.

II

HASSIDULUK

1. În cimitirul turcesc din stânga șoselei ce vine din spre Constanța, înaintea de a intra în comuna Hassidulak, cam în dreptul km. 10, se află o coloană de calcar cu inscripție grecească.

Urmează să fie transportată la Muzeul din Constanța.

Coloana e cioplită într-o parte de sus și până jos, probabil pentru a fi ajustată ca piatră de construcție; din cauza ciopliturii lipsește cam a treia parte din începutul rândurilor inscripției, literile păstrate sunt cam șterse, deasemenea și sfârșitul rândurilor cât și partea de jos a inscripției sunt deteriorate. Piatra calcar poros e alterată de ape. Înălțimea coloanei: c. 0,81 m., diametrul coloanei în plin c. 0,525 m., iar diametrul în partea cioplită (dela marginea întreagă până la suprafața cioplită): c. 9,375 m.

Se poate descifra și completă:

Ἀγαθῆ πόλι
 . . . |μητρο|πόλιε: Το μεῖον) . . .
 : Σαραπη
 σα(?)λ
 αυ(?)ου
 υ(?)ανδρευ(?)ς
 ευ
 ε(?)ν

În r. 2 completarea cea mai probabilă e [μητρο|πόλιε, căci altfel nu se ex-

¹⁾ A. v. Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, in *Bonner Jahrbücher*, 1908, No. 117, p. 80.

plică o înaintea dativalui πόλιε. În r. 5

Fig. 2.

pu poate fi genitival unui nume latinesc, ca de ex.: [Σαρε|πιανου. În r. 6 s'ar putea completa: |δου|ανδρεύς.

Așa cum e cizantită, inscripția nu poate fi întregită. Din cât s'a păstrat, judecând după numele orașului în dativ, se pare că aici e vorba de un monument închinat orașului Tomi, în legătură cu zeul *Sarapis*.

2. Într'unul din podețele de piatră ce duc peste dereaua dela marginea de E. a satului Hassidulak, se află încastrată o bucată de architravă conică, de calcar, cu trei litere grecești. Lungimea fragmentului e de c. 1,22 m.; lățimea:

c. 0,36; partea frontală e împărțită, după modelul ionic, în trei fâșii reliefate în formă de trepte, cam cu câte 1 cm.; fâșia cea mai de jos are o lățime de c. 0,085 m.; cea de la mijloc c. 0,105 m, iar cea de sus cu o lățime de c. 0,125 are deasupra un mic brâu puțin reliefat, lat de c. 0,025 m.

Pe fâșia de sus sunt săpate frumos trei litere înalte c. 0,095 m.:

ΑΥΤ

adică: αὐτ(οκράτορος)

Judecând după forma bună a literilor ¹⁾, probabil că eră vorba de Adrian sau de unul din primii Antonini.

Dela Hassidaluk mai sunt cunoscute următoarele inscripții publicate de To-cilescu:

Grecești: *Arch. — Epigr. Mitt.* VIII, 15; XIV, 28; XVII, 95, 97; XIX, 222,

Latinești: C. I. L. III, 75321-7543, 7544 și 11495—12301.

3. Fragment de piatră de calcar cu inscripție; se află în curtea proprietății d-lui Alexiu din Laz-Mahale. Înălțimea c. 0,59 m.; lățimea c. 0,29 m.; grosimea c. 0,35 m. Literile înalte de 0,085 m. sunt foarte îngrijit săpate și indică stilul

Fig. 3.

¹⁾ Monumentul fiind incastrat în podeș, n'a putut fi fotografiat.

monumental al sec. III p. Chr. Se poate ceti:

.... ο
.. a p
. ae pi
.. ina

[ex te]stam[ento]
fac[iendum curavit].

Inscripția, așa cum e ciantită, nu poate fi completată. În r. 3, ... ΑΕ poate fi datival unui nume feminin de decl. I, sau poate [fili]ae pi[sentissimae]. În r. 4 e partea din urmă, pare-se, a unui nume. În r. 5 și 6 e foarte probabil de completat astfel: [ex te]stam[ento] fa-c[iendum curavit], așa că am avea de-aface cu o inscripție funerară.

4. Fragment de placă de marmoră cu inscripție; se găsește la Laz-Mahale în curtea proprietății d-lui Alexiu, acum se află în Muzeul de Antichități din Constanța. Înălțimea c. 0,155 m.; lățimea c. 0,10 m.; grosimea c. 0,10; înălțimea literilor c. 0,04 m. Literile frumos tăiate aparțin sec. II p. Chr. Se mai păstrează;

... II ...
. et i
. m̄

5. Fragment de marmoră cu relief: se află în curtea proprietății d-lui Alexiu din Laz-Mahale, iar acum se găsește în Muzeul de Antichități din Constanța.

Fig. 4.

Înălțimea de c. 0,29 m.; lățimea c. 0,44 m.; grosimea c. 0,15 m. Fragmentul e rău deteriorat și cred că aparține unui relief dionysiac. În figura ciantită din mijlocul fragmentului se poate recunoaște fără prea multă greutate *Dionysos*.

Trunchial zeului e reprezentat gol; mâna dreaptă atârână în jos, ținând desigur un *cantharos*, din care turnă vinul în gara panterei; atât vasul însă, cât și pantera lipsesc, fiind sfărâmate. Pe brațul stâng, ținut orizontal, e aruncată în cute man-tia zeului, iar mâna ce se ridică în sus se reazimă pe tirs. Capul e mutilat, iar picioarele zeului și partea de jos a tirsului lipsesc. Legăturile prin cari pielea de panteră trebuia să fie indicată ca fiind prinsă pe umărul stâng, nu se pot distinge, căci suprafața corpului e deteriorată sau poate că lipseă. Din poziția trunchialui se poate vedea că corpul se lăsă pe piciorul drept, fiind aplecat puțin spre stânga, către tirsul pe care se sprijineă. Tirsul rău mutilat prezintă o grosime neobișnuită, face aproape impresia unui trunchiu de copac. Probabil că mutilarea tirsului îl face să apară mai gros decât eră în realitate.

Relieful nu reprezintă numai pe Dionysos: în câmpul din dreapta zeului se mai observă o mână stângă încheștată, ținând par'că ceva.

Faptul că această mână stângă ar stă

ca și cum ar vrea să pareze o lovitură din partea figurei, care la rândul ei ar fi putut ține în mâna dreaptă o sabie sau vre-o altă armă, ce acum lipsește, ar putea da loc presupunerii că am avea de fațce aici cu doi luptători. Că la Tomi a fost un amfiteatru și s'au dat lupte de torreadori și gladiatori și jocuri de palestră, ne-o dovedesc mai cu seamă două inscripții grecești din epoca imperială publicate de Tocilescu¹⁾. Având însă în vedere perfecta asemănare a figurei din acest relief cu reprezentarea tipică admisă pentru *Dionysos* și documentată prin nu mai puțin de șapte reliefuri²⁾ și numeroase monede tocmai aci la Tomi, ceea ce arată frecvența cultului său în acest oraș, cred că trebuie să conchidem în mod neîndoelnic că aici avem de fațce într'adevăr cu un relief dionysiac.

În reliefarile dela Tomi, zeul nu este reprezentat totdeauna singur. În relieful publicat de Tocilescu în *Fouilles et recherches*, p. 221, *Dionysos* este întovărășit de un întreg alai. Astfel mâna din dreapta zeului aparține desigur unui personaj din acest cortegiu.

PAUL NICORESCU

R É S U M É

Dans la cour de la propriété de M. Alexiu à Laz-Mahale (situé à quelque 8 km. au S de Constantza) se trouve un grand nombre d'inscriptions et monuments antiques inédits, apportés du voisinage. Dans les villages de Laz-Mahale et de Hassiduluk (situé à 3 km. environ au S-O de Laz-Mahale et 10 km. de Constantza) et surtout dans les cimetières turcs respectifs, il y a une grande quantité de pierres antiques, architectoniques pour la plupart, et dont beaucoup sont en marbre. Il

n'est guère probable que tous ces monuments antiques proviennent de Tomi, car les blocs sont trop grands et le chemin est difficile. Ils sont tirés plutôt d'un grand *vicus*, situé quelque part dans le voisinage.

Nous n'avons pas de données précises sur les localités qui se trouvaient entre Tomi et Callatis. La *Table de Peutinger* (segm. VIII) et le *Géographe de Ravenne* (ed. Pinder & Parthey, p. 181) nous indiquent la localité *Stratonis*, à 12

¹⁾ În *Arch. Epigr. Mitth.* VIII p. 9, no. 23 și în *Fouilles et recherches archéologiques*, p. 224 sq.

²⁾ Reliefarile sunt publicate ca inedite, afară de unul singur, care e republicat după Tocilescu din *Fouilles*, împreună cu un studiu amănunțit de d-l D. M. Teodorescu în *Monumente inedite din Tomi*, Bul. Com. Mon. Ist. fasc. 29 din 1915, p. 8 și urm. Aci, pe baza celor șapte reliefuri și a numeroaselor monede, se constată că *Dionysos* eră

adorat într'un mod special la Tomi, unde de altfel se pare că a avut și un templu. Pe monedele din *Moesia inferior*, publicate de Pik și Regling, tipul zeului caracteristic pentru Tomi se mai regăsește după cum observă d. Teodorescu și la Histria, Dionysopolis, Marcianopolis și Nicopolis ad Istrum. Acum în urmă o monedă publicată de d-l L. Ruzicka în *Mesembria inedita, Sonderabdruck aus Berliner Münzblätter*, 1915, No. 22 ni-l arată și la Mesembria,

milles de Tomi, dont l'emplacement se trouverait dans la région du promontoire de Tuzla. *Eutropius* (VI 10) et *Rufius Festus* (Brev. 7) citent dans cette région parmi les villes conquises par Lucullus en 72 av. J. C. celle de *Parthénopo'is*. Une inscription isolée (CIL. III 3745), trouvée à Urluchioi, à 18 km. environ de Constantza, et qui peut être originaire de cette localité, contient le nom d'un *vicus Amlaidina*. En tout cas les données sont insuffisantes pour tirer des conclusions sur l'emplacement et le nom de notre *vicus*. On peut supposer qu'il se soit trouvé quelque part sur le territoire de ces deux villages ou vers le Nord, dans la région des *vallums*.

Sur les monuments antiques, qui existent aujourd'hui dans ces villages, on découvre toujours de nouvelles inscriptions, dont un grand nombre a été envoyé au Musée National d'Antiquités de Bucarest et publié par Tocilescu dans les *Arch. - Epigr. Mitt.*

En voici de nouvelles:

I. Laz-Mahale.

Autel funéraire en pierre calcaire: tout le bord inférieur manque; hauteur actuelle c. 0,15^m; largeur c. 0,50^m; épaisseur c. 0,55^m. La hauteur des lettres 0,08 - 0,10^m.

La lecture G au commencement et L à la fin de la 1ère ligne est sûre. Dans la 2ème, après MIL, il manque un L pour LEG(ionis). Dans la 3ème OMNIO, complété par le bout, doit être la DOMITIO; la barre de liaison entre I et T, faisant un N, est une faute de lapicide. Dans la 4ème ligne T est attesté par une partie de la barre d'en haut, qui s'est conservée. Au commencement de la 5ème ligne, dans l'intervalle qui manque, ne peut entrer que le sigle >; de plus, la pierre semble, en se brisant, avoir suivi une des barres du sigle. Enfin, TRHA est une confusion pour THRA.

Le fait important que nous révèle cette inscription est l'existence d'un *centurio cohortis I Thracum* en *Scythia Minor*. La question se pose de savoir si cette cohorte a jamais tenu garnison dans ces parages.

En étudiant l'histoire des troupes auxiliaires, composées de Thraces (d'après Cichorius, dans Pauly-Wissowa, sous *ala* et *cohors* et d'après d'autres sources plus récentes), on en tire les conclusions suivantes:

1) Aucune cohorte thrace n'a jamais été laissée en Thrace ou Moesie après le recrutement; les unités étaient envoyées immédiatement dans des provinces très éloignées, dont la population n'avait rien de commun avec les Thraces, de préférence en Syrie — on y trouve 4 cohortes Thraces —, Pannonie, Germanie ou Bretagne.

2) Lorsqu'on fait venir des cohortes Thraces dans la Moesie supérieure (*coh. I Aug. Thr. eq.*, *coh. I Thr. Syr. eq.* et *coh. VI Thr. eq.*) en vue des guerres contre les Daces, ou qu'on les y établit passagèrement comme troupes d'occupation en Dacie (*coh. I Thr. c. r. eq.*, *coh. I Thr. sagit.* et *coh. VII Thr. eq.*), ces cohortes ne sont plus thraces que de nom, car l'élément constitutifs s'est renouvelé avec le temps par de nouveaux éléments provenant des provinces où elles résidaient.

Ces constatations relatives aux cohortes auxiliaires, sont parfaitement valables aussi pour les *alae Thracum* et, en général, aussi pour les unités auxiliaires, formées par les autres peuplades thraces: les *Dardani* et les *Daci*.

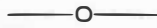
A partir d'Hadrien, lorsque l'extrême étendue de l'empire romain acquit des limites définitives, les anciennes unités de troupes furent complétées et les nouvelles se formèrent surtout par recrutement sur place; cependant les règles mentionnées sont encore respectées.

On voit donc qu'aucune cohorte thrace n'a été trouvée en Moesie inférieure et que d'après les usages de répartition des troupes auxiliaires thraces, il n'est même pas naturel qu'il s'en soit trouvé. De plus, considérant que, pour identifier les localités occupées par les unités de troupes auxiliaires, seuls les diplômes militaires et les inscriptions qui mentionnent directement les unités sont décisifs et non pas une ou deux inscriptions qui mentionnent un soldat ou un centurion, nous pouvons affirmer qu'aucune cohorte thrace n'a tenu garnison en *Moesia inferior*, resp. en *Scythia Minor*. Notre centurion *L. Sextilius Fuscus*, qui est romain comme son nom l'indique, se trouve en Moesie parce qu'il a dû être détaché, avec une mission quelconque.

L'inscription paraît être de la deuxième moitié du II-ème siècle ou bien du commencement du III-ème apr. J. C.

CASA LUI HAGI PRODAN

DIN PLOEȘTI

Orașul Ploești, nefiind prea vechiu în așezarea lui de acum, nu posedă exemple de veche arhitectură monumentală. Afară de biserica — foarte săracă și în parte stricată printr'o reparație recentă — a lui Mateiu-Vodă Basarab, pe a cărei pardoseală interioară abia se mai distinge sculptura unei pajure; afară apoi de ruina tâmplei de zid a unei vechi biserițe învecinate — care dăinuște încă în grădina părăginită a bis. Sf. Neculai-vechiu, umbrită de copaci bătrâni ca și ea — tâmplă de o rară frumusețe, bogat decorată cu ornamente ștucate și colorate, cari încadrează icoanele fresce zugrăvite pe cele trei straturi de tencuială suprapuse, din cari cele de desubt, încadrate simplu, sânt cele mai vechi și cele mai bune: — nici o altă mărturie nu avem cum că a strălucit și pe aci cândvă lumina vechei noastre culturi naționale, în forma ei cea mai expresivă și mai trainică — *arhitectura*.

Dar dacă vechi monumente de artă bisericască nu avem în Ploești ni s'au transmis însă, scăpate de prefacerile vremilor mai nouă, câteva case de o vechime suficientă, ca să ne redea arhitectura unei epoci, apropiate de noi, dar destul de interesantă. Sunt casele boerinașilor de acum 100—150 ani, cari ne înfățișează interiorul vieții acestor înaintași ai noștri, viață simplă, tihnită, dar având farmecul ei, pe care lu-

nea de azi aproape că nici nu-l mai înțelege.

Din aceste case, două se impun prin proporțiile lor mai mari și prin distinsa lor frumusețe. Ambele prin împrejurări fericite au rămas până azi în forma lor originală. Întăia e *casa Dobrescu*, cu arcurile ei trilobate, cari aleargă dealungul clădirii, pe latura de miază-zi, susținute pe stâlpi trainici, cu decorațiunile ștucate înflorind în jurul ferestrelor, arcurilor cerdacului și pe tavanuri, acoperite de groase straturi de vâruială. Această clădire e un model de veche casă românească, așa cum, în alte proporții, sunt multe în Vălenii-de-Munte. A doua e *casa din calea București*, de care mă voi ocupa în rândurile ce urmează ¹⁾.

Zidită de fruntașul negustor căldărar depe vremuri Hagi Prodan ²⁾, ea are o vechime de vre-o 130 ani. — E mai veche, mai bogată și mai caracteristică decât cea dintâiu. Ca plan, reprezintă unul din tipurile vechilor case românești, având 4 încăperi, de o parte și alta a unui vestibul, care se termină în fund cu vederea la stradă (în locul unde la casele țărănești găsim vatra) cu o sofă turcească, *sacnasiu*, în formă poligonală, cu patul caracteristic cât ține întreaga încăpere, sub care se vede încă o mică ascunzătoare, necesară pentru vremurile de nesiguranță depe atunci. Cele trei ferestre cari dau spre stradă sunt încadrate cu decorațiuni ștucate în var amestecat cu călți ³⁾

¹⁾ O descriere a acestei case, sub alt titlu, a publicat și d. Al. Zagoritz, în revista „Convorbiri Literare“.

²⁾ Bunicul dupe mamă al răposatului Teodor Ioan, care s'a născut în această casă și care, dacă ar fi trăit, ar fi avut azi aproape 85 ani, așa că vechimea de 130 ani pe care o dețin de la bătrâni familiei, trăitori pe vremuri în această casă, pare exactă. De altfel, din rândurile ce urmează, se va ve-

deă că și după arhitectura ei, casa nu poate fi mai nouă.

³⁾ D-l Al. Zagoritz insistă că ornamentele ștucate vechi, atât la casa această cât și la ruina tâmplei Sf. Neculai-vechiu, sunt făcute din *var amestecat cu ipsos*. Adevărul e însă că la nici una din aceste vechi clădiri nu e întrebuințat ipsosul ca material de construcție: peste tot e un mortar foarte gras de var alb amestecat cu puțini călți.

și tăiate direct pe loc, în parte chiar de ornament încadrat arhitectonic și care se termină, deasupra, cu câte un ghiveci cu flori și porumbi, modelate ușor, discret, și cu mult simț artistic.

Tavanul, de scânduri, împărțit cu șipculițe în mici pătrături, sistem turcesc, așa cum se văd încă la multe biserici, termină frumos această cochetă sofă, care, împodobită cu scoarțele, perinele și perdelele de pânză, înflorite cu frumoasele cusături românești, cu narghileaua și mescioara în 8 colțuri, aduse tocmai dela Țarigrad, unde se ser-

fonul în mici și variate tăblii de lemn. Pe mijloc, tot în formă octogonală, se profilează în jos rozeta propriu zisă, împodobită cu obișnuita ramură de viță cu struguri și flori de răsură, care se desenează pe o placă de alamă ce lucește încă printre frunzele sculpturii. Această ramură se împletește în jurul unui ghem, de asemenea tăiat în lemn, de care atarnă bobocul ce suspendă lampa.

Dacă rozeta amintește sculptura tâmplilor de lemn și, prin execuția ei sumară, timpuri mai nouă, când vechile tradiții de

1. Casa lui Hagi Prodan din Ploesti.

viau dulceturile și cafelele tradiționale, era camera de primire și de lungi tăfasuri ale bunilor gospodari de altădată.

În acest interior, cu decorațiuni ușoare de ornament, păsări și flori, este, în camera care servia de sufragerie, un tavan de lemn bogat sculptat și care, pentru proporțiile casei aceștia, e o adevărată revelație.

Într'un pătrat de scânduri, se adâncește în formă octogonală, tavanul, împărțit geometric, cu un profil sculptat în frânghiu, care radiază din mijloc către laturi, tăind pla-

artă începuseră să se piardă, odată cu dispariția meșterilor din preajma epocii brâncovenești, restul decorațiunii, care se împletește în raze, împărțind tavanul în foarte regulate forme geometrice, amintește frumoase modele de artă arabă, împrumutată dela vecina Turcie ¹⁾.

Pe întreaga latură de miază-zi a casei,

¹⁾ Se găsesc încă tavane în acelaș gen, după cum îmi afirmă d. Sp. Cegăneanu, în Bulgaria și chiar în Dobrogea noastră.

după o necesitate care e și o veche datină, e ceardacul, cu eleganți stâlpi de stejar rotunjiți, având capitulele cu profilaturi și tăeturi adâncite și răsucite în forma melcului, frumos model de capitel românesc. În partea dreaptă a ceardacului coboară câteva trepte către ușa principală de eșire în grădină, iar pe mijlocul lui înaintează gârliciul pivniței încăpătoare, cu rama ușei de lemn împodobită cu rozete și tăeturi adâncite ușor pe stejarul încheiat trainic. Peste acest gârliciu continuă ceardacul, formând un elegant foișor, cu streășina foarte largă, de scândurèle lucrute, acoperind patul pentru odihna din timpul nopților călduroase de vară, obicinuit la cele mai multe din casele de țară ¹⁾.

Această casă, deși redusă ca încăperi, păstrând însă principiul, răspândit pe tot pământul românesc, al caselor de țară, și împodobită de meșteri pricepuți în decorațiunile cari se practicau în acea epocă, reprezintă unul din tipurile cele mai complete ale caselor boerinașilor din acea vreme.

E un scump strămoș rămas în picioare, neseccerat încă de vitregia vremurilor din urmă și care ni se înfățișează sfios printre boschetele frumoasei grădini de pomi roditori, cari au păzit ascunzând acest mic giuvaer al vechei noastre arte. Așa cum e, trebuie păstrată și restaurată cu iubire și pricepere. Împodobind-o cu mobilierul de altădată, cu câteva obiecte casnice mai vechi, cu porturi, scoarțe, velințe adunate

2. Aceeaș casă: a 2-a vedere.

Din grădină, în stânga foișorului, printr'o ușe scundă, se coboară pe sub ceardac la 2 camere de subsol, pentru robii de până mai ieri. În preajma casei, în fața ceardacului, eră hornul cu vatra — acum dărâmat — care deservia bucătăria.

Pe latura de sud a casei se vede, străbătând acoperișul, coșul larg al bucătăriei pe a cărui bază pătrată se disting încă urmele frescelor colorate cari îl împodobiau.

¹⁾ Această ridicătură, formând un pat din întreg foișorul, reese dintr'o nevoie de construcție: ca să se capete înălțimea suficientă la intrarea gârliciului.

din acest județ, ar putea fi un exemplu viu și cât mai complet de cum a fost una din casele boerinașilor de prin aceste locuri — și ar fi destul.

* * *

Decorațiunile ștucate cari abundă, atât în exterior cât și, mai ales, în interiorul casei acesteia, sub formă de cadruri la ferestre și uși, se văd la mai toate casele cari ne-au rămas din acea epocă și chiar la cele ceva mai nouă, cu multe variațiuni de motive. La unele se păstrează reminiscențe de forme și linii arhitectonice cari amintesc epoca brâncovenească, cum sunt

și la această casă, mai ales cadrurile laterale ale ușilor și ferestrelor. La altele se formează, în felul acesta ușor, pilaștrii canelați, terminați în acolade și formând astfel ordonanțe arhitecturale, cum se văd în

3. Aceeaș casă: vedere spre sacnasiu.

Ploești și Văleni chiar la unele case cari nu sunt mai vechi de 80 ani ¹⁾.

Influența turcească, mai ales la decorațiunea interioarelor, este rezultatul schimbării generale care se petrece în societatea românească și care, dela 1700 încoace, stăpânește complet ²⁾.

„...E evident că această societate se orientalizează, se *turcește*.

„În mode: în locul pletoșilor boeri de pe vremuri, în locul boerilor tunși unguște, apar chipurile ridicule cu capetele rase, pe care a fost lăsat un moț în frunte, ca acela despre care legenda populară spune că se lăsa musulmanilor, ca să aibă de ce-i apucă ingerul ce-i va duce, în paradisul lui Mohammed. Haine lungi și largi, papuci galbeni de săftian, blănuri de samur și pentru negustori. De jur împrejurul casei se întinde acum divanul moale; scaune mai nu sunt, dar se vede mesuța, rotundă sau în colțuri, incrustată

¹⁾ În interiorul chiliilor părăsite ale mării Vărbila se văd încă decorațiuni frumoase de acest fel, la ferestre.

²⁾ N. Iorga, Istoria comerțului românesc, vol. I, pag. 334-335. Reproduc aici o splendidă pagină de evocare a unei epoci atât de apropiată de noi și de mult interes pentru studiul ce încerc.

cu sidefuri. Se face us și abus de mirodenii, al căror fum se suflă în barbă la primire, la masă. Jos pe scânduri ca și pe pereți stau întinse covoare orientale. Femeile se înfățișază, intrucât nu se opune încă o ușoară influență occidentală, după moda de Țarigrad. Doamna lui Grigore Ghica, întoarsă din Veneția, trebuie să lepede îndată rochia ei „frincească“, de care se scandalisă lumea. Trebuie un dicționar turcesc amănunțit pentru a înțelege numele stofelor, al pieselor de îmbrăcăminte, al podcăbanelor și juvaerelor. Ordinea ca și alcătuirea mesei e în casele celor mari și bogați întocmai ca în casele mari din Constantinopol. Se luau însă și alte lucruri decât cele cuprinse în pătura de suprafață a modei. Se luau ideile, concepțiile și așezămintele, datinele ce pornesc dela ele“.

Toate aceste influențe streine însă, atât în epoca aceasta cât și în cele de mai nainte, s'au altoit pe trupul viguros al artei pământene, localizându-se și îmbogățind pa-

4. Decorațiuni în ștuc pe pereții sacnasiului.

trimoniul artei noastre, fără a-i altera partea ei pur organică, izvorând din evoluția firească a celor câteva sute de ani de dez-

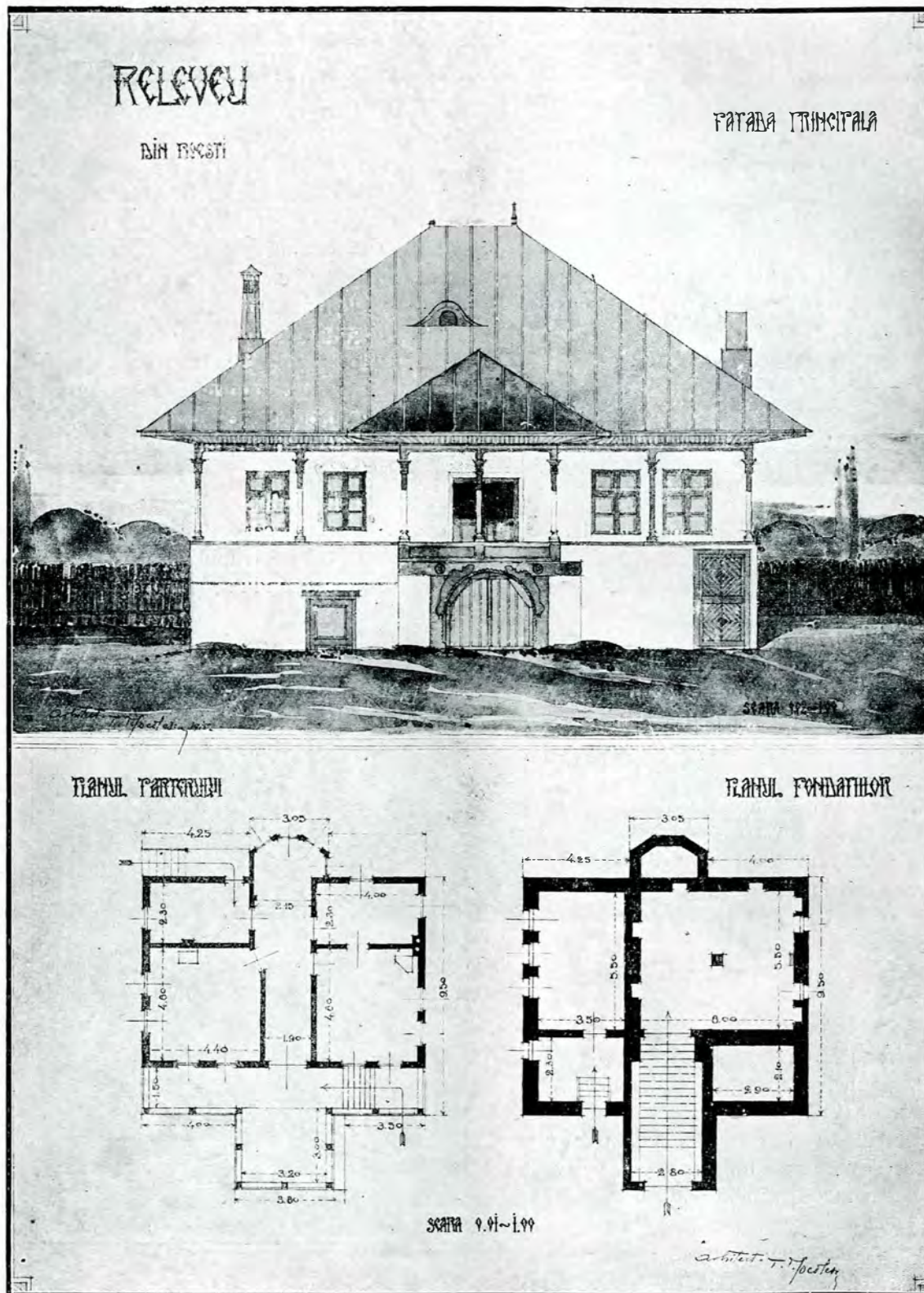

Fig. 5

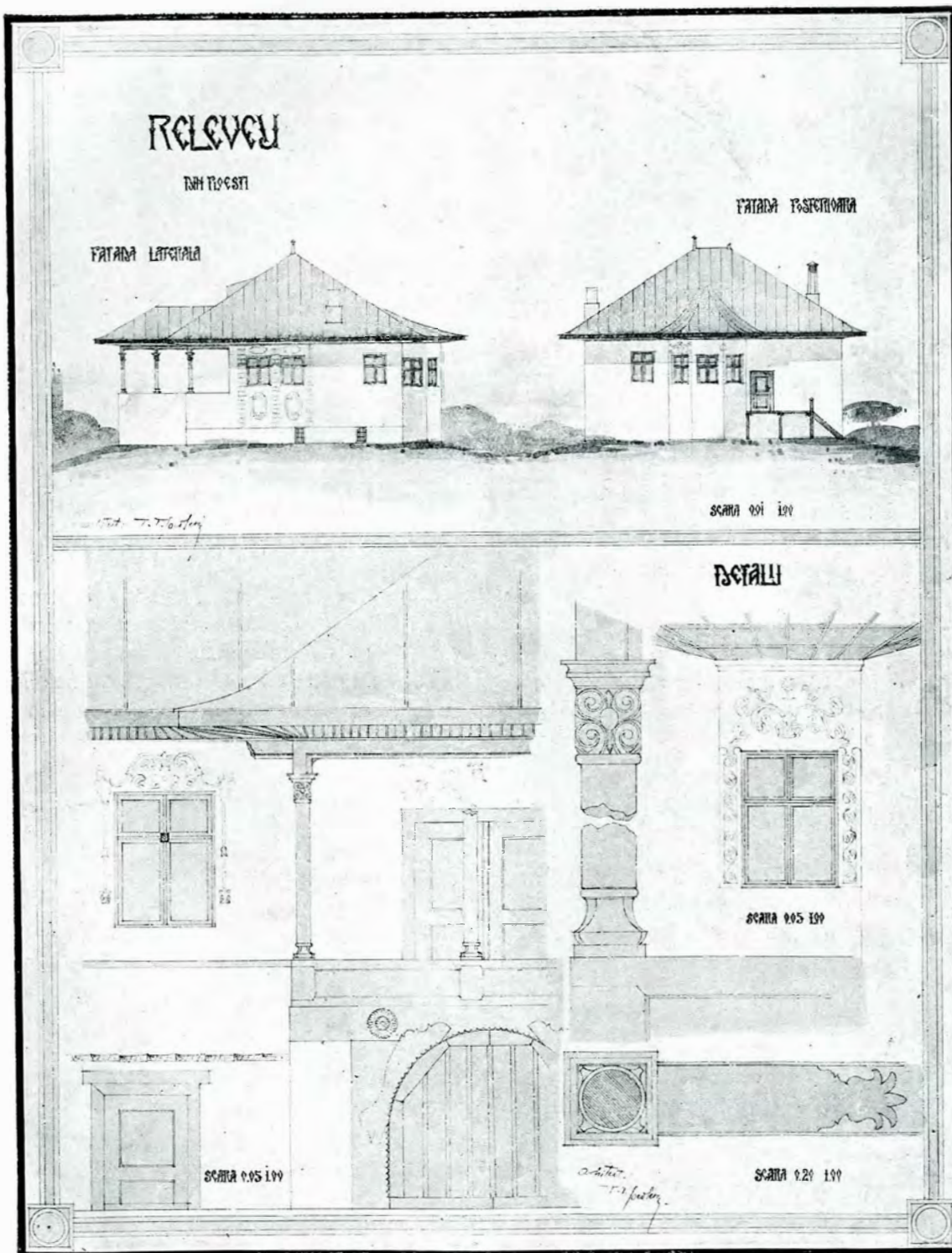

Fig. 6.

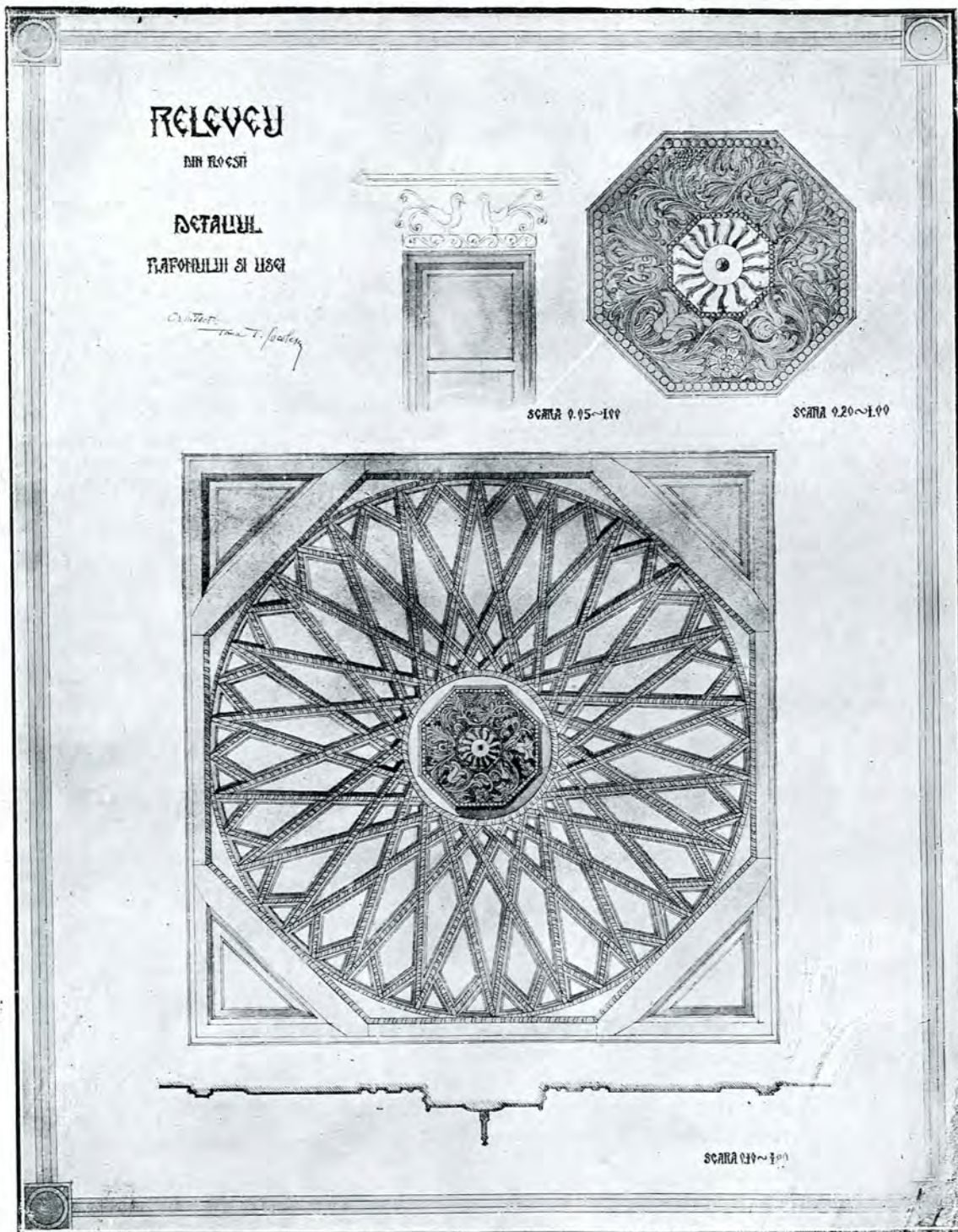
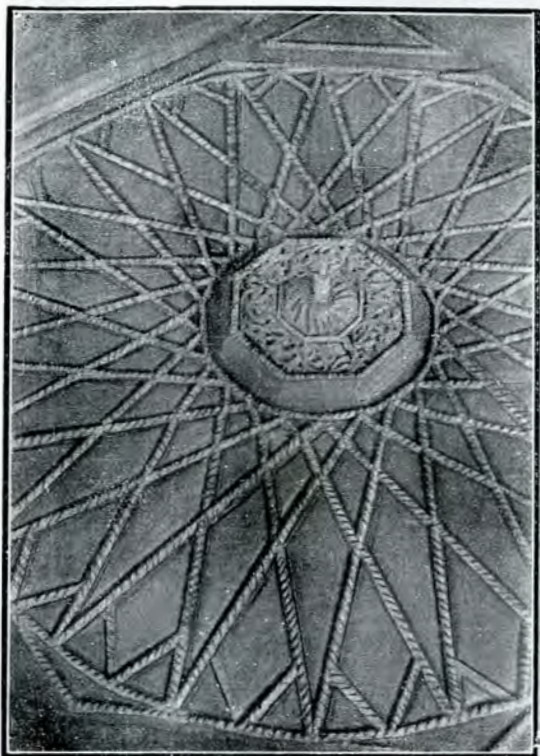

Fig. 7.

8. Plafonul sufrageriei.

9. Decorațiuni în ștuc.

voltare, sub auspiciile cucernicilor domni și boeri, ei însăși oameni de gust și, unii, chiar adânc cunoscători ai meșteșugului și datinelor acestei nobile arte. Un exemplu frumos, atât cât ne-a mai rămas, îl formează pentru epoca care ne preocupă, ruina palatului Cantacuzinesc din com. Măgureni-Prahova ¹⁾.

Cu greutate am putut descifra un desen dintr'o cameră, care a fost boltită și care, după puținul ce se mai distinge, arată că acest interior, de o construcție sobră, a fost decorat foarte bogat cu ștucaturi arabe la nașterea bolței tăiate pe loc, în tencuială de var gras și călți. Pe boltă, pe nervuri și pereți, deasupra și dedesubtul ștucaturilor, se disting, după cum voi arăta cât de curând, urmele unei decorațiuni colorate, de asemeni arabă ca desen, ale cărei forme erau mărginite cu tăeturi ușoare în ten-

cuială, în marginile cărora erau aplicate culorile și fondurile. Urme aproape imperceptibile de galben și verde au mai rămas în unele locuri.

În exterior, în singurul colț al clădirii care s'a păstrat mai bine, se văd lucrute în cărămidă aparentă, formată în tipare anume, bărne și ocnițe, cari, împreună cu urmele bolților și ferestrele ovale ce se mai văd și cu frumoasele și largile bolți ale pivnițelor, cari servesc și azi grădinarilor ce-și cultivă legumele lor pe locul parcului care v'a fi fost, ne arată că acest palat, care, ca vechime, nu depășește epoca brâncovenească și care a fost bogat decorat și mobilat, după moda turcească a timpului, eră totuș construit conform tradițiilor și datinilor artei pământene din acea vreme.

Acestei calități a poporului nostru, concretizată atât de bine în vechea zicătoare „*apa trece, pietrele rămân*“, de a se strecura prin toate influențele, fără ca schim-

¹⁾ Voi da, pentru numărul viitor al Buletinului, un studiu asupra acestui interesant palat.

bări adânci să-i știrbească ființa etnică, să-i altereze originalitatea geniului său, îi dătorim frumoasele exemple de artă, cari, cu toată vitregia vremurilor și lipsa de înțelegere recunoscătoare a urmașilor mai noi, atât cit ni s'aupăstrat, e una din mândriile

trecutului nostru cultural. Prin începutul de renaștere ce încearcă azi, să sperăm că această artă românească reinviată și în plin progres, va fi cea mai frumoasă înfățișare a culturii românești de mâne.

TOMA T. SOCOLESCU
Arhitect

MAISON D'HADJI PRODAN À PLOESHTI

L'auteur signale dans cet article l'existence, à Ploeshti, de quelques vieilles habitations conservant les caractères de l'architecture roumaine d'il y a 100 à 150 ans.

Parmi ces maisons, deux s'imposent à l'attention par leurs proportions et par leur beauté. Ce sont la maison *Dobresco* et la maison *Hadji Prodan* qui nous ont été conservées dans leur forme originale.

La maison de Hadji Prodan, plus ancienne — elle date de 130 ans —, plus riche, plus caractéristique, forme l'objet de l'article.

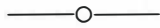
Sous le rapport du plan, elle ne diffère en rien du type coutumier roumain. Les décorations abondent, tant à l'intérieur qu'à l'extérieur, sous forme d'encadrement aux fenêtres et aux portes. Elles sont communes

à toutes les habitations de cette époque. Mais ce qui est bien plus caractéristique, ce sont les ornements de caractère oriental que l'on observe sur le plafond de la salle à manger de cette maison.

Ces ornements rappellent des modèles d'art arabe empruntés aux Turcs. C'est là un des vestiges de l'influence turque que la société roumaine a éprouvé au cours du XVIII-ème siècle et qui, après en avoir atteint les moeurs, n'a pas manqué de passer aussi dans l'architecture.

Au point de vue architectural cependant, cette influence n'a fait que se greffer sur le fond original de l'art roumain, en s'y adaptant, sans en altérer les traits essentiels.

NOTIȚĂ DESPRE ARHITECTURA
BISERICII DIN TAZLĂU (JUD. NEAMȚ)

Printre bisericile lui Ștefan-cel-Mare, de care e plină Moldova toată, se află, în mijlocul unor locuri fermecătoare, la poalele Carpaților, foașta mănăstire a Tazlăului, din județul Neamțului. Deși despuiată de atâtea podoabe, deși reparată în mai multe rânduri, ea stă însă ca o cucernică mărturie a vremurilor

Inscripții din Bisericile României (București 1908), vol. II, pag. 220-225. Dăm aci numai traducerea românească care sună astfel:

«Io Ștefan Voevod, ca mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a înălțat acest hram întru numele Precistei Născătoarei de

1. Foașta m-re Tazlău : vedere generală.

de mărire și ca o credincioasă icoană a stilului moldovenesc al lui Ștefan-cel-Mare. După pisania bătută în pridvor, pe păretele drept al ușii ce duce în pronaos, biserica a fost începută în anul 7004 (1496) de către Ștefan-cel-Mare și sfârșită tot de dânsul în 7005 (1496—7). Această inscripție a fost publicată de d. N. Iorga, dimpreună cu alte inscripții privitoare tot la mănăstirea Tazlău, în

Damnezeă și cinstitei ei Nașteri, ca să fie pentru rugăciunea sa și a soției sale Maria și a fiilor lui, Alexandra și Bogdan; care a început a se zidi la anul 7004 (1496), luna lui Iulie 4, și s'a săvârșit la anul 7005 (1496—7), iar al Domniei lui al 41-lea curgător, în luna lui Noiembrie în 8».

Acest monument de artă intră deci în perioada de înflorire a stilului mol-

dovenesc: domnia lui Ștefan și a urmașilor săi.

Intr'un stil serios, fără prea multe or-

podoabă, la exterior. Doă șirari de ocnite numai și două icoane zugrăvite *a fresco*, dar foarte stricate astăzi. Discarile de

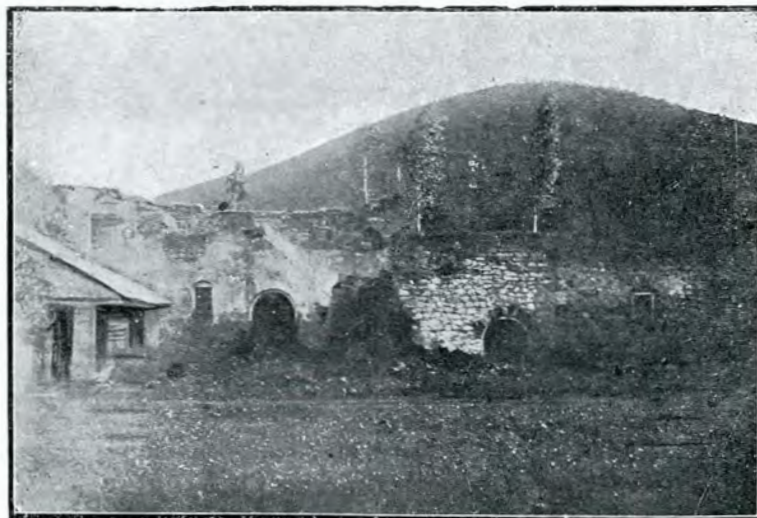

2. Foasta m-re Tazlău: clopotnița și ruinile chiliilor.

namentații, stil care este expresia unei întregi epoci, biserica ne înfățișează cunoscuta dispoziție arhitectonică și minunatele podoabe gotice, așa cum le cunoaștem din celelalte biserici ale marelui Domn. Inșă cadru naturii sălbatice și mărețe, de pe care se desprinde monumental și zidurile care-l înconjură din toate părțile, dau o impresie deosebită de cucernicie.

Biserica își dezvoltă în lungime și înălțime armonia liniilor și maselor atât de bine proporționate. Contraforturile îi întăresc trapele străpans de elegante ferești mici. Deasupra naosului se ridică turla octogonală (fig. 1). In afară de ornamentele ușii laterale ce dă în pridvor, biserica n'are nimic caracteristic, ca

Neasemănat de frumoasă inșă e așă laterală (fig. 4), care dă în pridvor, singura intrare a bisericii. Nervurile gotice se întretaie în unghiuri drepte și cad apoi ca mici colonete în câte trei șirari. Această

3. Ruinile chiliilor foastei m-ri Tazlău.

așă e posterioară domniei lui Ștefan-cel-Mare, căci știm că pridvorul se adaugă, ca membru arhitectonic, mai târziu, supt

armașii lui Ștefan-cel-Mare. Bătrânii satului span din moși-strămoși că pridvorul a fost adăos la trupul bisericii de Bogdan-Vodă, fiul lui Ștefan.

Intrând în pridvor, unde găsim inscripția, un adevărat portal gotic ne introduce în pronaos. Deși mai puțin înflorit decât portalul dela mănăstirea Bistrița, portalul bisericii din Tazlău (fig. 5), este un lucru de mult preț. Marele simț artistic al vechilor noștri maeștri tocmai aici se vede: în armonizarea ornamentelor cu proporția întregii

lo Ieremia Movilă Voevod și sapt egumenul chir Ghenadie dela mănăstirea Tazlău, la anul 7104 (1596), luna lui Martie 30 de zile; Cozma maistru».

Pronaosul nu e despărțit de naos prin stâlpi, iar altarul nu ne înfățișează nimic caracteristic. Deasupra naosului se ridică și aici tarla cilindrică, sprijinită pe acelaș sistem original de boltire: patru arcuiri cari alcătuiesc cu ajutorul trianghiurilor sferice (pendentivi) baza circulară pe care se înalță alte patru arcuiri de cere așezate diagonal pe cheile

4. Ușa din afară a bis. Tazlău.

clădiri. O ușă măiestru sculptată închide deschizătura portalului, toată săpată în flori, purtând armele unei colorii roșii, ca boarul Moldovei închis într'un ornament de linii drepte și curbe; ușa aceasta introduce o notă mai veselă sapt gravitatea portalului ogival de piatră. Lacrată cu o sată de ani incheiați după zidirea bisericii, ea are pe margini următoarea inscripție, pe care o dăm după traducerea d-lui Iorga (*op. cit.*, pag. 221).

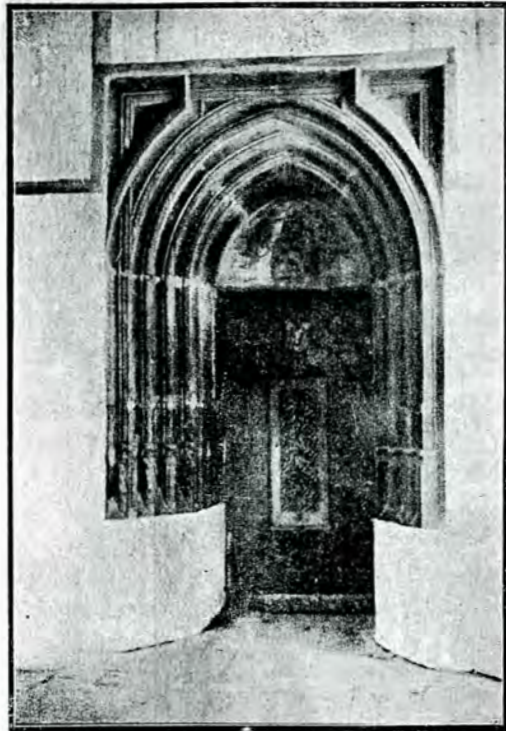
«Această ușă a făcut-o și împodobit-o călugărul Mihai, în zilele Domnului nostru

arcurilor inferioare. Interiorul bisericii este gol și nici un lucru de preț nu ne poate opri. Aceasta este biserica.

Prețul monumentalului de care ne ocupăm crește mai ales prin frumusețea combinațiilor ornamentale ale ușilor gotice, pe care le-am reprodus, — frumoase modele și vrednice de imitat ca motive de ornament în arhitectura noastră care renaște.

Intrucât privește zidurile împrejmuitoare și curțile, ele sunt o ruină (fig. 2 și 3), dar din rămășițele ce mai stau în pi-

ciore se vede că mănăstirea eră p-ternic întărită. De sigur că locuințele egamenești s'au ridicat pe temelia zidurilor lui Ștefan. Avem impresiunea că actualul zid, chiar dacă nu în întregime, e încă din vremea Voevodului, așa de

5. Ușa din lăuntru a bis. Tazlău.

masivă și de trainică e zidăria. La unghiul despre răsărit al împrejmuirii, în apropiere de turn, se văd chiar trei ferești cari luminau etajul întâiu. Pe două din ușile curților egamenești, care se

văd în reproducere, se intră în două pivniți destul de adânci. Clopotnița dela intrare (fig. 1 și 2) este cu totul reînviată și diformată, după cum se vede din reproducerea pe cari le dăm. În tot cuprinsul zidurilor, în sfârșit, se mai găsește o clădire destul de înaltă, cu trei etaje, de forma unei cule, care este lăsată cu totul în părăsire (fig. 1).

Din această sumară descriere arhitectonică, scoțând, firește, tot ce este prefăcut de o mână nepricepută și întregind cu mintea tot ce lipsește, ajungem la încheierea că foasta mănăstire din Tazlău, astăzi biserică de mir, e tipul complet al celui mai frumos și mai original stil ce l-a produs neamul nostru și care pe drept își poate primi numele de stilul lui Ștefan-cel-Mare.

O restaurare cât de mică sau cel puțin câteva măsuri de conservare s'ar cuveni și acestui monument ales, care a avut să sufere atât de vitregia călugărilor greci. Cu acest prilej s'ar putea cerceta și căuta în partea de câtră stânga naosului armele unor morminte; afirmăm aproape cu siguranță existența lor, căci locul sună în partea aceea a gol. Tot odată s'ar face sondajii și spălături la diferite frescuri care acopăr părății bisericii; pe alocuri o pictură nouă și fără valoare întunecă frescurile mai vechi.

ALEXANDRU NAUM

R É S U M É

On considère parmi les monuments du règne d'Etienne-le-Grand le monastère de Tazlău, bâti en 1496—7, aujourd'hui église paroissiale. Quoique dépouillé de la plupart de ses ornements, cet édifice nous offre l'image complète du style florissant moldave (époque d'Etienne-le-Grand et de ses successeurs). Nous y trouvons l'har-

monie des lignes et des proportions, le système original et caractéristique des voûtes, les ornements des portes, vrai modèle de notre ancienne sculpture gothique. L'enceinte, ainsi que les habitations des égoûmènes et des moines, aujourd'hui en ruine, nous montrent les solides fortifications d'autrefois.

CRONICĂ

INSCRIȚII

Bis. din Ostrov-Vâlcea.

AČASTĂ SF(Ă)NTĂ ȘI DUMNEZEȚSCĂ BESERICĂ CE SĂ CHĚNĂ OSTROV, S'AU ZIDIT DE BUNUL CLIRONOMU IO NEAGOE VOIVOD ȘI NE FIIND ZUGRĂFITĂ, LA LEAT 7268 (=1760) S'AU INDEMNAT DIN DARU LU DUMNEZEU DE AU ZUGRĂVIT TOATĂ BESERICA CU OSTENEALA MAICH MARTEI MONAȘE, FTELOR SALE: — PLATONIDA, DAMASCHINA EREIȚA. M. JUNIE 30.

Bis. Brad-Botoșari, Curtea-de-Argeș.

IN NUMELE SF. TROIȚE ȘI SF. INTRAR(E) IN BESERICĂ ȘI A SF. APOSTOLI [PETRU] ȘI SF. IOANŪ BOTEZ., FĂCUTU-S'AU AČASTĂ SF(Ă)NTĂ BESERICĂ, ÎNTĂIUL ZĂD, DE MILOSTIVUL D(O)MN PETRU CERCEL VV. ȘI DUP(Ă) VREME S'AU PREFĂCUT IN ZILELE ÎNĂLȚATULUI D(O)MNU IO NICOLAE SUȚU VVD., CU BLAGOSLOVENIȚ PEA SFINȚITULUI IEPISCOP IOSIF ARGEȘ, PRIN OSTENIALA DUMNEALUI JUDEȚ ION, I TATAFLUDI (SIC) ȘI CU CHELTUȚLA ALTOR CREȘTINI ȘI CARI S'AU MILOSTIVIT CA SĂ FIE POMENIRE VEȘNICĂ. 1819 SEPTEMBRIE 30.

Bis. Sf. Arhangheli, Curtea-de-Argeș.

AČASTĂ SF(Ă)NTĂ ȘI DUMNEZEIȚSCĂ BISERICĂ, U(N)DE SĂ CINSTESCȘI ȘI SĂ PRĂZNUESCȘI SFINȚII ȘI MARI ÎNGERILOR MIHAIL ȘI GAVRIIL. ȘI CU TOT SĂB(O)RUL ÎNGERILOR DENPREUNĂ, CAREA BISEERICĂ DEN TEMELIE S'AU ZIDIT ȘI S'AU RIDICAT DEN NEVOINȚA ȘI ÇU TOATĂ CHELTUȚLA CELUI SMERITU ERMONAH CHIR DAMASCHIN OT ARGEȘ, ÎNTRU POMENIRE PĂRINȚILOR LUI ANUME: OPREA, NEACȘA, ȘI A SUFLETULUI LUI.—ȘI S'AU ÎMPODOBIT CU TOATE, ÇUM SĂ VEDE, ÎN ZILELE LUMINATULUI DOMN IO NECULAE VOEVODŪ, IARĂ CINE S'AR AFLA AJUTORI LA AČASTĂ SF(Ă)NTĂ BISERICĂ VERI CU PUȚIN, AȘA VOESC ȘI ROG SFINȚII ÎNGERI SĂ FIE TITOR, CAȘI NOI. LA ANUL DE LA ZIDIRE LUMII LEAT 7220, MȚ. JULIE 4 DNI.

Bis. Olari, Curtea-de-Argeș.

Această sf. biserică ce este hramul Adormirii Precistei, care a fost vechie de zid, din leat 1300, făcută din temelie de roaba lui D. Salonia monahia, iar acum la leat 1869 s'au prenoit cu zidărie, precum și cu zugrăvitul pestetot și plătit de robii lui D(unnezeu) preotul Dragomir, preotul Ion Ștefănescu, etc.

Pe clopot: 1757.

M-rea Arnota-Vâlcea.

Pe o piatră, în pronaos:

AICFA SĂ ODIHNESCU OASELE LUI PĂTRU LOGOFĂT, FECIORUL PĂRINTELUI IOANICHIE CACOVEANUL, EGUMENUL OT CACOVA, ÎN ZILELE DOMNULUI IO CONSTANDIN CFL BĂTRÂN, MȚA AP. 7164 (=1656); IAR AICEA SĂ ODIHNEȘTE OASELE PĂUNEI, FATA FIERII LOGOFĂT OT CACOVA, ÎN ZILE DOMNULUI IO CONSTANDIN BRÂNCOVEANU, MSCA . . . 14, 7200 (=1692).

Bis. din Bărbuleț-Dâmbovița.

Această sf. byserică fiindu veche, făcută de D. Radu Crețulescu vel Logofăt, deci rămăind descoperită și căzută tyncueța și văzându d. Polcovnicu Panaitu, au căzut cu rugăciune la d. byv-vel Ban Constandin Crețulescu și i-au dat lei 500 și au ajutat și d. Polcovnicu și cu alți cari s'au milostivit ca să fie spre pomenire în veacū amin, leat 1819, Noembrie 2. Ear acum la leat 1855 s'au meremetisit ocol tincuiala și un rând de sfinți și au ajutat lăcuiitorii acestui sat, 1855 Junie 15.

Pe un clopot: LT. 7160 (=1652).

Pe o icoană:

PRIMEȘTE, STĂPÂNE ÎMPĂRATE HSE, RUGĂCIUNELE NOASTRE CÂND NE RUGĂM LA TINE; PRIN TOATĂ SILINȚA ȘI PURTAREA DE CHELTUIALĂ POPA OPREA AM PUS EU (SIN CPREA) DE S'AU

ZUGRĂVIT ACEST SF. ICOANĂ ȘI PRIN DARUL DE PLATĂ A SATULUI, DUCU LOG. 7269.

Pe o carte:

Să se știe de când am iscălit eu log. Marin al sfinții sale diacon Gheorghe ot sat Bărbuleț pă acest sf. cazanie, pentru patimile ce au pățimit din răzmirița lui Ipsilant și cu venirea Turcilor până în hotarul țării Ungurești. Și s'au întâmplat de s'au legat Marin diacon înaintea lui Ipsilant și când au venit Turcii l-au tăiat la gât, cum să taie ostașii, și i s'au dat sfârșit înfricoșat, 1821.

VIRG. DRĂGHICEANU

CASE VECHI IN BUCUREȘTI

Casele Ciurcu, strada Labirint.

S'au dărâmat lunile trecute. Sub aspectul exterior al zidurilor, înfățișând un clasic-oriental, datorit unei prefaceri de prin 1820—1840, se ascundeă o zidire din vremea lui Brâncoveanu. Apareiajul zidurilor cum și felul de introducere a giurgiuevelor în

scobitura zidurilor erau aceleași ca la toate zidurile lui Brâncoveanu.

În al XIX veac i s'au adaos alte ziduri cu diferite încăperi în colțul de sud-vest.

Planul original eră clasica cruce, formată de scosuri ce eșiau pe fiecare latură a planului dreptunghiular.

În față eră pridvorul. Din el un antreu duceă în marele salon din fund. În dreapta și stânga antreului diferite iatace.

În rez-de-chaussé aceeaș împărțire.

Casele Dudescu.

În str. Apolodor se găsec urmele dependințelor casele faimosului boer Dudescu.

O pivniță, foarte curioasă, mică, acoperită prin două bolți cilindrice, paralele, sprijinite pe un stâlp central. Bolțile se rezimă pe 3 arcuri dublouri, așezate la o depărtare numai de vreo 70 cm., unele de altele. Deasupra eră o locuință, având golurile dintre planșeu și bolțile pivniței umplute cu cărbuni de mangal.

Stilul trădează veacul al XVII.

VIRG. DRĂGHICEANU

REDACȚIA:
SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

Administrația Casei Bisericii, București, str. Lueger 26.

Buletinul se găsește de vânzare la principalele
LIBRĂRII DIN BUCUREȘTI
prin cari se fac abonamente și se pot procura colecții complete din
anii precedenți (afară de anii 1908 și 1909).

ABONAMENTUL ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE:
PREȚUL A PATRU FASCICOLE PLUS PORTUL
